

MASTEROPPGAVE

Emnekode: HI330LS

Navn: Torkild Nilsen

Presset til underkastelse? Avisene i Harstad gjennom okkupasjonen

Dato: 14.05.2023

Totalt antall sider: 96

Forord

Gjennom studiene har det blitt tydelig for meg at jeg har et godt øye til det nære. Jeg har opplevd at det nord-norske, og det lokale, har vært svært spennende å lese om. Samtidig har andre verdenskrig engasjert også meg, i likhet med svært mange andre. Tema for oppgaven kom fram som en konsekvens av at jeg ikke rakk over alt jeg så for meg i arbeidet rundt bacheloroppgaven. Det ble naturlig å undersøke noe lokalhistorisk for byen jeg bor i, med tilknytning til krigens dager. Jeg hadde likevel ikke klart for meg hva dette helt skulle bli til, det er jo så mye som er spennende i Harstads krigshistorie. Da veileder Steinar Aas foreslo en kikk på avisene i byen, bestemte jeg meg for å kaste meg over den ideen. Koblingen mellom avisene og makta kom fort opp som en spennende vinkling.

Å skrive masteroppgave har vært et spennende prosjekt, men også arbeidskrevende og frustrerende på samme tid. I så måte er det på sin plass å takke de som har hjulpet meg på ferden fram mot resultatet som nå er blitt dette dokumentet. Først til mine barn som den største motivasjonsfaktoren for å ta fatt på lektorutdanningen for noen år siden. I de øyeblikkene det har vært tungt og frustrerende har dere gitt nødvendig avkobling, i tillegg til at dere har vært til stor inspirasjon, bare ved å være til. Emma, takk for at du har holdt ut og båret ekstra, også når jeg har vært vrang og stresset. Mamma, takk for barnepass og hjelp til alt praktisk rundt småbarnslivet i kollisjon med krav og tidsklemme. Du har stilt opp og beriket barnas tilværelse når jeg har hatt nesa i bøkene, og i tillegg har du trådt velvillig til med korrekturlesing tidlig og seint.

Til veileder Steinar Aas, takk for mange gode samtaler og forslag underveis i prosessen, og stødig veiledning.

Harstad, 14.05.2023

Torkild Nilsen

Innholdsfortegnelse

Forord	i
Innholdsfortegnelse	ii
1.0 Innledning.....	1
1.1. Problemformulering og oppgavens oppbygging.....	4
2.0 Metode, kilder og kildekritikk.....	5
2.1 Metodologiske betraktninger.....	5
2.2 Primærkilder.....	7
2.2.1 Aviser	7
2.2.2 Landssviksaker	9
2.3 Litteratur.....	10
3.0 Okkupasjonsmaktens styrings- og kontrollorganer.....	13
3.1 Okkupasjon og sensur	13
3.1.1 Fascisme Nazisme Propaganda	15
3.2 Organer for politisk styring og kontroll	16
3.2.1 NSDAP.....	16
3.2.2 Nasjonal Samling	16
3.2.3 Tre maktsenter.....	17
3.2.4 Kontroll med pressen – tyske og norske sensurinstanser	19
3.3 Sensurens konsekvenser for norsk presse	23
4.0 Lokale forhold.....	24
4.1 Harstad og tysk tilstedeværelse	24
4.2 Kommunens lokale ledelse.....	27
4.2.1 Ordfører, motstandsmann og forretningsfører i HT, Nils J. Hunstad	27
4.2.2 Ordfører, rådmann, ligningssjef og kollaboratør, Hans Methi.....	28
4.3 Avisene i Harstad før og under okkupasjonen	29
4.4 Lokale NS-aktører	31
4.4.1 Peder Lind-Solstad, presseleder og redaksjonssekretær	33
4.4.2 Ola Berg, redaktør i Harstad Tidende	38
4.5 To møter – lokale NS-initiativ	39
4.6 Endringer i forbindelse med nyordningen.....	40
4.7 Harstad Tidende - organisasjon under okkupasjonen	41
5.0 Påvirkning på lokal presse.....	44
5.1 Påvirkning fra lokale aktører og instanser.....	44
5.2 Påvirkning fra ikke lokale aktører. Fra NTB og NAT	54
5.3 En alternativ måte å vurdere påvirkningen av HT på.....	57
6.0 Harstad Tidende og andre undersøkelser av pressen	63
6.1 Sammenligning med Vesteraalens Avis.....	63
6.2 Sammenligning med Camilla Wernersens analyse	69
7.0 Avisoppgjøret.....	77
7.1 Harstad Tidende og Harstads del av oppgjøret	79
7.2 Kritikk av HT etter okkupasjonen.....	83
8.0 Oppsummering	86
Litteraturliste	89

1.0 Innledning

Andre verdenskrig er også i dag et tema som engasjerer og interesserer. Ofte har vi sett framstillinger fra 2. verdenskrig i Norge som framhever heltemot og motstand, men i de senere år har vi fått en større bredde, som gir nyanser i fortellingen om okkupasjonen. I historieforskningen har dette foregått over noe lenger tid. Dette gir grunnlag for videre utforskning og mulighet for et enda bredere bilde av samfunnet og menneskenes opplevelse av okkupasjonsårene. I denne undersøkelsen skal jeg se nærmere på et spesielt fenomen i forbindelse med tyskernes okkupasjon av Norge; kontrollen over pressen, lokalisert til Harstad.

I Norge er pressen en del av den demokratiske samfunnsidé. I mellomkrigstiden sto den norske partipressen sentralt. Pressen var de politiske partienes talerør til befolkningen. Avisene ble sett på som like viktige som partiorganisasjonen, når politikken gjennomslagskraft skulle vurderes i partiene. Derfor var det vanlig og naturlig, med nesten like mange aviser som politiske partier i lokal sammenheng. Nye parti, eller partisplittelser som det var en del av i mellomkrigstiden, fordret nye aviser for å kunne nå ut til befolkningen med det politiske budskapet. Mangfoldet av aviser både lokalt og på nasjonalt nivå med ulikt geografisk fokus, politisk innhold og idéer ga en differensiert presse. Før okkupasjonen var den norske pressen i stor grad et levende mylder av politiske tidsskrift, der avisene stod sentralt.¹ Riksaviser fantes også. De ble oftest utgitt i Oslo. Disse skrev saker fra hele landet, eller som angikk hele landet. Nationen, Arbeiderbladet og Dagbladet er eksempler på slike riksaviser.²

Politikken i Europa var i mellomkrigstiden splittet, polarisert mellom kommunistisk tankegang i den ene retningen og fascistisk på motsatt side. Økende konfliktnivå internasjonalt påvirket også politikken nasjonalt i Norge. For pressen betydde dette at de konservative avisene og bondepressen argumenterte mot sosialismen, den internasjonale kommunismen ført fra Moskva, men også gjerne mot arbeiderbevegelsen og nasjonal klassekamp her i Norge. Avisene var ikke entydig i forhold til fascismen. En del sentrale pressefolk så den veien. På motsatt side var arbeiderpressen samlet mot fascismen, men splittet i vurderingen av Sovjetunionen og kommunismen. Polariseringen mellom fløyene ble mer tilspisset og tydeligere etter at Arbeiderpartiet ble regjeringsparti i Norge midt på 30-

¹ Ottosen, "Den moderne pressa", 75-76, 82.

² Ottosen, "Den moderne pressa", 80.

tallet. Avisene var lojale og tydelige redskaper for partiene sine, og de ansatte var i stor grad det samme.³

I forkant av den tyske invasjonen i april 1940 kom det ut en anselig mengde dagsaviser i Norge sett opp mot innbyggertallet. Om lag 260 aviser spredte informasjon til befolkningen om nyheter og partienes politiske ståsted. Okkupasjonen medførte en klar svekkelse i mangfoldet av aviser, og dermed diversiteten i informasjonen til publikum. Over halvparten av avisene gikk inn eller ble stoppet i løpet av okkupasjonen. I hovedsak var det arbeiderpressen som fikk hardest medfart. Så godt som samtlige arbeideraviser var borte, eller overtatt av regimet da frigjøringen kom.⁴ *Folkeviljen* i Harstad var en av disse arbeideravisene. Før okkupasjonen var over i mai 1945, utkom 114 aviser i Norge. I Harstad var det bare *Harstad Tidende* (HT) som kom ut gjennom hele okkupasjonen. HT skal ha vært en uavhengig avis før okkupasjonen, men med en konservativ profil, og til tider også med klar front mot sosialismen.⁵ Hjeltnes har i sitt register registrert HT som høyreavis.⁶ *Folkeviljen* startet opp igjen etter okkupasjonen, men gikk inn i et samarbeid under Nordlys (Tromsø) i 1956. På 80-tallet ble det gjort et nytt forsøk, men det ble avsluttet etter kort tid.⁷ HT lever i beste velgående i dag med daglige utgivelser.

Undersøkelsen i denne oppgaven handler om forholdene i pressen i Harstad under okkupasjonen. I den forbindelse har det vært naturlig at fokus har havnet på *Harstad Tidende*, som den eneste avisen i Harstad som kom ut gjennom hele perioden. Oppmerksomheten de små lokalavisene har fått i forbindelse med okkupasjonen, har lenge vært liten, selv om det i senere tid er gjort noen studier av andre lokalaviser. Mest fokus har det vært på de store avisene med størst opplag, spesielt i hovedstaden. Her håper jeg at min oppgave kan passe inn, sammen med andre arbeider med lokalt tilsnitt. På den måten kan mitt arbeid bidra til en større bredde innenfor emnet, og i et videre perspektiv være med på å belyse sider av okkupasjonen i den nordligste landsdelen som har andre perspektiver enn motstandsarbeid og personifisert heltemot. Jeg trekker veksler på andre arbeider innenfor samme tema, for inspirasjon, og sammenligning. Herunder gjelder pressen med aviser i første rekke, samt et utsyn over dette fra et nordnorsk ståsted.

³ Ottosen, "Den moderne pressa", 88-90.

⁴ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 44-45.

⁵ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 63.

⁶ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 332.

⁷ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 102.

Som medie var pressen før og under okkupasjonen det største felles kommunikasjonssystemet samfunnet i Norge hadde tilgjengelig, eller i alle fall det som nådde flest folk, ved siden av radio. Fjernsynssendinger var enda en del år unna, og da radioen også ble inndratt for vanlige folk, var pressen så godt som enerådende. Under okkupasjonen snakker vi også om illegale utgivelser av aviser/pamfletter som den illegale pressen. Denne delen av pressen blir ikke behandlet i denne undersøkelsen.⁸

Det oppsto et behov for å ta avstand fra okkupanten når frigjøringen nærmet seg. Behovet ledet til en inndeling av befolkningen i to grupper; de som ytte motstand, og de som samarbeidet. De gode og de onde, forenklet sagt. Å skape en felles grunn, og en fellesskapsfølelse etter frigjøringen, var så viktig at nyanser ble forsøkt visket ut. Det skulle være oss, *og de andre*.⁹ Det ble satt i gang en rettsprosess for å identifisere, og skille mellom rett og galt i forholdet til okkupasjonsmakten, med tilnærmet absolutte konsekvenser for de som havnet under vurdering eller etterforskning. Ettersom denne prosessen strakk ut i tid, ble den noe mer nyansert og også mildere enn man hadde forventninger om i utgangspunktet. Denne prosessen har blitt kalt Rettsoppgjøret, eller Landssvikoppgjøret.¹⁰ Dette favnet bredt, men handlet om i stor grad enkeltindivider. På samme måte mente mange at man måtte måle og vurdere avisenes virke under okkupasjonen, og stillingen de sto i etter frigjøringen. Det var markante forskjeller mellom avisene etter disse fem årene, der de som hadde fortsatt å komme ut hele perioden i stort hadde fordeler nettopp av det. Avisene som hadde stoppet eller blitt stoppet underveis, hadde i stor grad mistet både produksjonsmidler, kundegrunnlag og ansatte.¹¹

Oppgjøret rundt avisenes stilling startet omtrent umiddelbart da Norge igjen var fritt. Det ble en lang og mangefasettert prosess, som i hovedsak fikk sin slutt i 1952, 7 år senere. Dette ble til det vi i senere tid har kalt *Avisoppgjøret*, et slags landssvikoppgjør for avisbedriftene. Både landssvikoppgjøret og avisoppgjøret ble preget av politikken ført i etterkant av okkupasjonen, det samarbeidet som ble kalt Fellesprogrammet av 1945. Arbeiderpartiet fikk ansvaret for gjenoppbyggingen av det norske samfunnet, og det var enighet om samarbeid på tvers av politiske parti. Med linjen fra Fellesprogrammet, som baserte seg på et samarbeid mellom alle politiske parti i Norge (ikke NS), og et innhold som handlet om forsoning, samarbeid og gjenreisning, var det ikke mulig å dømme så strengt i dette oppgjøret som mange kanskje så

⁸ Se Holst, *Harstad under okkupasjon*. ved interesse for illegale utgivelser i Harstad.

⁹ Maerz, *Okkupasjonstidens lange skygger*, 8.

¹⁰ Dahl, "Innledning: Oppgjøret som rystet Norge", 12, 25-29.

¹¹ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 225-227, 238.

for seg på forhånd. At det i hovedsak var den borgerlige sidens aviser som hadde tjent på okkupasjonen, og arbeidernes side som hadde tapt, gjorde det umulig for arbeiderpartiregjeringen å gå hardt ut etter "vinnerne" uten å kaste samarbeidet i Fellesprogrammet over rekka.¹² Dermed påvirket også avisoppjøret mulighetene for avisdrift i årene framover. Dersom oppjøret hadde fått en annen karakter, der en fordeling av produksjonsmidler og økonomi i større grad hadde gått i de stansede avisenes favør, kunne trolig mye sett annerledes ut.

1.1. Problemformulering og oppgavens oppbygging

I denne undersøkelsen vil jeg se på presset avisene i Harstad ble satt under gjennom okkupasjonstiden. Jeg har som mål å avdekke hvilke organisasjoner og personer som utøvde presset, lokalt, men også på et mer overordnet plan. På hvilken måte presset de ulike aktørene avisene? Avisene i Harstad ble i høyeste grad påvirket av pressesensuren, hvordan forholdt de seg til presset de ble utsatt for, og hva slags konsekvenser fikk det for den enkelte avis?

Jeg vil også se på hvordan innholdet i Harstad Tidende, som ga ut avisen gjennom hele okkupasjonen, forandret seg underveis. I hvor stor grad kan HT vurderes å ha samarbeidet med okkupanten og de norske støttespillerne deres? Etter frigjøringen kom oppjøret. Hvordan slo oppjøret ut for aktørene, og i særdeleshet for avisene i Harstad? Hvordan ble Harstad Tidende vurdert? Hvilke konsekvenser fikk avisenes stillingtaken under okkupasjonen for avis-situasjonen i Harstad etter krigen?

For å besvare disse spørsmålene har jeg valgt å bygge opp teksten på måten beskrevet under. Jeg har valgt en innledning (pkt. 1.) som inneholder en presentasjon av pressens situasjon før, under og etter okkupasjonen, nasjonalt og lokalt. Kapittel to (pkt. 2.) starter med metodiske betraktninger i sammenheng med oppgaven, deretter en presentasjon av kilder og vurderinger knyttet til bruk og vurdering av disse. Så presenterer jeg litteraturen brukt i oppgaven. Denne representerer også tidligere forskning på feltet. Det neste kapitlet (pkt. 3.) gir en innføring i ideologien og systemene som var grunnlaget for pressesensuren. Jeg presenterer her begreper, organisasjoner og fenomener av betydning for vurderingen av de lokale avisenes situasjon, og deres samarbeid med eller motstand mot sensurinstansene. Kapitlet avsluttes med sensurens konsekvenser for norsk presse. Kapittel fire (pkt. 4) beskriver situasjonen lokalt i Harstad, både før og under okkupasjonen. Avisene, lokale aktører og endringer i forbindelse med nyordningen beskrives og vurderes i denne delen. Det neste kapitlet (pkt. 5) tar for seg

¹² Hjeltnes, *Avisoppjøret etter 1945*, 225-227, 238.

presset som avisene ble utsatt for. Det samme gjør kapittel seks (pkt. 6). I dette kapitlet tar jeg utgangspunkt i en studie av en enkelt nordnorsk avis, og en studie som sammenligner tre ulike aviser. Opp mot disse sammenligner jeg Harstad Tidende. Kapittel 7 (pkt. 7) omhandler avisoppgjøret etter krigen og hvordan avisene i Harstad kom ut av det. Til sist i kapittel 8 (pkt. 8) oppsummerer jeg mine funn relatert til spørsmålene jeg stilte i begynnelsen av dette underkapitlet.

2.0 Metode, kilder og kildekritikk

2.1 Metodologiske betraktninger

Denne undersøkelsen må primært kunne ses på som en kvalitativ studie. Jeg konstruerer eller rekonstruerer fortiden, og har forsøkt så godt det lar seg gjøre, å balansere diskusjonene rundt det materialet som er tatt i bruk. Der det har vært mulig, har jeg forsøkt å vurdere alle relevante momenter og belyse flere sider i drøftingen. Likevel skal jeg også mene noe om temaet. Her skal man være forsiktig, men jeg kan driste meg til å si at mellom fragmentene som utgjør materialet tatt med i oppgaven, har jeg søkt etter et sannsynlig hendelsesforløp, eller de mest sannsynlige konklusjoner der det finnes mulighet for å trekke sammenhenger. Alt dette er også basert på det jeg har funnet fram til av kilder som eksisterer i dag. Det er ganske sannsynlig at jeg på noen måte ikke har funnet, eller avvist materiale som kunne trukket "historien" i en annen retning. Det er viktig å ha i bakhodet at nøytralitet i historiefortelling er en utopisk illusjon, da alle som studerer materiale og videreformidler noe rundt dette, har sin bakgrunn, sin egen historie, påvirkninger "mottatt" gjennom et liv, som vil kunne gi teksten som formidles, en skjevhet i en eller annen retning. Det skriftlige materialet jeg har sett på, har ofte også en slags skjevhet i seg. Ofte beskrives bare den ene siden av et fenomen fullt ut, kan hende fordi formålet med teksten er nettopp å presentere denne ene siden. I utvelgelsen, der vi velger å bruke noe, mens andre ting blir forkastet, påvirkes meningsinnholdet i det som fortelles videre.¹³

Et annet moment som må nevnes er vurderingen av enkeltpersoners involvering. Herunder kommer en vurdering av personvernet til disse. Åpningen av landssvikarkivet til tross, personvern vurderingen er fortsatt til stede hos Arkivverket. Med noen få unntak for de mest kjente personene i nasjonal sammenheng, må det søkes om tilgang til enkeltsaker.¹⁴ Sakene

¹³ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 209, Andresen mfl. *Å gripe fortida.*, 51.

¹⁴ Arkivverket, "Landssvikarkivet i Digitalarkivet".

brukt i oppgaven inneholder ikke taushetsbelagt informasjon. Fortsatt gjelder det likevel å være varsom i behandlingen av et tema som har vært belastende for mange over mange år.

Undersøkelsen består i stor grad av komparasjoner eller litt løsere kalt sammenligninger. Komparasjonen i min undersøkelse er ikke av den strenge kvantitative statistiske sorten. Store deler av oppgaven sammenligner samme fenomen til ulike tider underveis i den avgrensede perioden undersøkelsen omfatter. Dette er en *diakron* komparasjon, den enkleste formen for komparasjon. I søket etter svar har jeg lett etter endringer i de historiske forholdene gjennom kildene. Komparasjon som metode kommer først i bruk når jeg sammenligner samtidige fenomener, for eksempel to eller flere aviser. Dette kalles *synkron* komparasjon. Igjen, i min undersøkelse, i en løsere form. Objektene for sammenligningene er ikke like størrelser, så kanskje vil det være riktigere å kalle det et komparativt perspektiv.¹⁵

Hensikten med komparasjon i min historiske undersøkelse er å finne særtrekk ved det jeg undersøker. Hva var det som skilte spesielt Harstad Tidende, fra andre aviser? Dermed kan det også være viktig å vite hva som var særegent med avisene man har sammenlignet med. I en slik undersøkelse er det også viktig å ta med konteksten, slik at man for eksempel ikke bare reduserer undersøkelsen til minste mulige felles nevner; alt dette er likt, det eneste interessante er disse ulikhetene. Eksempler på kontekst i denne undersøkelsen kan være nærhet til sensurapparatet, eller lokale hendelser som potensielt har påvirket. Kontekst kan også være det større bildet, for om mulig se sammenhenger og ulikheter.¹⁶

Den andre hensikten med å sammenligne ulike aviser til samme tid, er å kunne antyde mulige forklaringer ved årsakssammenheng, eller kanskje relasjonsvurdering. Er det mulig å se tendenser til at det kan være en del av konteksten, en medvirkende årsak til at noe virker å henge sammen? Med hensyn til årsakssammenhenger vil jeg påpeke at det ikke kan dreie seg om en naturvitenskapelig tankegang, der det kan settes søkelys på at et fenomen har én årsak.¹⁷

Utfordringer knyttet til denne måten å vurdere historisk materiale på som berører min undersøkelse, kan være rammene for en masteroppgave, der det ligger noen kriterier til grunn. For eksempel har jeg tilgjengelig et gitt tidsrom å gjennomføre undersøkelsen på. Jeg har også et gitt format på teksten som skal leveres inn (lengde). Et annet aspekt er at disse rammene

¹⁵ Hundstad, "Komparasjon i historieforskning".

¹⁶ Hundstad, "Komparasjon i historieforskning".

¹⁷ Hundstad, "Komparasjon i historieforskning".

igjen legger føringer på sammenligning. For eksempel så kan tiden til rådighet påvirke kjennskapen til objektene som er vurdert i undersøkelsen. I mitt tilfelle gjelder dette i alle fall for undersøkelsene gjennomført av andre, som jeg sammenligner med. Dette gjør gjerne at resultatet ikke kan presenteres som en komparasjon strukturelt, men at det kan være mulig å presentere et "komparativt *perspektiv*"^{18,19}

For min del er deler av denne undersøkelsen en sammenligning med andre forskeres resultater. Metodiske utfordringer med dette er at mine egne undersøkelser har gått i dybden rundt temaet, med granskning av primærkildene. De andre jeg sammenligner med, har jeg bare resultatene til, selv om det i noen grad har vært mulig å raskt se på deres primærkilder.²⁰ Ulikheter i tilnærming kan da gjøre komparasjonen vanskelig. En annen utfordring er koblingen til primærkildene, og det å tro at man ser det hele bildet gjennom disse, eventuelt det stikk motsatte, at ingen informasjon om fortiden er uttømmende nok til å "rekonstruere" en historie (som eksempel, se 2.2.2, andre avsnitt). Når man sammenligner, kan man lett generalisere funn, og dermed miste nyanser i historien. Her må man passe seg. Likevel er det jo også en del av historieforskerens jobb å trekke sammen informasjonen hen har jobbet med, og faktisk fortelle sin versjon av historien. Den synkrone komparasjonen kan gi utfordringer i å fortelle om den historiske utviklingen nevnt i starten av kapitlet. Å dele opp i ulike faser kan hjelpe. Utfordringen med det igjen er å få faser og den synkrone analysen til å passe sammen.²¹

Det kan legges til at komparasjon som metode i historisk forskning er et debattert tema.²² I sin løser betydning mener jeg likevel at det å sammenligne er en naturlig del av det å forske på historie.

2.2 Primærkilder

2.2.1 Aviser

I denne oppgaven skal jeg som nevnt se på kontrollen over pressen under andre verdenskrig. Da er det naturlig at vi ser på avisene, som etter hvert under okkupasjonen blir det eneste tillatte mediet for hele befolkningen. Avisutgavene det er referert til i oppgaven, har alle vært hentet fra Nasjonalbibliotekets arkiv, eller Harstad biblioteks microfilmarkiv. Avisene vil dermed i denne oppgaven fungere som primærkilder. Tjelmeland skriver i

¹⁸ Hundstad, "Komparasjon i historieforskning", 10.

¹⁹ Hundstad, "Komparasjon i historieforskning".

²⁰ Avisene VA, Møre, Morgenbladet og Aftenposten er tilgjengelig på Nasjonalbiblioteket.

²¹ Hundstad, "Komparasjon i historieforskning".

²² Hundstad, "Komparasjon i historieforskning".

artikkelen "Aviser som historisk kilde", der han deler bruken av avisa som kilde inn i fire, som *beretning*, som *levning*, som *skaper av historie* og som *medieprodukt*.²³ I stor grad finner man første- og andrehånds observasjoner i avisene på mange områder som berører samfunnet. Tidsperioden i denne oppgaven, er ei tid der det ikke er mange andre slike kilder som er lett tilgjengelig. Som historisk kilde kalles dette gjerne *beretning*. De kan også fortelle noe mer enn bare det direkte budskapet i innholdet. Da kalles det oftest for *levning*. Holdninger kan tolkes ut fra måten saken i avisa blir lagt fram på. Inkludert i begrepet *levning* har vi opphavssituasjon, avisas, eller miljøet avisa er en del av.²⁴ Tjelmeland skriver også om viktige vurderinger i kildekritikken relatert til bruk av aviser som kilde; politisk tilknytning. De politiske tilknytningene avisene i stort hadde, var viktig, og også relativt tydelig i denne tiden. Tjelmeland ber om at man i så måte ser etter omtale av samme sak i aviser med andre politiske retninger, for å avdekke forskjeller og vurdere en slags sannhetsgehalt. Det er jo ikke uvanlig å se på en sak fra flere sider i historieforskning, og dette gjelder da også i bruken av aviser som kilde.²⁵

I min oppgave vil avisene i hovedsak bli vurdert som *beretning* og *levning*. Som *beretning* er det ikke gitt at det finnes svar på påvirkningen fra okkupant og NS i avisene. At okkupasjonsmakten og de norske samarbeidende organisasjonene og personene har påvirket pressen, vil det være greit å få øye på gjennom den store mengden nazipropaganda som spres gjennom de avisene som blir organer for NS under okkupasjonen. Utover dette, gjennom saker med mer lokalt tilsnitt i avisa, og gjennom andre saker som ikke har en tydelig kilde utenom NS, kan det finnes muligheter for å se etter hvordan avisene har blitt påvirket.

For å finne Harstad Tidendes stilling under okkupasjonen, har jeg tatt for meg avisens utgaver i disse årene. Sammenstilt med andre primærkilder og sekundærkildene er det mulig å antyde hvordan Harstad Tidende forholdt seg under okkupasjonen. Jeg har i stor utstrekning brukt sammenligning som metode i oppgaven. I egne undersøkelser har jeg først og fremst sammenlignet med arbeideravisa *Folkeviljen*. Sammen med venstreavisa *Haalogaland* dannet disse tre hovedvekten av lokalt utgitte aviser i Harstad før krigen. Denne delen av undersøkelsen har hatt primærkilder som hovedkilder. Jeg har også sammenlignet Harstad Tidende opp mot andre aviser.

²³ Tjelmeland, "Aviser som historisk kilde", 115, 121, 123, 129.

²⁴ Tjelmeland, "Aviser som historisk kilde", 114.

²⁵ Tjelmeland, "Aviser som historisk kilde", 117.

2.2.2 Landssviksaker

Landssviksakene vil også kunne kaste lys over situasjonen. Arkivsakene i denne kategorien er en samling dokumenter knyttet til enkeltindividenes rettssaker. Det som kommer til uttrykk i denne undersøkelsen, er dokumentasjon som kan bidra til å belyse aspekter ved disse personenes handlinger knyttet opp mot pressen, hverandre, eller begge deler. Det er viktig å ta med seg inn i slike undersøkelser, hva hvert enkelt dokument i mappa representerer. I noen tilfeller er det snakk om faktiske bevis for en handling som kan være med på å felle dom over hva saken handler om, som en medlemsbok for NS. I andre tilfeller er det intervjuer eller avhør tatt i sakens anledning, enten av den tiltalte, eller av andre personer som kan tenkes å kjenne til noe av betydning for saken. Det er viktig å være klar over at vitneavhør i denne sammenhengen ikke nødvendigvis er en korrekt representasjon av sannheten. Den som blir avhørt har sine oppfatninger om hva som har skjedd, og hvorfor. Dette kan ha vært personens faktiske oppfatning, eller den kan ha vært manipulert for å få fram et poeng. Den kan også ha vært påvirket for å unndra seg mistanke eller skyld, eller ganske enkelt at personen ønsker å framstå som den beste versjonen av seg selv. Dermed skal man være forsiktig med å ta slike avhør for å være sannheten. I en slik sammenheng, kan andre avhør om samme situasjon eller person, tas med i vurderingen, for å se om det endrer bildet. Ofte avhøres folk med motstridende interesser, eller på to ulike sider av en sak for å se hva de sier om samme fenomen, e.l. Dersom to avhør med motstridende interesser oppgir samme informasjon, er det lettere å anta at informasjonen de samla representerer er riktig.

Et annet moment når det gjelder bruken av informasjon fra landssviksaker, er at saksmappene ikke nødvendigvis kan ses på som et komplett arkiv av eksempelvis kommunikasjon mellom tiltalte og andre aktører. I mappen som blir brukt i denne oppgaven, og også der det refereres til slike mapper i andres undersøkelser, har slik kommunikasjon blitt brukt for å sannsynliggjøre press på redaktører i avisene. Her må det etter min mening, tas høyde for at informasjonen i mappene, kun hadde som funksjon å støtte opp under tiltalen eller være bevis på det motsatte. Dermed er det også trolig at der etterforskerne mente noe var tilstrekkelig bevist, var det ikke behov for mer av samme informasjon om et gitt tiltalepunkt. Ergo kan mye av kommunikasjonen mellom tiltalte og en annen aktør være utelatt fra mappa.

Landssviksaken mot NS' presseleder i Troms og Finnmark og redaksjonssekretær i HT, Peder Lind-Solstad, er sentral i oppgaven.²⁶ Lind-Solstad satt på mange måter midt i sakens kjerne, som lokal håndhever av sensur, samt ansatt i avisa. Harstad Tidendes redaktør Ola Bergs

²⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001.

landssviksak²⁷ har også støttet opp rundt forståelsen av forholdet mellom redaktør, avis og presseleder Lind-Solstad. I sammenligningen med Reiertsens oppgave og Vesteraalens Avis (se pkt. 6.1), kommer mye av informasjonen fra presseleder for Nordland, Alfred Syveruds landssviksak.²⁸

2.3 Litteratur

For å finne svar på oppgavens problemstilling og underspørsmål, har det vært fruktbart å se til både primærkilder og sekundærlitteratur. Det oppleves også som en forutsetning for å kunne besvare spørsmålene i bredde og dybde, at bakgrunn har fått god plass i oppgaven (se pkt. 1 og 3.). For å kunne se relasjoner mellom aktørene har det vært viktig med en grundig redegjørelse. Slike relasjoner kan være mellom aviser og offentlige instanser, mellom "medløper" og "jøsning", mellom maktapparat og de som ble presset, og mellom tysk og norsk. Det har også vært viktig for å se krigens utvikling og påvirkningen dette hadde på situasjonen nasjonalt og lokalt. Dette har blitt løst gjennom bruk av litteratur som også representerer tidligere norsk forskning med relevans for temaet. Jeg presenterer litteraturen fordelt på fire kategorier der okkupasjonshistorie (1) kommer først, deretter pressen under okkupasjonen (2), og Harstad som lokalsamfunn (3). I tillegg presenterer jeg litteratur som er brukt dette kapittelet til slutt (4).

Litteraturen jeg har brukt for å beskrive forholdene under okkupasjonen (1) følger under. Disse har gitt et grunnlag for å vurdere pressen, og dermed også avisene i undersøkelsen, sin stilling i en kontekst. *Norge under andre verdenskrig*²⁹ av Ole Kristian Grimnes har bidratt med informasjon om struktur og organisering av maktapparatet avisene måtte forholde seg til. Berit Nøklebys, *Hitlers Norge: okkupasjonsmakten 1940-1945* og *Gestapo: Tysk politi i Norge 1940-1945*, blir også brukt i denne sammenhengen. Hennes forskning viser også at det har vært vanskelig å finne ut hvordan okkupanten har vært organisert i Harstad.³⁰ I anledning beskrivelsene av den norske ledelsen under okkupasjonen har Hans Olav Brevig og Ivo de Figureidos, *Den norske fascismen: Nasjonal Samling 1933-1940*³¹, og Brevigs, *NS - fra parti til sekt*³², bidratt med informasjon om ideologi og organisering av NS. Det samme gjelder for

²⁷ Lofoten og Vesterålen politikammer, RA/S-3138-45/D/Db/L004/0079.

²⁸ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*.

²⁹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*.

³⁰ Nøkleby, *Hitlers Norge: okkupasjonsmakten 1940-1945*, Nøkleby, *Gestapo: Tysk politi i Norge 1940-1945*.

³¹ Brevig, Figureido, *Den norske fascismen: Nasjonal Samling 1933-1940*.

³² Brevig, *NS - fra parti til sekt*.

Dahls, *En fører blir til*³³, og Dahls, *Vidkun Quisling*, bind 7, *Norsk biografisk leksikon*,³⁴. Dahl og Bastiansens, *Hvor fritt et land?*³⁵, samt Bjørn Westlies *Det norske jødehatet*,³⁶ har også bidratt til dette i min oppgave. Nyttig har også *Krigen i Nord og Nasjonal Samling*³⁷ av Aas, Borge og Jakobsen, og "Britisk-norske raid mot Nord-Norge i 1941"³⁸ av Haarr, i Fredrik Fagerthuns (red.) *Andre verdenskrig i nord bind 1*³⁹, vært som oppslagsverk. Alle disse representerer tidligere norsk forskning med relevans for oppgaven.

Teoretisk bakgrunn for fascisme og nazisme har jeg hentet fra Roger Griffin, *The Nature of Fascism*⁴⁰ og Ian Kershaws *Hitler*, oversatt av Carlsen⁴¹, og "Working Towards the Führer': Reflections on the Nature of the Hitler Dictatorship"⁴²

Oppgaven omhandler avisene i Harstad, og etter hvert Harstad Tidende spesielt. I så måte har det vært naturlig å bruke litteratur som beskriver den norske pressen under okkupasjonen (2), for å få et overblikk over situasjonen avisene stod ovenfor. Den litteraturen jeg har brukt, representerer også tidligere norsk forskning på området. I denne oppgaven har jeg brukt Guri Hjeltnes bok; *Avisoppgjøret etter 1945*⁴³ for å ramme inn undersøkelsen. Guri Hjeltnes var den første som undersøkte avisenes stilling etter at hemmeligholdet rundt avisoppgjøret ble opphevet. Undersøkelsen er den mest vidtgående og omgripende undersøkelsen av oppgjøret. I boka sannsynliggjør Hjeltnes hvorfor oppgjøret fikk den karakteren det fikk, der mange vil mene at det var stor avstand mellom resultat og forventninger.

Jeg har også benyttet meg av Rune Ottosen, Helge Østbye og Lars Arve Røssland i *Norsk Pressehistorie*, Hans Fredrik Dahl, Tor Arne Johansen, Ottosen, Hjeltnes, og Henrik G. Bastiansens "Pressen under krig og nazisme" i *Norsk presses historie*, bind B, som spesifikke oppslagsverk i forbindelse med historien til pressen i landet under okkupasjonen.⁴⁴ I tillegg til å støtte opp rundt avisoppgjøret, er disse med på å gi bredde til bildet om avisenes stilling underveis i okkupasjonstiden. Det samme gjelder *Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør*⁴⁵ av

³³ Dahl, *En fører blir til*.

³⁴ Dahl, *Vidkun Quisling*, bind 7, *Norsk biografisk leksikon*.

³⁵ Dahl, Bastiansen, *Hvor fritt et land?*.

³⁶ Westlie, Bjørn. *Det norske jødehatet*.

³⁷ Aas, Borge, Jakobsen, "Krigen i nord og Nasjonal Samling".

³⁸ Haarr, "Britisk-norske raid mot Nord-Norge i 1941".

³⁹ Fagerthun, *Andre verdenskrig i nord. Bind 1: Overfall og okkupasjon*.

⁴⁰ Griffin, *The Nature of Fascism*.

⁴¹ Kershaw, *Hitler*, overs. Carlsen.

⁴² Kershaw, "Working Towards the Führer': Reflections on the Nature of the Hitler Dictatorship".

⁴³ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*.

⁴⁴ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme".

⁴⁵ Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør (1940-1945)".

Steinar Aas og Lundestads kapittel "Klassekamp og aviskamp (1920-1940)"⁴⁶ i samme bok. De to sistnevnte gir i tillegg mulighet for å se sammenheng og kontrast rundt avisene i nord. For informasjon rundt sammenslutningen av avisene som ikke gikk inn, har jeg brukt Mathisens, *Samarbeid i 50 år: Norsk Høyrepressen 1935-1985*.⁴⁷

For å sammenligne situasjonen i Harstad Tidende, med aviser og samfunn som lignet, har studier av nordnorske aviser vært naturlige å se til. De fleste av avisene i nord var relativt små publikasjoner, med sammenlignbare størrelser på lokalsamfunn, trykkeri, redaksjoner, eiere, distribusjonsområde og opplag. Ann Julie Reiertsen har i masteroppgaven *Avisdrift under føydalt anarki – Vesteraalens Avis under krig og okkupasjon 1939-1945*.⁴⁸, undersøkt Vesteraalens avis i samme tidsperiode. Hennes samfunnsvitenskapelige undersøkelse har blitt brukt for å om mulig vurdere graden av HTs samarbeid med okkupant og NS.

Den andre undersøkelsen jeg har sammenlignet HT opp mot, er Camilla Wernersens *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter : norsk presse under nazistisk sensur*⁴⁹. Wernersens masteroppgave i medievitenskap har gitt et detaljert innblikk i noen avisers holdning til å følge sensurorganenes direktiver. Således har den også gitt en mulighet til å få et innblikk i de daglige direktivene pressen ble tilsendt under okkupasjonen. Jeg har sett på Wernersens undersøkelse for å vurdere HTs samarbeid med sentrale sensurorgan.

For å gi en oversikt over Harstad som lokalsamfunn (3), har lokalhistoriske verk om Harstad, om krigsårene, og om pressen i Harstad blitt grundig gjennomgått. Kristian Steinnes har skrevet om Harstads historie mellom 1904 og 2004, et bestillingsverk i anledning 100-årsmarkering av Harstad som by. *Ved egne krefter*⁵⁰ inneholder både samfunnsbetraktninger i et større tidsperspektiv, men også en del detaljer rundt okkupasjonens påvirkning på byen, og begivenhetenes gang, fra når okkupasjonsmakten virkelig får feste også i nord. Gunnar Reppen er en vel kjent lokalhistoriker som har skrevet flere verk om Harstad, okkupasjonstiden og lokal presse. *Harstads historien: Fra nød til velstand 1904-1964*⁵¹ er også et slags oversiktsverk, der Reppen tar for seg en noe kortere tidsperiode enn Steinnes. Reppen har også skrevet boka *Trykkerier og aviser i Harstad i medierevolusjonens tidsalder*⁵² som gir

⁴⁶ Lundestad, "Klassekamp og aviskamp (1920-1940)".

⁴⁷ Mathisen, *Samarbeid i 50 år: Norsk Høyrepressen 1935-1985*.

⁴⁸ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*.

⁴⁹ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter: Norsk presse under nazistisk sensur*.

⁵⁰ Steinnes, *Ved egne krefter*.

⁵¹ Reppen, *Harstads historien: Fra nød til velstand 1904-1964*.

⁵² Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad i medierevolusjonens tidsalder*.

detaljer til en del av den lokale avishistorien. Harald Isachsen, en annen lokalhistoriker, har gjennom *Bilder fra krigsårene Hålogaland 1940-1945*⁵³ bidratt med opplysninger om lokale forhold. Også Arild Vaag Prestøy har gitt innsikt i lokal historie gjennom "Opportunism, Conflict and Chaos – Harstad Municipality"⁵⁴. Baard Herman Borge har også bidratt med sin artikkel "Hvem var NS-medlemmene i Harstadområdet?", en statistisk gjennomgang av lokale NS-medlemmer.⁵⁵

3.0 Okkupasjonsmaktens styrings- og kontrollorganer

3.1 Okkupasjon og sensur

I april 1940 invaderte tyske styrker Norge. Sentrale byer ble inntatt svært raskt, og satt under tysk administrasjon. Etter kort tid lå grensen mellom tyskokkupert og fortsatt norskstyrt område i nord, ved Vestfjorden, og med frontlinje i Narvik-området. Tyskerne hadde inntatt Narvik, og kampen om Norge sto en tid i og rundt Narvik. De allierte kom til, og bidro til gjenerobring av den strategisk viktige byen i nord. Nabobyen Harstad var de alliertes hovedhavn for logistikk rundt denne innsatsen. Da de allierte havnet på vikende front lenger sør i Europa, ble den allierte innsatsen i nord avsluttet for å sette alle krefter inn på kontinentet. Fra norske myndigheters side ble det sett på som fånyttet å fortsette kampen mot tyskerne da de allierte trakk seg ut. Dermed kunne de tyske troppene i juni også i nord besette og okkupere de områdene av Norge som så langt hadde vært fritt, mens konge og regjering flyttet til sikker grunn i Storbritannia.

Allerede før invasjonen av Norge ble iverksatt, hadde tyskerne en plan for hvordan den norske pressen skulle organiseres slik at den kunne brukes til å forme det norske samfunnet til konformitet med det tyske riket. Gjennom Klaus-Friedrich Hahn, tilsatt i den tyske regjeringens presseavdeling, kunne tyskerne ha inngående kjennskap til den norske presses stilling. Han hadde norsk kone og snakket flytende norsk. Utfra Hahns notater ble den tyske planen for den norske pressen under okkupasjonen utformet. Forståelsen for hvordan den norske politikken vurderte pressens og avisenes betydning for politisk gjennomslag må ha vært kjent hos den tyske regjeringen. Hahn ble sendt til Norge med Blücher 9. april, og mens kampene pågikk kom først "Militære grunnsetninger for pressen" i okkuperte områder. Deretter ble Hovedavdeling for folkeopplysning og propaganda (Hauptabteilung für

⁵³ Isachsen, *Bilder fra krigsårene Hålogaland 1940-1945*.

⁵⁴ Prestøy, "Opportunism, Conflict and Chaos – Harstad Municipality".

⁵⁵ Borge, "Hvem var NS-medlemmene i Harstad-området?".

Volksaufklärung und Propaganda) startet opp av okkupantene, alt i løpet av noen få uker etter invasjonen.⁵⁶

Okkupantene innførte streng sensur av pressen allerede like etter ankomst Norge. Erfaring fra eget land i mellomkrigsårene, etter at nasjonalsosialistene kom til makten i 1933, tilsa at pressen var en viktig del av kontrollen over folket. I korte trekk gikk propagandaen fra okkupasjonsmakten ut på å tegne et bilde av krigsforløpet i storkrigen, til det tyske rikets fordel. Dette var ensartet og ensrettet informasjon, i størst mulig grad for å lede folket, også i Norge, til å tro at nazistenes framganger fortsatte, selv når det etter hvert ble klart at tyskerne ikke lengre hadde framgang i sitt prosjekt.⁵⁷

Den andre delen av styringen av informasjonen okkupasjonsmakten foret avisene med, handlet om hva som ikke måtte publiseres. Herunder lå alt som kunne slå ufordelaktig ut for okkupanten, lokalt, men også på regionalt, nasjonalt og internasjonalt nivå. For eksempel skulle det ikke skrives om hvordan været kom til å bli. Ei heller detaljer om okkupasjonsmaktens utbygginger, det være seg hvor slikt foregikk, hvordan det ble gjennomført, og hva slags funksjoner utbygningene skulle ha. Det skulle heller ikke forekomme detaljer om hvor, eller hvor mange av okkupantenes styrker som var samlet på gitte steder. Denne delen av pressesensuren var omfattende, og hindret avisene å skrive om store deler av samfunnslivet lokalt.⁵⁸

I forbindelse med nyordningen iverksatt av Rikskommisær Terboven 25. september i 1940, ble Nasjonal Samling eneste tillatte parti. Dette medførte at den norske pressen, som tidligere hadde representert mangfoldet i norsk politikk, og i stor grad vært de ulike politiske partienes talerør mot folket, mistet sin funksjon som demokratisk meningstilbyder. Avisene som ikke gikk inn i løpet av okkupasjonen, hadde i oppgave å servere folket okkupasjonsmaktens og Nasjonal Samlings propaganda. Nå skulle avisene fortelle den historien som Wehrmacht, Reichskommissariat og Nasjonal Samling bestemte var den rette. Dette virket gjennom en fordeling av oppgavene mellom to organisasjoner; Reichskommissariatets Presseabteilung og Nasjonal Samlings Pressedirektorat.⁵⁹

⁵⁶ Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør, 90, Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 42-44.

⁵⁷ Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør, 90, Waldahl, *Mediepåvirkning*, 133-134.

⁵⁸ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme", 375-376, Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 316.

⁵⁹ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme", 375-376

3.1.1 Fascisme Nazisme Propaganda

Ideologien som lå til grunn for okkupanten og dens nærmeste norske medløpere, vil kunne være med på å forklare deler av handlingene som presenteres gjennom undersøkelsen. Roger Griffin, en av de fremste forskerne på dette feltet, har prøvd å definere ideologien(e) som lå til grunn for det tredje rikets handlinger. Han presenterer et minimum av hva som kjennetegner fascisme, altså det som alle fascistiske retninger har i seg. "Fascism is a genus of political ideology whose mythic core in its various permutations is a palingenetic form of populist ultranationalism."⁶⁰ Griffin la mening til ordet "palingenic", der denne minste felles nevner inneholdt et revolusjonært element, der noe nytt skulle oppstå fra ruinene til det gamle. Ultranasjonalismen beskriver Griffin som en form for nasjonalisme som avviser samfunnet vi kjenner, og helt og fullt går inn for å bygge opp under nasjonen. Ultranasjonalismen går forbi og forkaster alt som gjør at nasjonalisme kan være kompatibelt med liberale tanker eller opplyst humanisme.⁶¹

Ian Kershaws teori om at Hitlers personlige styringsform ga en helt spesiell virkning, er brukt av mange for å forklare fenomener rundt nazismen. Den formen for ledelse Hitler utøvde, ga insentiver til de under han om å konkurrere seg imellom om førerens gunst, gjennom at Hitler gjerne støttet underordnedes initiativer så lenge de etter hans mening kunne bidra mot hans mål, som var bredt definerte. Nøkkelen til framgang i Nazi-Tyskland var da å forutse hva føreren ville, og gjennomføre det uten å vente på direktiver ovenfra. Dette førte til stadig sterkere radikaliserings, og en kniving om posisjoner. Hitler fjernet seg etter hvert fra resten av maktapparatet. Dette skapte uorden og konflikter i det alle forsøkte å få gjennomslag for sine initiativer i tråd med Hitlers mål.⁶² "Hans form for lederskap var knyttet til brede 'handlingsdirektiver' som han legemliggjorde – nasjonal gjenfødelse, 'fjerning' av jødene, rasemessige 'forbedringer' og gjenreisning av Tysklands stilling og anseelse i verden..."⁶³ Også i undersøkelser jeg er innom i denne oppgaven tas hans teori i bruk. Fenomenet kalte Kershaw for "Working towards the Führer"⁶⁴

Propagandaens plass i nazistenes strategi for å få folket med seg i gamle, men også nye områder de la under seg, fulgte naturlig med i lys av gjeldende oppfatning i tiden. Det var allment akseptert blant forskere at å styre innholdet i mediene, deriblant også avisene, også

⁶⁰ Griffin, *The Nature of Fascism*, 26.

⁶¹ Griffin, *The Nature of Fascism*, 22, 32-37.

⁶² Kershaw, *Hitler*, overs. Carlsen, 343-344.

⁶³ Kershaw, *Hitler*, overs. Carlsen, 346.

⁶⁴ Kershaw, "Working Towards the Führer: Reflections on the Nature of the Hitler Dictatorship", 117.

kunne styre folket. Dette hadde sin bakgrunn i oppfatninger av teorier innen psykologi gjeldende i mellomkrigstiden, samt at vellykkede påvirkninger av folkemasser ble forklart med bruken av propaganda.⁶⁵ Definisjonen av Jowett og O'Donnel i *Propaganda and Persuasion* favner om både formål og prosessen rundt systematikken i forsøket på å påvirke; "Propaganda is the deliberate, systematic attempt to shape perceptions, manipulate cognitions, and direct behavior to achieve a response that furthers the desired intent of the propagandist."⁶⁶ Det passer svært godt med bildet vi har av tyskernes plan for styringen av pressen i Norge. Planen var allerede klar før de kom. Propaganda har siden blitt et begrep farget av bruken, og mange i dag forbinder det med løgn, eller i alle fall villedende informasjon. Opprinnelig var det et nøytralt begrep for "å spre og fremme visse ideer".⁶⁷

3.2 Organer for politisk styring og kontroll

3.2.1 NSDAP

Det nasjonalsosialistiske tyske arbeiderpartiet ble grunnlagt rundt 1919/1920. I etterkant av første verdenskrig opplevde mange tyskere seg urettferdig behandlet i oppgjøret i Versailles etter krigens slutt. Ikke uten grunn, da hele ansvaret og forpliktelsene i etterkant ble lagt på Tyskland. Mange ultranasjonalistiske organisasjoner oppstod i kjølvannet av denne traktaten som dikterte betingelsene for fred. Partiet hadde fascistiske trekk, med en tanke om en hierarkisk organisering med en sterk leder, eller "fører" på toppen. De hadde et klart fiendebilde, mot demokrati, kommunisme, liberalisme, arbeiderbevegelsen, og jøder. I tillegg handlet det om et folkefelleskap, i betydningen raseideologi, der det tyske folk skulle stå sammen som nasjon, og jobbe mot andre "raser", som ifølge tankegangen ikke tilhørte folket. Børskraket i 1929 og den økonomiske krisen førte til sterk oppslutning for bevegelsen, som lovte å frigjøre landet fra oppgjøret etter 1. verdenskrig, og gjenreise "folkefelleskapet". Hitler og NSDAP grep makten i Tyskland i 1933.⁶⁸

3.2.2 Nasjonal Samling

Nasjonal Samling (NS) så dagens lys i 1933, stiftet 17. mai. Partiet var unnfanget av tidligere forsvarsminister for Bondepartiet, Vidkun Quislings tanker og idéer. Ved hjelp av andre politiske medspillere med mer praktisk gjennomføringsevne, som tidligere høyremann Johan B. Hjort, gjorde partiet et forsøk på å slå seg opp i norsk politikk på 30-tallet. Partiets grunnsyn lå i Quislings tanker om å erstatte demokratiet, partistyret og Stortinget med et

⁶⁵ Waldahl, *Mediepåvirkning*, 133-134.

⁶⁶ Jowett, O'Donell, *Propaganda and Persuasion*, 6.

⁶⁷ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 18.

⁶⁸ Griffin, *The Nature of Fascism*, 22, 26, 32-37, Kershaw, *Hitler*, overs. Carlsen, 28, 343-346.

fagstyre. I tillegg ville NS skape en samlende nasjonal bevegelse med en tydelig rasefilosofi i retning av å framheve og dyrke det som da ble kalt nordisk avstamning. Dette stammet fra Quislings medvirkning i organisasjonen Nordisk folkereisning før oppstarten av det politiske partiet. Hans Fredrik Dahl beskriver partiet som klassisk fascistisk i sine grunntrekk. Fra innledningen til Nasjonal Samlings program i H. O. Brevigs *NS – fra parti til sekt* kan vi lese: “Nasjonal Samlings mål er: Nasjonal enhet/uten klasse motsetninger og partier, et solidarisk folkesamfund bygget opp på yrkeslivets grunn, med sterkt og stødig styre – et faglig folkestyre”⁶⁹ Denne retningen sto seg i partiet i perioden i forkant av okkupasjonen.⁷⁰

NS kom ikke i noen posisjon i den nasjonale politikken før okkupasjonen. Til det var oppslutningen ved valgene altfor liten. På landsbasis oppnådde partiet på det meste 2,2 % av stemmene, og dette skjedde allerede ved stortingsvalget i stiftelsesåret 1933. Deretter sank oppslutningen nasjonalt.⁷¹ Det var tidvis krise i partiet, og i 1937 toppet det seg med motsetninger både politisk og personlig mellom Quisling og Hjort. Quisling forlangte å få være fører uten spørsmål, i tillegg til å presse på videre med den nordiske folkereisningen, mens Hjort så etter en mulighet for å bruke demokratiske virkemidler for å oppnå politisk innflytelse. Hjort hoppet av. Partiet var i oppløsning og beskrives av mange i denne perioden som en sekt, mer enn et politisk parti. Det var i denne perioden NS ble radikalisert i nasjonalistisk retning, i tillegg til at "alle" andre politiske filosofier ble til fiender, som konspirerte mot nasjonalismen. De borgerlige ble en del av fiendebildet, fordi de passivt støttet bolsjevismen og jødene. I og med at partiet ble så vidt lite etter alle interne stridigheter, var de gjenværende medlemmene blitt til en mer homogen gruppe, som kritiserte og mente om, men samtidig levde på utsiden av samfunnet, i vente på den store omveltningen. Quisling søkte mot Tyskland, og fikk kontakt med Hitler i 1938. Omveltningen kom, først internasjonalt i 1939, og ved okkupasjonen av Norge i 1940. Quisling var raskt på pletten for å innføre partiets tanker for samfunnsstyring.⁷²

3.2.3 Tre maktsenter

Okkupantens maktapparat i Norge var tredelt. Det ble delt i en militær organisasjon, Wehrmacht, som hadde myndighet over saker som kunne defineres som militære, som for eksempel "De militære grunnsetninger for pressen". Dette maktsenteret var i utgangspunktet

⁶⁹ Brevig, *NS - fra parti til sekt*, 141, Dahl, *En fører blir til*, 225-229.

⁷⁰ Dahl, *Vidkun Quisling*, 291.

⁷¹ NOS.IX:26. NOS.IX.107.

⁷² Brevig, Figureido, *Den norske fascismen: Nasjonal Samling 1933-1940*, 104, 199-201.

underlagt ledelsen av det tyske riket, ikke i Norge, men i Tyskland. De jobbet parallelt med Terboven og det sivile styret i Rikskommissariatet.

Den andre delen var en sivil organisasjon, Rikskommissariat (Reichskommissariat). Dette var et overordnet politisk organ, med utstrakt myndighet og makt. Denne fordelingen gjorde at disse to skulle fungere side om side, med makt, mandat og legitimitet over hver sine innflytelsesområder. De var samarbeidspartnere, og i mange tilfeller også i konflikt med hverandre. Rikskommissariat hadde kontroll over underavdelinger, der det ene var Hovedavdelingen for folkeopplysning og propaganda. Det politiske organet Rikskommissariat hadde ansvar for propaganda for nasjonalsosialismen i relasjon til tysk kultur og historie som nasjonalsosialistene identifiserte seg med. Presse, kringkasting, skole og kultur sorterte under denne avdelingen. Innenfor dette lå også retningslinjene for hva som skulle publiseres og kringkastes, og sensur av dette.⁷³

Den tredje organisasjonen var en institusjon for orden og sikkerhet, også en del av dette maktapparatet, og ble kalt SS og politi. "Der fantes det sikkerhets og undertrykkelsesapparatet som Terboven trengte."⁷⁴ Som man kanskje kan forstå av sitatet, var denne institusjonen et redskap for Rikskommissariat og Terboven, selv om det sto ved siden av Rikskommissariat og Wehrmacht i maktstrukturen. SS og politi ble i Norge ledet av Friedrich Wilhelm Rediess, en tidligere bekjent av Terboven. Han bodde i tillegg sammen med Terboven, på Skaugum, kongefamiliens bolig.⁷⁵ Rikskommissariat hadde ikke organer for fysisk maktutøvelse. Det var et politisk organ. Den fysiske maktutøvelsen for okkupasjonsmakten sto institusjonen SS og politi for. SS var kort fortalt ideologisk nasjonalsosialistisk, med "... antikommunisme, antiliberalisme, forakt for demokratiet, førerdyrkelse og rasisme."⁷⁶ Med hovedvekt på rasisme på grunnlag av raselæren der germanerne var øverst, og jødene nederst i rasehierarkiet, og med en forkjærlighet for kampen og bruk av fysisk makt. SS ble slått sammen med sikkerhetstjeneste og politi, og institusjonen fikk etter hvert et preg av å være en "utenomstatlig ideologisk bevegelse"⁷⁷, der "juridiske og rettsstatlige hensyn måtte vike".⁷⁸ Slik ble SS og politi også i hovedtrekk overført til Norge. Denne institusjonen var igjen delt i to, med et militarisert ordenspoliti, og sikkerhetspolitiet (Sipo), sammen med

⁷³ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 105, 116, 123.

⁷⁴ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 123.

⁷⁵ Nøkleby, *Nyordning*, bind 2, *Norge i krig*, 71.

⁷⁶ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 123.

⁷⁷ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 125.

⁷⁸ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 125.

sikkerhetstjenesten (SD). SD fulgte opinionsutviklingen i Norge, og rapporterte om denne til Tyskland. De identifiserte opplysninger som kunne være interessante for Sipo, som hadde i oppgave å oppspore og forfølge norsk motstand. En måned etter nyordningen, 25. oktober 1940, ble også det norske politiet underlagt SS og politi, under Politidepartementet og Jonas Lie som politiminister.⁷⁹

3.2.4 Kontroll med pressen – tyske og norske sensurinstanser

I vår sammenheng var hovedvirkemiddelet for okkupasjonsmakten sensur av pressen. Denne fungerte også i henhold til en tredeling, med den tyske Wehrmacht (militært tysk styre), Rikskommissariat (sivilt politisk tysk styre), og Pressedirektoratet (Nasjonal Samlings eget direktorat opprettet med tillatelse fra Rikskommissariat).

Wehrmacht sensurerte pressen i forhold som var av mulig militær betydning. Det var forbud mot innhold om "tyske bevegelser, av installasjoner og byggeprosjekter, av meteorologiske data, av sensitiv logistikk (togruter m.m.),... "⁸⁰ Videre bestemte Wehrmacht at omtale av militære hendelser i Norge og verden for øvrig, bare fikk publiseres i den tyske overkommandos versjoner.⁸¹ Under Wehrmacht sorterte alt av militær art, som kunne være viktig i krigsøyemed, som "værmeldinger, omtale om tyske byggeprosjekter og nyheter om de titusener av soldater som var å se rundt omkring i landet."⁸²

Rikskommissariat hadde en egen presseavdeling, *Presseabteilung*, som detaljert, med forordninger og daglige direktiver, påbød avisene å skrive slik at det passet tyske interesser på det sivile planet også. *Presseabteilung* i Rikskommissariat krevde at det ble skrevet slik at det tjente tyske interesser, og forklarte i detalj hvordan. Disse direktivene kom daglig til avisene.⁸³ *Presseabteilung* fordelte også papir, og bestemte hvordan pressen skulle struktureres. Dette innebar en nedbygging av antallet aviser, da tyskerne mente det var for mange aviser og for uensartet politisk til at det kunne tjene tyske interesser effektivt. Sentralisering og effektivisering, og samling om én politisk ide lå bak omorganiseringen, som først og fremst rammet arbeiderpressen.⁸⁴

Sikkerhetspolitiet (Sipo) unnlot ofte å følge retningslinjene for utmåling av straff i forbindelse med brudd på sensuren gitt fra *Presseabteilung* i Rikskommissariat. Retningslinjene slo fast at

⁷⁹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 124-125, 127-129.

⁸⁰ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme", 375-376

⁸¹ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme", 375-376

⁸² Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 316.

⁸³ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 316.

⁸⁴ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme", 376

Rikskommisær Terboven personlig skulle informeres om mulige overtredelser begått av pressen. Dette foregikk to ganger hver dag, og ingen avisforbud eller arrestasjoner kunne gjøres uten rikskommisærens bifall. Det var strengt forbudt, og presisert av Terboven selv til Rikskommisariats representanter på de enkelte steder. Gjennomføring av straff var det som nevnt, Sipo, som stod for. I denne sammenheng skjedde det ofte at Sipo aksjonerte uten Terbovens godkjenning, spesielt i distriktene. Det gikk ofte utover journalister. Dette ble sett på som et problem internt i Rikskommisariat. I Presseabteilung mente man at dette påvirket folkets oppfattelse av pressepolitikken i svært negativ retning.⁸⁵ Sikkerhetspolitiet eller Sicherheitsdienst på tysk (SD), hadde som oppgave å meddele tyske myndigheter om den norske opinionen, stemningen i folket. De sto bak *Meldungen aus Norwegen*, som det blir referert til senere i oppgaven. I pressesammenheng var SD i utgangspunktet på linje med Terboven, den tyske okkupanten ønsket å redusere antallet aviser.⁸⁶ Sipo og SD var også til stede lokalt i Harstad.

Norsk Telegrambyrå (NTB) ble overtatt av Reichskommisariat og Wehrmacht rett etter nyordningen.⁸⁷ NTB stod for distribusjon av fortrolige daglige anvisninger eller direktiver på vegne av presseavdelingen hos rikskommisæren. Denne inneholdt nyheter og informasjon fra Propagandaministeriet, Utenriksdepartementet og Rikspressekontoret i Tyskland. Hva som var lov og ikke lov å skrive, språkmessig, innholdsmessig og hvordan layout og formater skulle være. NTB produserte artikler for inntak i avisene. Anvisninger, direktiver og artikler ble distribuert til avisene, men også de lokale representantene for Rikskommisariat som hadde med presse og propaganda å gjøre, for eksempel SD. Dette dannet grunnlaget for ettersensuren som Rikskommisariat drev med lokalt.⁸⁸ Ottosen skriver at pressen måtte forholde seg til to instanser for sensur, og dette ser ut til å gjelde NTB. Han framholder at sensuren i første omgang er innom den tyske militærensensuren, som utfra Wehrmachts direktiver fjernet alt som kunne ses på som sensitiv militær informasjon. I etterkant av militærensensuren overtok Presseavdelingen (Presseabteilung). Det som skulle trykkes i norske aviser kom fra to hold, det tyske Presseabteilung, og det norske NS-ledede Pressedirektoratet.⁸⁹

⁸⁵ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 60-61

⁸⁶ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme", 405-406, Bygdnes, Lockert: "*Meldungen aus Norwegen*".

⁸⁷ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 315-316

⁸⁸ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 58

⁸⁹ Ottosen, "Jernhælen inn i redaksjonen Pressen i det okkuperte Norge 1940-45", 63

Etter at Tyskland hadde invadert Norge og den fysiske motstanden mot invasjonen var avsluttet, tok tyskerne over kontrollen som okkupasjonsmakt. En del forsøk fra både tysk og norsk side på å finne en løsning som kunne la Norge fortsette sitt selvstyre med vilkår fra tyskerne, førte ikke fram. 25. september 1940 initierte rikskommisæren, lederen av Rikskommisariatet, Josef Terboven, det som ble kalt nyordningen. Denne ordningen innebar at Kongen og monarkiet ble fratatt sine funksjoner, og regjeringen med Nygårdsvold i spissen ble erklært avsatt. Stortinget ble også fratatt sin myndighet, og det midlertidige administrasjonsrådet terminert. Til å overta og styre Norge ble det nå satt et riksråd av 15 mann som skulle styre hvert sitt departement. De eksisterende politiske partier skulle oppløses, og all politisk virksomhet utover Nasjonal Samlings, ble forbudt.⁹⁰

Den tyske okkupasjonsmakten lot NS opprette Kultur- og folkeopplysningsdepartementet. Leder av departementet var direktør Gulbrand Lunde. Gulbrand Lunde (1901-1942) var en anerkjent vitenskapsmann som tok doktorgrad allerede da han var 24 år gammel, og kom med i NS allerede i 1933. Han hadde sterk tro på nasjonalismen, og var orientert i retning av Tyskland, der nasjonalsosialismen bredte om seg. Han sto også bak det beste enkeltresultatet NS hadde ved valgene før okkupasjonen. Hele 12% stemte NS i Stavanger, der han stilte til valg ved lokalvalget i 1934. Lunde var kjent for å være resultatorientert og engasjert, med energi og sterk motivasjon.⁹¹ Med dette som bakgrunn tok han rollen som leder av departementet som styrte pressen i Norge, og dermed var han også den øverste ansvarlige for pressens aksjoner lokalt.

Departementet var delt i tre, ett for film, ett for teater, og det som vedgår denne oppgaven, pressedirektoratet. Pressedirektoratet ble en stor og viktig enhet i sensuren av norsk presse. På det meste var det 34 ansatte ved avdelingen. Sensuren ble delt i tre kontrollnivåer, der to ble styrt av okkupantene, og ett av NS. Westlie skriver at tyskerne helst så at norsk presse ble sensurert av sine egne, og dermed ble NS førstelinje i sensuren og gjorde grovarbeidet, mens okkupasjonsmakten tok oppsyn og kontrollfunksjon. Okkupanten grep bare inn når og hvis den måtte.⁹² Grimnes skriver at det på tross av Pressedirektoratets direktiver, og de fylkesvise og lokale ansatte presselederes oppfølging av disse, var det tyskerne som først og fremst sensurerte pressen. "Den norske sensuren var sekundær".⁹³ Dette fordi pressen var underlagt

⁹⁰ Terboven, Josef. *Nyordningen i Norge*, 24-29.

⁹¹ Arntsen, Jan M., Thor G. Harestad. *Triumf og tragedie – Historien om NS-Minister Gulbrand Lunde*, 7, 10

⁹² Westlie, Bjørn. *Det norske jødehatet*, 7, 37.

⁹³ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 316.

sensur fra både Wehrmacht og Presseabteilung i Rikskommissariat, i tillegg til Pressedirektoratet.⁹⁴

Ottosen skriver at Pressedirektoratet, underlagt Kultur og folkeopplysningsdepartementet, ga avisene publiseringspåbud om viktige hendelser sett med NS-øyne, på daglig basis.⁹⁵ Det var Pressedirektoratet, i egenskap av å være et NS-organ, som var opphavet til Nasjonal Samlings påvirkning på avisene i Harstad. Pressedirektoratet fungerte som Rikskommissariatets forlengede arm, i betydningen av at det satte i verk og håndhevet bransjekontrollen, i tillegg til å styre innenriksinnhold. Direktoratet var styrt av NS, og påvirket således innholdet i NS-vennlig retning. Sammen sørget de tre organene Wehrmacht, Presseabteilung og Pressedirektoratet, for at pressens politiske diversitet ble avvirket, og gjorde pressen til et verktøy for regimet og det eneste tillatte politiske partiet, NS.⁹⁶

Da det i denne oppgaven også skal vises hvordan Nasjonal Samling påvirket pressen i Harstad, ser jeg etter påvirkning fra Pressedirektoratet. Leder for pressedirektoratet var direktør Anders Beggerud. Beggerud var medlem av NS fra 1933 og fylkespresseleder i NS i Buskerud siden 1936. Han hadde dermed god kjennskap til den propaganda og journalistikk som NS ville pålegge avisene, og var regnet som pålitelig og fulgte partiinstruksen til punkt og prikke. Han hadde ikke noen trang til oppmerksomhet, og lite utover hans kommunikasjon i brev og telegramform til nettverket internt og avisene, er kjent. Han stod bak, og gjennomførte mange beslutninger om å avsette redaktører, stanse utgivelser og gi påbud og direktiver til avisene for hva de kunne skrive og ikke.⁹⁷

Pressedirektoratet sorterte så videre ned på regionnivå. Her finner vi også den ansvarlige i organisasjonen som påvirket pressen lokalt i Harstad. Presselederen for Troms og Finnmark, het Peder Lind-Solstad. På samme nivå opererte Alfred Syverud i region Nordland.⁹⁸ På lokalnivå fungerte også de samme to, lokalt for henholdsvis Harstad, og Bodø, senere Lofoten. På dette nivået fantes det også en annen aktør jeg er innom i oppgaven, Christopher B. Heimbeck fra Harstad, med virke i Vesterålen.⁹⁹ Andre lokale NS-aktører kan også ha vært med å påvirke pressen uten å ha vært en del av pressedirektoratets organisasjon. Disse ekskluderes ikke fra undersøkelsen.

⁹⁴ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 316.

⁹⁵ Ottosen, "Krig og okkupasjon 1940-1945", 101.

⁹⁶ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme", 376.

⁹⁷ Westlie, Bjørn. *Det norske jødehatet*, 37-38.

⁹⁸ Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør (1940-1945)", 90.

⁹⁹ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 22.

Norsk Artikkeltjeneste (NAT), fra partiets eget pressedirektorat, ble startet i januar 1941. Dette var den eneste autoriserte kanalen for politisk innhold fra Nasjonal Samling. De produserte artikler, og kanskje mest kommentarer med nazistisk innhold som avisene skulle publisere. NAT hadde til hensikt å sende politiske budskap til leserne, som redaksjonene i avisene ikke kunne, eller ikke ville skrive selv. Gjennom okkupasjonen var det mange aviser som sluttet å komme ut, på bakgrunn av politiske overbevisninger, men også papirmangel. Rasjonering var også et virkemiddel i styringen. Likevel var det fortsatt mange som ble gitt ut gjennom hele okkupasjonen. Av disse var det noen som ble helt nazifisert, mens andre fortsatte med sitt, mens de måtte ta inn stoff fra Nasjonal Samling for publisering. Det skal ha blitt laget rundt 1500 slike artikler gjennom okkupasjonsårene. Ofte hadde disse et jødefiendtlig budskap.¹⁰⁰

Fra presseavdelingen i Rikskommissariat kom direktiver om nyheter fra Tyskland og øvrig utenriksnytt, mens Pressedirektoratet ga tilsvarende innenriks. Direktivene sa hva som skulle være med, hvordan det skulle presenteres, hvordan forsiden skulle se ut, hvilke titler som måtte brukes. Avisene fikk pålegg, fra begge hold, hvordan neste dags lederartikkel skulle formes. Redaktøren kunne eventuelt følge et skjema hvis han ønsket. Det ble også ofte tilbudt en ferdigskrevet leder og kronikker fra Pressedirektoratets NAT (Norsk artikkeltjeneste).¹⁰¹

Kringkastingen (Radio, NRK) ble nazifisert etter nyordningen 25. september 1940, med tysk- og NS-vennlig innhold. Etter at beslutningen om inndragelse av radioene høsten 1941 på grunn av nordmenns trang til å høre britisk radio, ble iverksatt, var det bare medlemmer av NS som fikk beholde apparatene sine. Dermed fikk ikke vanlige folk lytte til kringkastingen på lovlig vis, da de langt fleste ikke var medlem av NS. Dette førte også til at tyske programmer fikk stadig større andel av sendetiden. Radioen ble visket bort som mulig virkemiddel for påvirkning av folket i nasjonalsosialistisk retning, da radiosendingene i stort bare nådde de som allerede var NS-medlemmer.¹⁰² Mange lyttet til radio på illegale bortgjemte apparater, men da var det sendingene fra London som var av interesse.

3.3 Sensurens konsekvenser for norsk presse

For avisene ble det noe annerledes. På invasjonssdagen utkom på landsbasis omkring 260 aviser. Svært mange av disse var lokale aviser, knyttet opp mot politiske parti. Da okkupanten forlot i mai 1945, ble det utgitt 114 aviser. I 1940 gikk 40 aviser inn, i 1941 omtrent 15, i

¹⁰⁰ Westlie, *Det norske jødehatet*, 10-12.

¹⁰¹ Dahl, Bastiansen, *Hvor fritt et land?*, 138.

¹⁰² Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 315-316.

1942 rundt 50. De resterende stoppet i 1943 og 1944. Hjeltnes skriver at okkupantens mål om rasjonalisering av den norske pressen var nådd i 1943.¹⁰³ På landsbasis kan vi si at tyskerne var målrettet i arbeidet sitt, der hovedsakelig den sosialistiske arbeiderpressen skulle passiviseres eller kontrolleres. Ikke-sosialistiske aviser skulle komme ut og se ut som tidligere.¹⁰⁴ Opplagstallene for nasjonen som helhet sank ikke nevneverdig fra 1940 til 1945, men antallet ulike eller unike aviser ble mer enn halvert. Bredden i politiske budskap, som avisene representerte i mellomkrigstiden, forsvant. Hjeltnes skriver følgende om den politiske balansen i avistilbudet fra 1943; "... var pressen på norsk venstrefløy så å si radert ut"¹⁰⁵.¹⁰⁶

I "Pressen under krig og nazisme" påpekes det at den vellykkede omorganiseringen av pressen sett med tyske øyne, førte til en troverdighetskrise for avisene. "Avisene i det okkuperte Norge ble i liten grad trodd, det samtidige opinionsmateriale er entydig i så måte"¹⁰⁷ Dette må bety at strategien til okkupanten, selv om den i egne øyne først var vellykket, virket totalt mot sin hensikt, nemlig å vinne nordmenn over på tysk side. Likevel fortsatte nordmenn å kjøpe aviser, til og med i større opplag enn før. Dette tilskrives lokale nyheters nytte, og mangelen på alle slags varer, som etter hvert skapte et stort byttemarked gjennom avisannonsering.¹⁰⁸

4.0 Lokale forhold

4.1 Harstad og tysk tilstedeværelse

Harstad ble ikke utsatt for angrep fra okkupanten i særlig grad, selv om byen ble brukt som ilandføringsbase av de allierte i kampene rundt Narvik. Fra de allierte kom 15. april, til de dro i starten av juni, var det stor trafikk i Harstad, for å organisere tropper og materiell til fronten. Noen flyangrep var det, men tyskerne hadde ikke særlig suksess med bombingene. I Harstad fikk ikke okkupasjonen noen innvirkning på pressen før demobiliseringen 8. juni, og kapitulasjonen av de gjenværende norske styrkene på norsk jord 10. juni. 13. juni kom det mange tyske soldater til byen. Da ble Harstad, i likhet med resten av Troms og Finnmark okkupert av tyskerne, på samme vis som resten av landet i månedene før.¹⁰⁹

Den første delen av okkupasjonen, i april, og også mai, oppleves som noe kaotisk med tanke på organiseringen av kontrollen over pressen. Som nevnt foran i pkt. 3.1 kom først "Militære grunnsetninger for pressen" i de okkuperte områdene. Dette var militært håndhevede regler

¹⁰³ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 44.

¹⁰⁴ Ottosen, "Krig og okkupasjon 1940-1945", 101.

¹⁰⁵ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 45.

¹⁰⁶ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 44-45.

¹⁰⁷ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme", 376.

¹⁰⁸ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme", 376-379.

¹⁰⁹ Reppen, *Harstads historien: Fra nød til velstand*, 101-104.

for hva avisene kunne trykke og ikke trykke. Disse ble fulgt opp av okkupantene, men også av det norske politiet etter ordre fra okkupanten. Mange aviser ble stanset, eller valgte å legge ned. Avisene hadde fått beskjed om å ikke snakke tyskerne imot. Disse tiltakene fra okkupanten gjaldt ikke i nord, da tyskerne enn så lenge ikke hadde tatt kontroll over området. Dermed kunne avisene i Nord-Norge fortsatt skrive fritt, og gjorde det.¹¹⁰ Likevel var ikke okkupasjonen sør for Harstad helt uten innvirkning på pressen. 1. mai skrev avisen Folkeviljen at avisene i Harstad hadde blitt enige om å rasjonere papir da tilgangen på papir hadde stoppet opp, og at de ikke visste når det ville bli tilgjengelig igjen. De tre avisene Folkeviljen, Haalogaland og Harstad Tidende skulle utgis 2 dager hver pr uke, slik at nyheter var tilgjengelig for leserne alle dager i uka, utenom søndag.¹¹¹ Se pkt. 4.2 om lokale aviser i Harstad.

Da våpennedleggelsen var et faktum, kom tyskerne også til Harstad. I første hand var de tyske soldatene opptatt med å opprette forsvar av byen, og ellers logistikk av militær art. De la beslag på eiendom og materiell som sikret militær kontroll. Skoler ble tatt i bruk, og de iverksatte bygging av nødvendige strukturer som ikke fantes på plass allerede. Utover dette, og typiske forbud mot våpenbesittelse og alkohol, samling i grupper på mer enn 6 personer, og portforbud kl. 22, fortsatte byen å fungere som vanlig fram til nyordningen.¹¹²

Den delen av pressesensuren som Wehrmacht, Reichskommissariat og distribuerende instans Presseabteilung drev med, var svært omfattende, og hindret avisene å skrive om store deler av samfunnslivet lokalt. Dette var i stor grad gjeldende for Harstads del. Et eksempel var oppbyggingen av leiren på Trondenes, og kanonstillingen med det som på folkemunne kalles Adolfskanonen. Dette var en del av tyskernes Organisation Todt (OT), innsatsgruppe Wiking, som skulle styrke forsvaret av det okkuperte Norge for okkupasjonsmakten gjennom militære utbygninger av det såkalte Festung Norwegen.¹¹³ Et søk i nasjonalbibliotekets arkiv for HT under okkupasjonen på Organisation Todt, viser at det publiseres annonser for ledige stillinger i OT lokalt, der serviceoppgaver står sentralt. Ellers er det ingen saker i avisa som omhandler OT lokalt.¹¹⁴

¹¹⁰ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme", 368-371, Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør, Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 42-44.

¹¹¹ Johansen, "Harstadavisene", 01.05.1940.

¹¹² Reppen, *Harstadhistorien: Fra nød til velstand*, 104.

¹¹³ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 196-198.

¹¹⁴ Søk i nasjonalbibliotekets database for Harstad Tidende under okkupasjonen <https://www.nb.no/search?q=organisation%20Todt&mediatype=aviser&sort=dateasc&series=harstad%20tidende&fromDate=19400801&toDate=19450501>.

Den stedlige tyske ledelsen i Harstad har jeg funnet lite informasjon om. Jeg hadde et ønske om å få et bedre og tydeligere inntrykk av organiseringen for å knytte det opp mot presset på Harstad Tidende. Det har jeg ikke fått til. Arkivverket har lite informasjon i deres systemer om aktiviteten til Rikskommissariatet i Harstad.¹¹⁵ Dette stemmer godt overens med det jeg ellers har funnet, der kildene i stor grad ikke beskriver lokale forhold i Harstad i presentasjon av den tyske involveringen i Harstad. Det er små glimt, gjerne i avhør, eller andre beretninger fra personer som har fortalt sin historie der tysk tilstedeværelse har vært en del av fortellingen, som dominerer. Det jeg har funnet, har vært for lite til å rekonstruere tyskernes organisasjon av tilstedeværelsen i Harstad. En helhetlig oversikt over denne blir derfor vanskelig å formidle. Nøkleby har skrevet noe om hver av okkupasjonsmyndighetenes tjenestested underlagt Tromsø og etter hvert Narvik, men Harstad har blitt forbigått i stillhet, med unntak av noen navn som ikke fikk betydning i min undersøkelse.¹¹⁶ Det bodde omtrent 4000 personer i Harstad, mens det var stasjonert rundt 5000 tyskere i og rundt Harstad i begynnelsen av 1943. Det var stor aktivitet, blant annet på det tyske marineverftet.¹¹⁷ Hæren var også til stede med noen tusen menn.¹¹⁸

I tillegg til armeoverkommandoen ble flere andre institusjoner etablert i det nye regimets tjeneste i Harstad etter opprettelsen av Harstads Stadtkommandantur/Ortskommandantur fra Wehrmacht. STAPO, OT og representanter for SD etablerte seg, og ved sin tilstedeværelse dikterte de hvordan deler av samfunnet skulle drives.¹¹⁹ Ortskommandanturet for byen ble plassert sentralt i byen, det samme gjaldt Sikkerhetspolitiet (Sipo). En Ottlinger nevnes som sjef for Sikkerhetspolitiet i Harstad i Lind-Solstads landssvikmappe.¹²⁰ Harstad, eller nærmere bestemt Trondenes, hadde også en straffangeleir fra 1942 underlagt Organisation Todt og Riksjustisministeriet. Sivile fanger fra rundt omkring satt fanget her. Høsten 1944 skal det ha vært minst 1000 fanger på Trondenes.¹²¹ Også Batterie Theo (med "Adolfkanonen") må det ha vært knyttet en del tyskere til.¹²² Tyskernes tilstedeværelse i lokalsamfunnet var altså betydelig. Det må ha vært opplevd som overveldende for lokalbefolkningen.

¹¹⁵ Personlig kommunikasjon i e-post med arkivverket, 18.04.23, deres ref.: AVS-23-04.00632.

¹¹⁶ Nøkleby, *Gestapo: Tysk politi i Norge 1940-1945*, 136.

¹¹⁷ Steinnes, *Ved egne krefter*, 254, Bygdnes, *Harstads faglige historie*, 51.

¹¹⁸ Nøkleby, *Hitlers Norge: okkupasjonsmakten 1940-1945*, 181, 215.

¹¹⁹ Prestøy, "Opportunism, Conflict and Chaos", 1.

¹²⁰ Lind-Solstads mappe s. 59, 65.

¹²¹ Nøkleby, *Gestapo: Tysk politi i Norge 1940-1945*, 327.

¹²² Reppen, *Harstad under krig og diktatur*, 86-87.

4.2 Kommunens lokale ledelse

4.2.1 Ordfører, motstandsmann og forretningsfører i HT, Nils J. Hunstad

En sentral aktør som må nevnes i forbindelse med nyordningen, men som ikke hadde noe samarbeid eller lot seg styre av NS, er ordfører major, Nils J. Hunstad. Hunstad var til alt overmål også forretningsfører i Harstad Tidende fram til 1942.¹²³ Etter det første oppløpet med de lokale NS-folkenes forsøk på å få sentrale personer i Harstadsamfunnet med på laget (se pkt. 4.5), sto Hunstad med klar og tydelig avstand fra NS, fortsatt i sin ordførerposisjon. Sentralt hadde NS behov for at hjulene gikk rundt lokalt, og dermed var de ikke fremmed for at selv tydelige motstandere kunne sitte i posisjonene sine, dersom de klarte å holde kontrollen over driften av samfunnet i denne uavklarte tiden. Det ble vurdert at det var bedre at det gikk sin gang, enn at de skulle presse ukvalifiserte NS-folk inn i roller de ikke hadde kompetanse til å gjøre. Så kunne heller endringen i retning NS komme etter hvert som ting stabiliserte seg.¹²⁴

Hunstad ledet byen videre i etterkant av nyordningen, uten å innrømme noen innflytelse fra NS eller okkupanten, på sitt styre. I desember 1940 begynner forsøkene med å presse NS-folk inn i sentrale roller. I bystyret den 30. desember møtte 16 valgte representanter, men også fem NS-"formenn" innsatt etter nyordningen. Etter kretsfører Andreas Olssøns begjæring til innenriksdepartementet om at det ble ansatt en kemner med lojalitet til NS, krevde departementet å inspisere alle kandidater til stillingen før stillingen skulle besettes. Dette godtok ikke Hunstad. Bystyret skulle behandle denne saken. Hunstad skrev en preposisjon som bystyret bifalte, som konstaterte at bystyret mente at Innenriksdepartementet med et slikt krav brøt loven. Loven det ble henvist til, var Lov om kommunestyre i byene av 10. juni 1838, i tillegg til departementets egne forordninger, ifølge Reppen. Videre skrev Hunstad at innenriksdepartementet med denne måten å gripe inn på, fratok bystyret sin myndighet. Deretter opplyste han om at bystyret utsetter videre arbeid i påvente av svar fra departementet på et telegram sendt dithen 24. desember.¹²⁵ Prestøy framholder at med et slikt grep, styrte Hunstad byen effektivt alene, sammen med noen av sine nærmeste støttespillere. I og med at bystyret besluttet å avvente videre arbeid i påvente av svar fra departementet, avskar de også representanter fra NS å overvåke, utøve innflytelse eller kontrollere politiske aspekter ved driften av byen. Prestøy skriver at Hunstad nektet å sammenkalle bystyret i resten av sin tid

¹²³ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 64.

¹²⁴ Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør", 92..

¹²⁵ Reppen, *Harstads historien: Fra nød til velstand 1904-1964*, 96-97.

som ordfører, helt til han ble arrestert, og erstattet med Hans Methi sommeren 1941.¹²⁶ Major Hunstad hadde ellers en framtreddende rolle i det norske felttoget mot Narvik i 1940, som bataljonssjef for Infanteriregiment 16. Han ble også kjent som motstandsmann etter frigjøringen, etter at han satt i tysk konsentrasjonsleir.¹²⁷ Det kan tenkes at dette hadde en effekt på motstanden i byen.

4.2.2 Ordfører, rådmann, ligningssjef og kollaboratør, Hans Methi

Hans Methi ble ordfører i Harstad i juni 1941, da valgt ordfører Nils J. Hunstad ble arrestert og fjernet fra stillingen. Methi ble valgt inn i kommunestyret for Høyre i 1937, men meldte seg inn i NS i 1941. Methi starter friskt etter overtakelsen, distribuerer avisa den offisielle NS-avisa "Fritt Folk" til viktige byborgere, og starter rydding av folk med kommunistiske tilbøyeligheter fra byens styre, og starter rydding av folk som kunne tenkes å yte motstand mot regimet.¹²⁸ Han fungerte etter hvert både som ordfører, rådmann og ligningssjef. Fra februar 1942 var han altså både administrativ og politisk leder av kommunen. Det må ellers sies å være i tråd med okkupasjonsmaktens ønske om førerprinsippet, der en enkelt leder bestemte det meste. Methi var sterkt påvirket av propagandaen fra NS. Han ønsket å detaljstyre for å følge opp nyordningen, uten støtte i lokalsamfunnet. Han tok gjerne konfrontasjoner og brukte forordninger og trusler ved uenigheter. Det ble mange og store konflikter rundt hans ledelse og rolle. Methi må etter hvert gå av etter en konflikt med organisasjonsleder i Harstad krets i NS, sorenskriver og jurist Lauritz Aas, som han selv hadde tatt inn i administrasjonen på sitt "lag".¹²⁹

Reppen og Prestøy framhever problemet NS hadde med å finne kvalifiserte folk til posisjonene i styret av byen. Prestøy peker på at Methi satte politisk partitilhørighet høyere enn erfaring fra administrasjon av byen og kommunen, og at dette var en tabbe. Han søkte meningsfeller politisk, ikke en bredere politisk sammensatt erfaren ledelse. De politiske meningsfellene havnet i posisjoner de tidligere ikke hadde erfaring med. Det var også et tegn på at det å fylle vitale roller med kompetente, og ikke minst partipolitisk lojale folk for å drive byen videre, var svært vanskelig for partiet.¹³⁰

Før Methi, framsto Harstad-samfunnet og byens styre som lite NS-vennlig, ifølge Prestøy. Han kaller overgangen fra Hunstad til Methi et regimeskifte. Det er interessant at dette

¹²⁶ Prestøy, "Opportunism, Conflict and Chaos", 4-5.

¹²⁷ Ryeng, Føre og Ravn, *Hemmelig krig i nord*, 31, 116, Steinnes, *Ved egne krefter*, 253-255.

¹²⁸ Prestøy, "Opportunism, Conflict and Chaos", 6-20, Reppen, *Harstadhistorien: Fra nød til velstand*, 92, 98.

¹²⁹ Prestøy, "Opportunism, Conflict and Chaos", 6-20.

¹³⁰ Prestøy, "Opportunism, Conflict and Chaos", 6-20, Reppen, *Harstadhistorien: Fra nød til velstand*, 92,98.

regimeskiftet så tydelig kom mye senere, enn påvirkningen på pressen i byen. Man kunne trodd at en kommuneledelse i opposisjon til NS ville ført til et tydeligere bilde av motstand i avisenes publikasjoner. Likevel skal vi senere se at opposisjonen er stor nok til at to av de tre store avisene går inn. Kanskje er det sammenfallende at byens regime byttes ut, ikke så langt fra tidspunktene for at avisene foruten HT, blir stanset eller stanser driften.

4.3 Avisene i Harstad før og under okkupasjonen

Avisene i Norge var de politiske partis talerør mot befolkningen i mellomkrigstiden. Det var, som nevnt tidligere, ikke uvanlig at hvert parti hadde sin egen avis. Sannsynligvis var dette også nødvendig for at det skulle være mulig å få politisk gjennomslag. Harstad var ikke spesiell i norsk målestokk på dette området. Det ble utgitt mange aviser i byen, og de største avisene hadde i stor grad også den største politiske innflytelsen. I likhet med for eksempel Bodø, der de hadde Nordlandsposten (H), Nordlands Fremtid (A), og Nordland (V) og Bodø Tidende (V), hadde Harstad i mellomkrigstiden avisene Haalogaland (V), Folkeviljen (A) og Harstad Tidende (H), de tre store avisene i Harstad.¹³¹ Den demokratiske samfunnsidé stod sterkt også lokalt, noe vi kan kjenne igjen fra saken om møtene på hotellet og i kinoen, rett etter nyordningen ble innført. Ledende skikkelser i byen reagerte på framgangsmåte, og stilte spørsmål ved både lovlighet og hvordan dette sto seg i forhold til nasjonens beste (se pkt. 4.5).¹³² Også i Harstad fungerte pressen i stor grad som politikkens mikrofon ut til folket. De største partiene i byen hadde også aviser som agiterte for og informerte om sin politikk. De var ansett som svært viktige i kampen om stemmene og befolkningens støtte. Ulike politiske meninger fikk spillerom. Likevel var ikke avisene i Harstad presset på samme måte som avisene lenger sør, i starten av okkupasjonstiden. Harstad lå på riktig side av fronten ved Narvik, og var dermed ikke å anse som okkupert før de alliertes beslutning om tilbaketrekning kom, og norske soldater i landet la ned våpnene. At tyskerne kom så vidt sent til Harstad, kan ha bidratt til at kontrollen med pressen ikke var særlig omfattende før nyordningen.

Harstads avishistorie er beskrevet av Gunnar Reppen i boka *Trykkerier og aviser i medierevolusjonens tidsalder*. Harstad var en ung by, som blant annet kan illustreres ved valgene på 30-tallet, der Harstad var kategorisert som landdistrikt, og ikke kjøpstad.¹³³ Byen fikk status som ladested, altså ikke kjøpstad, men likevel by, i 1904.¹³⁴ Derav har heller ikke avisene en veldig lang historie i Harstad, selv om noen av avisene er eldre enn byen. I denne

¹³¹ Lundestad, "Klassekamp og aviskamp (1920-1940)", 61-84.

¹³² Steinnes, *Ved egne krefter*, 236-240.

¹³³ NOS.IX.026, 116-121. NOS.IX.107, 23.

¹³⁴ Steinnes, *Ved egne krefter*, 11.

sammenheng velger jeg å ta med aviser som ble utgitt etter Nasjonal Samlings oppstart i 1933, da det er disse som kan være relevante for undersøkelsen. Det var store utfordringer knyttet til avisdriften i Harstad i mellomkrigstiden. I likhet med andre bransjer, var det tøffe økonomiske tider for avisene. Alle de tre store slet med å holde hodet over vannet før okkupasjonen.¹³⁵

I 1902 så *Haalogaland* dagens lys. Avisen kom ut første gang i 1902, og hadde sin beste periode mellom 1910 og 1920. Politisk hørte denne avisen til partiet Venstre. I 1912 skal Haalogaland ha vært den avis i området med høyest opplag, oppgitt til 2500, mot HTs oppgitte 2000. Etter 1920 skulle det vise seg å bli en kamp for å overleve fram til avisen ble lagt ned for godt i 1954. Haalogaland var tvunget til flere kreative endringer i driftsform på 20-tallet, fra privateid til aksjeselskap, og videre en deling av selskapet der produksjonsmidler ble dratt ut i eget AS. Avisen gikk konkurs i 1928, noe som førte til at typografene nedla arbeidet på grunn av lønn til gode. Konflikten varte i 3 år, og endte med rettsak der typografene måtte betale erstatning. I 1934 overtok trykkeriet Aas og Søns Boktrykkeri A/S avisen etter at den hadde opparbeidet seg stor gjeld til trykkeriet. De samme utfordringene kunne man se i Bodø. Men der Lundestad fremhever en noe mer kaotisk situasjon rundt Venstres aviser, der den ene gikk inn i 1937, var Haalogaland i Harstad tilsynelatende noe mer stabil når det gjelder politisk ståsted. Kanskje var grunnen til dette så enkel som at det bare var én venstreavis i Harstad.¹³⁶

Eier av trykkeriet, Ole Aas, tok over driften av Haalogaland i 1934. Aas fortsatte som redaktør inn i okkupasjonsårene. Aas nektet å samarbeide med okkupasjonsmakten, og Haalogaland fikk gjentatte advarsler. Avisen ble stoppet etter at Aas publiserte en artikkel som gjorde narr av NS. "Påskebudskapet" Aas kom med i 1941, gjorde at han fikk skriveforbud som varte til okkupasjonen var over.¹³⁷ Her rettet han på finurlig vis lyset på nazistenes svik, og dermed måtte forbudet komme, da den slags ikke ble tatt lett på av okkupantene.¹³⁸ Haalogaland lå nede under okkupasjonen fra 1941 og helt til 1949. Avisen ble så utgitt fram til 1954.

Folkeviljen kom til Harstad i 1917, etter å ha blitt startet opp på Sjøvegan i 1911. Dette var arbeiderpartiets avis i Harstad. Avisen fikk utfordringer av politisk art i forbindelse med

¹³⁵ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 64, 98-100.

¹³⁶ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 87-88, 90-93, Lundestad, "Klassekamp og aviskamp (1920-1940)", 75.

¹³⁷ Reppen, *Harstads historien: Fra nød til velstand*, 106, Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 93.

¹³⁸ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 106, Conradi, "Da påskeevangeliet stanset Haalogaland", 27.03.1991.

splittelsen av arbeiderbevegelsen i 1923. Redaktør Simensen, som kommunist, gjorde seg vrang da han ble forsøkt fjernet og erstattet som redaktør, da Arbeiderpressens samvirke sto på motsatt side i striden. Simensen startet for NKP "sin egen" avis i 1924 med startkapital fra et økonomisk oppgjør med Folkeviljen. Den økonomiske driften i Folkeviljen var vanskelig, men avisa kom seg på fote etter splittelsen i partiet, og ga ut avisen helt fram til sommeren 1941. Avisa gikk inn i 1956, men hadde også pause under okkupasjonen fra 1941 til 1945.¹³⁹

Senjens Tidende er omtalt først som en radikal venstreavis med oppstart i april 1887. Navnet ble endret til Tromsø Amtstidende i 1888, og ble til dagens *Harstad Tidende* i 1900, som høyreavis, og senere uavhengig, men med et konservativt grunnsyn. Harstad Tidende ble tyngt av gjeld, og måtte også ta grep i nedgangstidene, også i forhold til sviktende annonseinntekter. De stabiliserte driften gjennom tøffe nedskjæringer på 20-tallet. I 1935 handlet HT inn ny presse. Denne sørget for at potensialet for vekst var til stede da okkupasjonen kom.¹⁴⁰

Av aviser i Harstad med NS-tilknytning nevnes så vidt "Vår Vilje" i Folkeviljen og Harstad Tidende, i 1937. I følge HT skal avisa være organ for NS. Den skal ha blitt redigert av Arne Stavseth fra Harstad, mens Konrad Sundlo (fra Narvik), Andreas Olsson og Sig. Fredriksen (fra Tromsø) skal ha vært medarbeidere. Videre vites ingenting om denne avisa, hverken når den først ble utgitt, selv om det er sannsynlig at det var en eller annen gang i 1937, eller hvor lenge den var i drift.¹⁴¹

Under okkupasjonen ble det tøft å drive avis i Harstad, som ellers i landet, dersom man ikke aksepterte sterke føringer fra okkupasjonsmakten når det gjaldt innhold. Allerede i januar 1941 fikk redaktør Ole Aas i *Haalogaland* flere advarsler fra den nye pressesjefen i Nord-Norge, som i tillegg fra tidligere var redaksjonssekretær i HT, Peder Lind-Solstad. Aas fikk skriveforbud som varte til okkupasjonen var over. Lind-Solstad la også press på *Folkeviljen*. Redaktør Freder Fredriksen innstilte driften etter at han ble truet med fengsel for ikke å ville ta inn en annonse for NS.¹⁴² Harstad Tidende fortsatte imidlertid driften.

4.4 Lokale NS-aktører

Nasjonal Samling sto svakt i Harstad og omegn før okkupasjonen. I de to foregående kommunevalgene (1934, 1937), samt i stortingsvalget i 1933, hadde NS ingen talte stemmer i

¹³⁹ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 97-103.

¹⁴⁰ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 64 Steinnes, *Ved egne krefter*, 525.

¹⁴¹ Johansen, "Benekter sitt opphav", 10.05.1937. Berg, "Vår Vilje", 19.07.1937.

¹⁴² Reppen, *Harstads historien: Fra nød til velstand*, 106.

Harstad, eller området rundt. Verdt å merke seg i forbindelse med stortingsvalget i 1933 og 1936 er at Harstad ikke har status som Kjøpstad, men som et landdistrikt på linje med Kvæfjord, Trondenes og Sandtorg.¹⁴³ Trondenes og Sandtorg ble senere en del av Harstad kommune. Ved fylkesvalget i 1936 fikk partiet 28 av nesten 2000 stemmer fra Harstad. I områdene rundt Harstad er det ikke lett å få øye på noen stor NS-aktivitet før okkupasjonen. I Trondenes var det ingen stemmer til NS ved valget i 1936, mens det i Kvæfjord og Sandtorg var to stemmer fra hver kommune til partiet.¹⁴⁴

Baard Herman Borge har skrevet en artikkel om NS-medlemmer i Harstad-området i Årbok for Harstad 2013. 59.000 nordmenn var medlemmer av Nasjonal Samling i kortere eller lengre tid gjennom okkupasjonsårene. Partiet med Vidkun Quisling i spissen, samarbeidet med okkupasjonsmakten om styringen av landet. Også i Harstad og nabokommunene Trondenes, Sandtorg og Kvæfjord virket partiet, og hadde sine medlemmer underveis i okkupasjonstiden som var mer eller mindre aktive. I alt har Borge funnet 139 medlemmer i området i sitt søk i datafilen basert på registerkort fra rettsoppgjøret. Av disse hørte 98 hjemme i Harstad. Av funnene konkluderte Borge at også i Harstad-området, som i resten av landet i stort, var Nasjonal Samling et byparti. I tillegg pekte funnene i retning av at NS lokalt var et familieparti, der familiemedlemmer ble trukket inn i partiet fordi de hadde mannlige medlemmer som trakk kone og barn inn. Mange medlemmer meldte seg også ut igjen i løpet av krigen, hele 28%, mot ca. 15% på landsbasis. De fleste av disse var mannlige medlemmer som hadde meldt seg inn før 1941.¹⁴⁵

Rollene de ulike regionale og lokale aktørene hadde, var gjerne flettet inn i hverandre. Det var ikke helt ensartet hvordan Pressedirektoratets nederste nivå i organisasjonen var bygd opp. Eksempelvis så var Lind-Solstad både lokal representant, men også ansvarlig for Troms og Finnmark. Det samme fant vi igjen i Nordland, der Alfred Syverud var lokal representant for Pressedirektoratet i Bodø og redaktør for bladet Nordland. Han ble deretter redaktør for Lofotposten. Gjennom hele perioden var han presseleder for Nordland Fylke. Samtidig har vi eksempelet med Christopher Blom Heimbeck som ble presseleder i Vesterålen og Hadsel, da underlagt Syverud i Nordland.¹⁴⁶

¹⁴³ NOS.IX.57, 28. NOS.IX.133, 58. NOS.IX.026, 116-121. NOS.IX.107, 23.

¹⁴⁴ Steinnes, *Ved egne krefter*, 236-237.

¹⁴⁵ Borge, "Hvem var NS-medlemmene i Harstad-området?", 33-35.

¹⁴⁶ Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør", 90-91, Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 21-22, 63.

Jeg vil her presentere de lokale aktørene som jeg har funnet informasjon om, som i større eller mindre grad kan ha påvirket situasjonen for avisene i Harstad under okkupasjonen. Den mest sentrale aktøren er etter mitt syn, presseleder Peder Lind-Solstad. Redaktør i Harstad Tidende, Ola Berg, kan kanskje stå som eksempel på krysspresse som avisredaktører kunne stå i under sensuren. I tillegg nevner jeg andre som i noen grad har spilt en rolle i sammenheng.

4.4.1 Peder Lind-Solstad, presseleder og redaksjonssekretær

Peder Lind-Solstad ser ut til å ha vært den lokale representanten for okkupasjonsmakten og deres norske samarbeidspartnere som hadde størst påvirkning på avisene i byen. I Harstad Tidende av 31.05.46, kunne vi lese om Peder Lind-Solstads rettergang i Hålogaland lagmannsrett i forbindelse med landsviksoppgjøret. I denne artikkelen kom det fram at den kjente NS-mannen var presseleder for Troms og Finnmark, lønnet med 600 kr i mnd.¹⁴⁷ Landssviksaken mot presselederen for Troms og Finnmark har fått en sentral plass i oppgaven. Lind-Solstad virket i rollen fra høsten 1940, til okkupasjonen var over. Etter frigjøringen ble han dømt til 15 års tvangsarbeid, rettighetstap i 10 år og inndragning av 40.000 kr. Straffeutmålingen forteller at han hadde mye på samvittigheten. Han kom likevel ikke til å måtte sone ferdig. 16. februar i 1951 ble han løslatt.¹⁴⁸

Peder Lind-Solstad ble født i Harstad 19.07.1904, og ble tidlig pressemann. Han startet sin aviskarriere som forretningsfører i Harstad Tidende i 1924, til februar -26. Han var også redaksjonssekretær i samme avis i 1924-1928. Han ble presentert som redaktør for "Vesterålens Avis" (VA), i HT 29.10.1928, samtidig med at han var redaksjonssekretær i HT. Han skal ha vært redaktør i VA mellom 1928 og 1930. Under okkupasjonen fungerte han også i kommunestyret i Sandtorg, nabokommune til Harstad og trolig nedslagsfelt for avisene i Harstad. Også i Sandtorg var det vanskelig for NS å stabilisere sin innflytelse, noe utskiftninger i både kommunestyret og lensmannsrollen etter at det ble satt inn NS-folk i slike roller, vitner om.¹⁴⁹ Lind-Solstad var styremedlem i Harstad Krets av Nasjonal Samling. Kretsen omfattet 18 kommuner i 1940.¹⁵⁰

Et eksempel på Lind-Solstads iherdighet som presseleder, var påvirkningen han utøvde mot bladet Tromsø. Presselederne skulle påse at redaktørene fulgte NS-linjen. Dette har Lind-

¹⁴⁷ Lillegaard, "«Presseleder» Peder Lind-Solstad «søkte dekning i NS!»", 31.05.1946.

¹⁴⁸ Lillegaard, "«Presseleder» Peder Lind-Solstad «søkte dekning i NS!»", 31.05.1946, Steinnes, *Ved egne krefter*, 284, 1942 NS årbok, s. 102-103, 1945 NS Årbok, s. 114.

¹⁴⁹ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 81, Saxe, *Pressefolk: biografiske opplysninger*, 41, Berg, "Pressen.", 29.10.1928, Norman, "Årbok for Harstad: 2008". s. 51, 1942 NS årbok, s. 102-103, 1945 NS Årbok, s. 114.

¹⁵⁰ Jønsson, "Møte i Nasjonal Samling i Harstad – Kretsstyre konstituert og kretskontor åpnet", 14.11.1940.

Solstad hatt vanskelig for å få Oscar Larsen, som ellers var både eier og redaktør i bladet Tromsø, til å gjøre. Redaktøren var svært uvillig, og selv etter gjentatte formaninger avsto Larsen å innordne seg. Et år etter han første gang forsøkte å få bladet Tromsø på "riktig" spor, fikk Lind-Solstad godkjennelse fra Pressedirektoratet til å skifte ut redaktøren. Han tok hjelp av NS' fylkesordfører Fredriksen, og sammen erstattet de redaktør og eier Larsen med en mer NS-vennlig redaktør.¹⁵¹

Lind-Solstad ble begjært fengslet 09.06.1945. Han anklages for å ha meldt seg inn i NS 20.09.1940, og "videre fungerte som presse og propagandaleder i Harstad fra 1941 til 1944, videre redaktør av Harstad Tidende, og innehaver av en del kommunale hverv."¹⁵² Videre var han tiltalt for å ha vært herredsjegermester, Vertraungsmann for (Sicherheitsdienst (S.D.) i Harstad med viktig arbeide for tyskerne. Som Abwehrmann skal han ha støttet fienden under dekknavnet Thorgeir og ble karakterisert som en viktig mann for den militære tyske etterretningsorganisasjonen Abwehrorganisasjonen.¹⁵³ I avhør 04.06.1945 fortalte Lind-Solstad at han var presse og propagandaleder fra 1941 til 1944, viseordfører i Sandtorg fra januar 1941 til desember 1944, samt herredsjegermester i Sandtorg og Harstad. Han fortalte at han ikke hadde korrespondanse, arkiv eller lignende, vedrørende NS. Han fortalte videre at han ble arrestert i Trondheim 9. mai.¹⁵⁴ I landsviksmappa hans finnes også medlemsbok i hans navn for Germansk SS Norge.¹⁵⁵

Lind-Solstad ble beskyldt for angiveri av motstandsfolk. Han skal ha angitt direktør Siem, major Hageman og major Hundstad, som ble arrestert av sikkerhetspolitiet i etterkant av et møte mellom disse i Harstad i august-september 1942.¹⁵⁶ I mappa til landssviksaken ligger det brev fra Lind-Solstad til Det tyske sikkerhetspoliti som representant for NS-Harstad krets, som viser at han rapporterte til sikkerhetspolitiet.¹⁵⁷ Korrespondanse med Ombudsmannen for næringslivet i Nord-Norge, Sig. Fredriksen, viser også angiveri.¹⁵⁸ I anledning skolesaken skrev Lind-Solstad til fylkesfører Fredriksen "Forövrig tör jeg si at de fleste skoleledere i vår krets er alt annet enn NS-vennlige, så de må vel "likvideres" för eller senere."¹⁵⁹ I avhør etter okkupasjonen var over, fortalte Lothar Ottlinger, som tjenestegjorde i Sikkerhetstjenesten/

¹⁵¹ Westlie, Bjørn. *Det norske jødehatet*, 83.

¹⁵² Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 9.

¹⁵³ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 13, Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 101

¹⁵⁴ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 21-22.

¹⁵⁵ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 153-158.

¹⁵⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 51.

¹⁵⁷ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 56-57.

¹⁵⁸ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 60.

¹⁵⁹ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 95.

Sikkerhetspolitiet etter okkupasjonen var over, at Lind-Solstad var informant. Både på oppfordring og uoppfordret, mener Ottlinger å huske. Lind-Solstad foreslo flere ganger at "politisk upålitelige" burde tas i forvaring.¹⁶⁰ Lind-Solstad var 02.11.1943 tydelig på at han ønsket å bruke domfellelse av kommunistiske spioner i propaganda til skrekk og advarsel, i sin kommunikasjon med overordnede i Pressedirektoratet. Han etterlyste instruksjer og utfyllende opplysninger i forbindelse med dommene.¹⁶¹

I avhør av 30.08.45 forklarte Lind-Solstad at han hverken søkte, eller gjorde noe annet for å få stillingen som statens presseleder i Troms og Finnmark. Han ble ifølge sin forklaring, beordret, og tiltrådte 03.10.1940. Han viste til sin lange erfaring som journalist, og som eldste NS-journalist i landsdelen, at det var dette som førte til beordringen.¹⁶²

26.11.40 sendte Lind-Solstad et forslag til organisering av pressen i nord til direktør for Pressedirektoratet Andr. Beggerud. Lind-Solstad foreslo opprettelse av et pressekontor for Nord-Norge. Han viste til sin lange erfaring som journalist i landsdelen, og trodde en slik organisering ville gi "...en bedre presse enn før og for NS-arbeidet,...". Forslaget inkluderte både lokasjon i Tromsø, forslag til arbeidsoppgaver og budsjett.¹⁶³ 27.11.40 sendte Lind-Solstad en forespørsel til fylkesfører Rabben i Bodø, med anmodning om samarbeid mellom de nordlige fylkene inkludert Trøndelag, og med forslag til instruksjer for lagspresseledere.¹⁶⁴ Dette kan tyde på at Lind-Solstad var meget opptatt av, og oppfattet viktigheten av pressens arbeid i propagandavirksomheten for å utøve påvirkning av befolkningen, i tråd med okkupasjonsmaktens ståsted.

I brev til fylkesfører Fredriksen i Tromsø datert 07.01.1941, skrev Lind-Solstad at han hadde måttet ta over sekretærfunksjonen i NS i Harstad, da det ikke fantes midler til lønn til sekretæren.¹⁶⁵ 12.02.42 sendte Lind-Solstad et brev til redaktør og presseleder Alfred Syverud i Nordland, der han fortalte at han var utsett til å være bindeledd mellom avisene som sorterer under tjenestested Narvik, og Presse- og propagandaavdelingen ved Reichskommisariat og dr. Teschen. Han ønsket å avklare ansvarsfordeling med Syverud, da de virket å ha samme rolle, i det som trolig var Troms og Finnmark for Lind-Solstads del, og Syveruds Nordland.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 312.

¹⁶¹ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 3.

¹⁶² Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 113.

¹⁶³ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 102-104.

¹⁶⁴ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 101.

¹⁶⁵ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 305.

¹⁶⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 99.

20.10.1942 fikk Rikspropagandaavdelingen i NS beskjed om at Lind-Solstad hadde blitt oppnevnt til propagandaleder også i nabokommunen Sandtorg.¹⁶⁷ I slutten av mars 1943 ble Lind-Solstad beordret til å fungere som lagspresse- og propagandaleder for Harstad lag.¹⁶⁸ Dette må kunne tolkes i den retning at han var villig til å ta på seg mye for NS, og at han dermed var svært enig i partiets politikk, selv om det er dårlig økonomi i NS' avdeling i Harstad.

Et skriv til Pressedirektoratet 12.01.1943, i anledning innsettelse av ny redaktør i Råfisklagets meddelelsesblad, som for øvrig ikke utkom fra Harstad, argumenterte Lind-Solstad igjen for viktigheten av å ha NS-folk i pressen, for å kunne gjøre propagandaapparatet så effektivt som mulig. Her refererte han til at bladet burde bli et fagblad i tråd med NS' program.¹⁶⁹

En melding fra tysk stedlig ledelse i Tromsø fra november 1942, beskrev Lind-Solstads uvilje overfor en reform i pressevesenet i Nord-Norge som tysk side så på som helt nødvendig å gjennomføre. Den tyske meldingen påsto, ubekreftet, at Lind-Solstad hadde økonomiske interesser i samtlige aviser i nord, som aksjeeier. Tyskerne la dette til grunn for Lind-Solstads motstand mot reformen, og påsto at Lind-Solstad med dette ikke hadde faglig egnethet til sin stilling ifølge toneavgivende kretser. Hvem disse toneangivende var, ble ikke spesifisert, men det virker åpenbart at Lind-Solstads posisjon i NS, ikke alltid ble oppfattet som fordelaktig av tyskerne.¹⁷⁰ I denne forbindelsen kunne man ane knivingen fra Kershaws teori om at alle sloss for posisjoner og ikke nølte med å angi hverandre mens de sloss for å avansere i systemet. Her ble Lind-Solstad sett på som en brems for andres planer, og måtte derfor naturlig rapporteres i håp om at dette skulle få forgang i initiativet.¹⁷¹

Da okkupasjonen gikk mot slutten, ble Lind-Solstad etter hvert uforliket med sine overordnede i organisasjonen. Det toppet seg da han nektet å dra på hirdens våpenkurs. Han hadde da fått varsel om at han ville bli arrestert, og i ett avskjedsbrev før arrestasjonen, datert 26. april 1945, skrev Lind-Solstad til ordfører i Sandtorg, E. Bull. Han viste i brevet ingen tegn til anger for det han har gjort under NS-tiden, eller forståelse for grunnlaget for hans kommende arrestasjon, selv om han aksepterte at det var slik. Han skrev at fylkesfører og fylkingsfører gjorde alt de kunne for å "ta død på den siste rest av partiet".¹⁷²

¹⁶⁷ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 387.

¹⁶⁸ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 317.

¹⁶⁹ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 308-309.

¹⁷⁰ Bygdnes, Lockert: *"Meldungen aus Norwegen"*, 13.

¹⁷¹ Kershaw, *Hitler*, overs. Carlsen, 343-344, 346.

¹⁷² Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 96, 123.

Å danne seg et bilde av Lind-Solstads liv før og under okkupasjonen utenom hans offentlige roller er vanskelig. I Reppens "*Trykkerier og aviser i Harstad...*", beskrives Lind-Solstad som korrekturleser i HT, etter å ha sonet dommen for landssvik ferdig i 1951. Han skal ha hatt "...et muntert og tett forhold til typografene, og han frydet seg over å finne trykkfeil."¹⁷³ Han skal ha gått til jobben med engasjement, og jobbet ofte lange dager. "Med sin gemyttlige og ertende væremåte måtte han tåle å bli utsatt for revestreker."¹⁷⁴ Videre skriver Reppen at Lind-Solstad ikke ble konfrontert med okkupasjonstiden i sin jobb som korrekturleser etter krigen.¹⁷⁵ Det at Lind-Solstad ble ansatt i HT etter han hadde sonet sin dom, tyder på at hans forhold til avisa ikke kan ha endret seg i stor grad under krigen. Dersom han hadde opptrådt truende, og angitt ansatte i avisa underveis i sin tid i NS, er det lite sannsynlig at han ville fått jobb der når han slapp ut fra fengsel.

Hvorfor er presselederen for Troms og Finnmark gjenstand for stor oppmerksomhet i denne oppgaven? Jo, Lind-Solstad var i egenskap av å være presseleder den lokale og regionale representanten for Pressedirektoratet, det offisielle NS-organet for å kontrollere og styre pressen. Som presseleder var det Lind-Solstads oppgave å holde kontroll på at avisene i Troms og Finnmark etterlevde partiets intensjoner for pressen. "Presselederne skulle drive etterkontroll og påse at avisenes linje var i overensstemmelse med "den nye tids" oppgaver. De ga aktive tilbakemeldinger og overøste avisene med kommentarer til det som skjedde, og pålegg om inntakelse av stoff fra NS-avisene. Dessuten skulle de føre statistikk over utgivelser i fylket"¹⁷⁶. Gjennom Lind-Solstads tilstedeværelse i Harstad, nære forhold til Harstad Tidende, og kjennskap til de konkurrerende avisene, kan vi se hvordan den geografiske og menneskelige nærheten mellom kontrollør og de kontrollerte, påvirket sensuren av pressen i Harstad. Lind-Solstad ble dømt for å ha truet redaktøren i Folkeviljen, omtalt i pkt. 5.3.¹⁷⁷ Han ble også dømt for å ha avsatt redaktøren i avisa "Tromsø" i november i 1941.¹⁷⁸ Han ble i tillegg dømt for å ha jobbet for Abwehr (den tyske militære etterretningsorganisasjonen).¹⁷⁹ I lys av disse dommene, må man kunne si at Lind-Solstad kunne true og faktisk gjennomføre bruk av maktmidlene han var i besittelse av som presseleder. At han i tillegg jobbet for tysk etterretning må ha gjort opplevelsen av presset de

¹⁷³ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 79.

¹⁷⁴ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 79.

¹⁷⁵ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 68, 79.

¹⁷⁶ Dahl, Johansen, Ottosen, Hjeltnes, Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme", 375.

¹⁷⁷ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 942, 947

¹⁷⁸ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 943, 947

¹⁷⁹ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 943, 947

ble utsatt for, og konsekvenser ved motstand, tydelig for de som drev avisene i Harstad under okkupasjonen.

4.4.2 Ola Berg, redaktør i Harstad Tidende

Den andre sentrale lokale aktøren under påvirkningen av HT gjennom okkupasjonen, var Ola Berg, redaktør i Harstad Tidende gjennom hele perioden. Berg kom fra redaktørstillingen i Folkeviljen da han i 1923 ble redaktør i HT. Under okkupasjonen meldte han seg inn i NS, og skiftet dermed parti.¹⁸⁰ Berg skrev i sin vitneforklaring sendt til politimesteren i Senja, 14.09.1945, om sin rolle i NS og i HT. Han forklarte her at han etter NS-møtet på Grand hotell (se pkt. 4.5) etter dannelsen av Quisling-regjeringen i slutten av september 1940, ble oppfordret av Lind-Solstad til å melde seg inn i NS, for å kunne beholde jobben som redaktør i avisa. Han brukte også ordet "forlangende" om Lind-Solstads press for å melde seg inn. Han beskrev også sin avstand fra "...diktatur, tvang og nazisme,..."¹⁸¹ og forklarte at det kun gjaldt hans levebrød, og at han ellers ikke hadde helse til å gjøre særlig andre ting enn det han hadde som jobb. Allerede før denne episoden hadde han erfart presset som ble lagt på avisa for å følge direktiver fra mange hold. Han mente at han kunne tjene folket best, ved at han beholdt jobben som redaktør, da han trodde at han ville bli erstattet umiddelbart av noen med dårligere intensjoner enn han selv. Likevel ble det for tungt for Berg å stå i stillingen, på grunn av det han beskriver som en utfrysning fra samfunnet. Han sa opp stillingen med fratredelse 01.11.1941, men ble overtalt til å fortsette av formannen i HTs styre, Kristian Holst. Han motiverte fortsettelsen med utsiktene for økonomisk kollaps for han selv og familien. Risiko for å havne i konsentrasjonsleir dersom han meldte seg ut av NS, blir også nevnt. Han var medlem kun på papiret. Avisa var "...under jernhelen..."¹⁸². Det var kjent for alle. Han fortalte videre at han gjorde så godt han kunne for å gjøre avisa så god som mulig, selv om dette var vanskelig gitt direktiver fra mange hold. Han fortalte om kritikk og trusler fra NS og tyskerne når han trykte saker de ikke hadde bestilt.¹⁸³

I en rapport til politimesteren i Harstad 12.02.1946 ble Lind-Solstad avhørt i forbindelse med saken mot Berg. Det framgår tydelig at Berg ikke var regnet som nazist i Lind-Solstads øyne. Etter Lind-Solstads mening virket aldri Berg til fordel for okkupant, NS, eller ideologien de

¹⁸⁰ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 64, 66.

¹⁸¹ Lofoten og Vesterålen politikammer. RA/S-3138-45/D/Db/L004/0079 Berg.

¹⁸² Lofoten og Vesterålen politikammer. RA/S-3138-45/D/Db/L004/0079 Berg.

¹⁸³ Lofoten og Vesterålen politikammer. RA/S-3138-45/D/Db/L004/0079 Berg.

representerte. Han skriver også at redaktøren kun gjennomførte det han måtte av direktiver, og at han til stadighet saboterte disse direktivene.¹⁸⁴

4.5 To møter – lokale NS-initiativ

Nyordningen i Harstad ble innledet av et initiativ fra de få lokale medlemmene av NS. En uke etter talen til Terboven angående nyordningen (25.09.1940), ble det innkalt til møte på Grand Hotell, den 02.10. Hit ble viktige personer i Harstadsamfunnet invitert. NS' lokale representanter var ivrige etter å utnytte at de plutselig var eneste tillatte parti etter at deres parti hadde spilt en minimal rolle i politikken siden oppstarten i 1933. Steinnes peker på at dette initiativet ser ut til å være enestående i nasjonal sammenheng.¹⁸⁵ Det spesielle med dette møtet, var initiativtakernes forsøk på å sette opp sentrale personer i Harstadsamfunnet, i roller som kunne styrke partiet. Som medlemmer av NS kunne disse viktige lokale personene fortsette jobben for lokalsamfunnet, og dermed styrke egne posisjoner, sikre fortsatt lokalt styre, og ikke minst, gi partiet legitimitet og en "ny start" i Harstad. Agendaen var uklar for de som var invitert, men hensikten fra de som inviterte må ha vært å starte et eget lag av NS. Møtet førte ikke til noen konstituering av et eget NS-lag, selv om presseleder Lind-Solstad og propagandaleder Heimbeck argumenterte for at dette var den eneste måten å få dyktige folk til å styre i lokalsamfunnet, og holde tyskerne unna lokal ledelse. Heimbeck ble senere presseleder i Hadsel og Vesterålen og pressesjef for Hålogalandsutstillingen i Colosseum Kino mai og juni 1941.¹⁸⁶ På møtet kom blant annet ordfører og major Nils J. Hunstad, og to høyesterettsadvokater, Kind og Saue. Disse stilte spørsmål om det hele var ulovlig og om norske interesser ble ivaretatt. Dermed ble det berammet et nytt møte, der krav om dokumentasjon på lovlighet og at dette var i norske interesser, skulle innfris. Noen av de inviterte følte seg likevel dratt inn i organiseringen rundt dette neste møtet, og unnlot å stille opp. Ordføreren (Hunstad) forlot hotellet uten å ta del i noe.¹⁸⁷

Det neste møtet ble arrangert i kinoen 13. oktober. Til dette møtet var invitasjonen gått ut til flere, ifølge selve invitasjonen, 61 personer. I tillegg hadde kretsfører Olsson fått en artikkel inn i HT 9. oktober med invitasjon til åpent møte på kinoen. Ingen dokumentasjon kunne vises fram, da det ikke fantes slik dokumentasjon. Folk ble også satt i utvalg og posisjoner de ikke var forespurt. Det hele virket nok på de erfarne, ganske amatørmessig, eller i alle fall på kant med skikk og bruk i både politisk og organisatorisk sammenheng. Initiativtakerne

¹⁸⁴ Lofoten og Vesterålen politikammer. RA/S-3138-45/D/Db/L004/0079 Berg.

¹⁸⁵ Steinnes, *Ved egne krefter*, 237.

¹⁸⁶ NS Årbok 1942, Aas, Borge, Jakobsen, "Krigen i nord og Nasjonal Samling", 16, 21.

¹⁸⁷ Steinnes, *Ved egne krefter*, 237-240.

anmodet deltakere å melde seg inn i partiet. Underveis hoppet mange av de innbudte/innvalgte av, og andre ba om å bli strøket fra oppnevnelser. Høyesterettsadvokat Saue ga i tillegg skriftlig beskjed om at dette bød han imot, jamfør hans akademiske borgerløfte som juridisk kandidat. I borgerløftet lå det implisitt å alltid handle etter egen overbevisning om det som han anså som rett og riktig; "Jeg kan da ikke i det største spørsmål som jeg noen gang har stått overfor i mitt liv, handle annerledes"¹⁸⁸.

Alt ved denne situasjonen vitner om hvor vanskelig og uoversiktlig situasjonen i Norge var rett i etterkant av Terbovens innføring av nyordningen. At flere pilarer i samfunnet, med politisk og rettslig erfaring, slik som Hunstad, Saue og Kind, faktisk møtte opp på NS-initiativer underveis i denne perioden, forteller mye om usikkerheten som rådde. Likevel kan det ikke utelukkes at det var taktiske grunner til at disse kom på møtene, for å vurdere hva de sto ovenfor, dersom de allerede hadde bestemt seg for å ikke følge partiet. De tre nevnte ble da også ledende motstandsfolk på senere tidspunkt under okkupasjonen.¹⁸⁹

4.6 Endringer i forbindelse med nyordningen

Det var på det tidspunktet nyordningen tredde i kraft, at presset på avisene også fikk et lokalt innslag. I forkant av nyordningen fant jeg lite informasjon om oppfølging av sensur fra myndighetshold mot avisene i Harstad. Med nyordningen ble presset strammet til, også her. Freder Fredriksen, da fungerende redaktør i Folkeviljen, fortalte at Lind-Solstad, redaksjonssekretær i HT, fikk jobben som pressesjef i første del av oktober samme år.¹⁹⁰ 5. oktober kom programmet til NS på trykk på Folkeviljens førsteside, ved siden av en artikkel om statsrådenes nye diktatoriske myndighet. På side 2 tryktes en artikkel om at pressens problemer var de samme som folket ellers lider under med tanke på livservervelse, og innskrenking av frihet til å velge, dilemmaet omkring å beholde sitt levebrød under ufrivillige vilkår, eller å forlate sitt virke. Det kunne ikke velges, ifølge forfatteren. Under denne artikkelen refererte Folkeviljen til at bladet Fremover i Narvik ble satt under administrasjon og skulle kontrolleres før utgivelse av Ottar Trældal, ansatt under Rikspresesjefen.¹⁹¹ Trældal var regnet som en markant nasjonalsosialist med et tydelig ønske om en omveltning av samfunnet, likt Griffins beskrivelse av fascismens minste felles nevner (se pkt. 3.1.1). Han ble også NS-ordfører i Narvik etter nyordningen.¹⁹² På samme side ble det også bekreftet at

¹⁸⁸ Steinnes, *Ved egne krefter*, 240.

¹⁸⁹ Steinnes, *Ved egne krefter*, 236-240.

¹⁹⁰ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 78.

¹⁹¹ Johansen, "Program for Nasjonal Samling", Johansen, "Statsrådene får diktatorisk myndighet", Ousland, "Pressens problemer", Johansen, "Nyordning i "Fremover" 05.10.1940.

¹⁹² Aas, Borge, Jakobsen, "Krigen i nord og Nasjonal Samling", 335-347, 345.

redaksjonssekretær i HT, Peder Lind-Solstad var ansatt som pressesjef for Troms og Finnmark.¹⁹³

I perioden etter nyordningen godtok tilsynelatende HT å være NS' og okkupantens talerør. Jevnt og trutt ble det tatt inn stoff fra NS, og fra okkupasjonsmakten. Likevel kan det virke som at presset på Harstad Tidende ikke tok ordentlig fart før sommeren 1941, i etterkant av det tyske angrepet på Sovjetunionen, og tilstrammingen fra myndighetene ved inndragning av radioapparater for alle som ikke var NS-medlemmer. Da ble presset på Folkeviljen ikke til å holde ut, og de besluttet å legge ned avisens drift. Utover høsten synes også innholdet i HT å bli mer farget av pressesensuren.

4.7 Harstad Tidende - organisasjon under okkupasjonen

02.10.1940 skal styret i HT ha reagert på nyordningen, og NS anmodning om å trykke propaganda i okkupantens og det nye norske styrets interesse ble vedtatt avvist (se pkt. 5.1). Det viste seg imidlertid at dette ikke fikk noen som helst praktisk betydning, da det likevel ble HT som ble NS' presseorgan i Harstad. Harstad Tidende var et AS med et styre, som drev avis og trykkeri da okkupasjonen kom. Det var trange tider økonomisk. Det ble sendt oppsigelsesvarsel til ansatte i HT tre ganger i løpet av okkupasjonstiden. To av varslene kom høsten 1940. Faktor i avisa, John Heyerdahl Berthung, sendte 11.09.1940 et kollektivt permitteringsvarsel til de ansatte. Stillingen som faktor hadde med trykkeriet å gjøre, og blir beskrevet som en teknisk leder for trykkingen. Trykkeriet som var eid av Harstad Tidende, var også et aksidenstrykkeri, det vil si at det også trykket andre, mer tilfeldige trykksaker, som mindre publikasjoner enn avisa i seg selv. Det kunne dreie seg om for eksempel trykk på konvolutter, visittkort, brevark eller lignende. Også reklametrykk utenom avisa kunne være en slik sak.¹⁹⁴

12.10.1940, noen uker etter nyordningen, kom det et oppsigelsesvarsel på tre måneder til alle ansatte i trykkeriet og funksjonærer i avisa. Dette brevet var stilet av forretningsfører Nils J. Hunstad, som ellers hadde mange roller (se pkt. 4.2.1). Altså var det slik at samtidig med at NS forsøkte å posisjonere seg, få ledende lokale skikkelser, som ordfører Hunstad, inn i partirekkene, og overta kontroll over byen uten deling av driften i politiske og administrative deler, gjorde ledelsen i HT grep for å sikre sine muligheter i en usikker tid. Salg eller bortleie, eventuelt at driften ikke kunne opprettholdes på grunn av økonomi, beskrives av Reppen som årsaker til dette grepet. I mars 1942 ble det igjen utstedt oppsigelsesvarsel. På dette

¹⁹³ Johansen, "Red. sekretær P. Lind Solstad ansatt som pressesjef" 05.10.1940.

¹⁹⁴ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 66-68.

tidspunktet hadde Hunstad blitt arrestert og erstattet av Methi som ordfører. Han var da midlertidig satt fri, og det var han som underskrev også dette varselet som forretningsfører.¹⁹⁵ Lind-Solstad skrev 24.02.1943 til pressedirektoratet at styret i HT burde fjernes. Det samme gjaldt forretningsfører major Nils J. Hunstad.¹⁹⁶

Johan A. Iversen ble konstituert forretningsfører i avisa i 1942, etter Hunstads arrestasjon. Etter frigjøringen, fra 01.10.1945, ble Iversen ansatt og satt i stillingen til 1953. Iversen fungerte også som redaktør fra 11.05.1945, altså også i perioden avisene i byen samarbeidet om Fellesavisen, til 25.09 samme år. Faktor Heyerdahl Berthung forsvant ut i 1944, og Leif Slagstad tok over. Slagstad ledet trykkeridriften fram til 1954.¹⁹⁷

Følgende personer har vært nevnt i ulike kilder som medlemmer styret i HT under okkupasjonen. Det er usikkert om oversikten er komplett da jeg ikke har hatt tilgang til kilder som gir en uttømmende oversikt. Kristian Holst var styreformann ved invasjonen. Øvrige medlemmer var gårdbruker Jac. Johnsen, bakermester Karl E. Johnsen, kjøpmann Eiv. Christensen.¹⁹⁸ Banksjef Torleif Kulseng skal også ha sittet i styret på et tidspunkt. Han ledet også Sivorg (den sivile motstandsorganisasjonen).¹⁹⁹ Ingen av styremedlemmene var medlem av NS.²⁰⁰ Kristian Holst satt som formann fram til Dampskipsekspeditor Oluf Galschiødt overtok i 1942, da Holst ble arrestert for motstand andre gang. Holst ble sendt til Grini for sin motstand mot regimet i 1944.²⁰¹ Kristian Holst ble nevnt av Lind-Solstad i et skriv til NS-kollega og på noe vis overordnede, Sig. Fredriksen fra november 1942, om Nord-Norges Brenselsråds avgåtte leder Kr. Holst og ny leder Bothner. I dette skrivet beskrives Holst som tilhørende den gamle råtne tid, og at slike som han var det slett ikke bruk for i det nye Norge.²⁰² Dette fungerer også som eksempel på Lind-Solstads tro på omveltningen, som er sentral i Griffins teori om fascismen, og viser at han er overbevist om denne delen av ideologien.²⁰³ Skrivet hadde ellers ikke noe med påvirkning av avisa å gjøre, men viser grov språkbruk, og det om tidligere styreleder i avisa som han selv er ansatt i.

¹⁹⁵ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 67, Steinnes, Ved egne krefter, 253.

¹⁹⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 461

¹⁹⁷ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 80-82, Reppen, *Harstad under krig og diktatur*, 66.

¹⁹⁸ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 980.

¹⁹⁹ Conradi, "Avisoppgjøret som kokte bort", 13.12.1990.

²⁰⁰ Steinnes, Ved egne krefter, 261-262.

²⁰¹ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 65, 68, Steinnes, Ved egne krefter, 262.

²⁰² Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 60.

²⁰³ Griffin, *The Nature of Fascism*, 22, 32-37.

Hunstad og Holst virker å ha hatt antipati med retningen avisa tok etter nyordningen. Likevel er det ikke noe i kildene som tyder på at disse to har forsøkt å påvirke redaksjonen i motsatt retning underveis, med unntak av avvisningen av kretsfører Olssøns initiativ angående spalteplass nevnt i pkt. 5.1.²⁰⁴ I saken rundt Folkeviljens trykkeriutstyr, som faktor Berthung brakte i hus, var Hunstad og Holst særs negativ til å kjøpe og ta i bruk utstyret i HT. Ifølge vitneutsagn fra Folkeviljens redaktør Frederiksen, skal direksjonen, som vi må anta var Galschjødt, Hunstad og Holst, ha nektet å kjøpe dette da de anså det som tyvgods.²⁰⁵ Dette forteller i og for seg ingenting om styrets holdning til okkupasjonen, NS eller det å være talerør for disse ut til befolkningen i og rundt Harstad. Det sier derimot noe om styrets rettskaffenhet. Styret var ikke villig til å ta snarveier for å skaffe bedriften HT større fordeler i denne situasjonen. Dette kan igjen antyde at ledelsen i avisa ikke så på utgivelsen av avisa under okkupasjonen som en mulighet for å skaffe seg et fortrinn i markedet, men heller hadde en holdning som en del andre aviser hadde forfektet i forbindelse med utgivelser under okkupasjonen; "En avis må man ha". Uttrykket ble også brukt under dyrtiden i mellomkrigstiden, da det ble brukt som argument i en vurdering om hva man skulle ta seg råd til.²⁰⁶

En av de mest spennende aspektene med undersøkelsen av avisens virke under okkupasjonen, har vært om det kunne være mulig å avdekke et motiv for stillingen HT tok, da de valgte, eller ble presset til å fortsette utgivelsen av avisa helt til frigjøringen. Mulige motiv har jeg søkt høyt og lavt etter, uten å finne klare svar. Jeg har søkt etter informasjon om styret, og funnet en del, i alle fall nok til at motivet ble enda vanskeligere å få øye på eller framsette teorier om. Byens ordfører da krigen kom til Norge, Nils J. Hunstad, satt i ledelsen. Det samme gjorde Kristian Holst, styreleder. En kilde har nevnt banksjef Thorleif Kulseng som styremedlem. Felles for disse tre, er at de i andre sammenhenger beviselig har utøvd motstand mot okkupasjonen. Både Hunstad og Holst ble arrestert under okkupasjonens gang. Kulseng skal ha ledet Sivorg. Hunstad blokkerte effektivt tysk oppsyn med kommunale saker gjennom å bruke Kemnersaken til å legge bystyret brakk, slik at det ikke var noe å ha oppsyn over for okkupant og sympatisører (se pkt 4.2.1 om Hunstad).²⁰⁷

²⁰⁴ Iversen, "Harstad Tidendes standpunkt var klart", 12.09.1945.

²⁰⁵ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 173-178.

²⁰⁶ Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør", 96, Nordsjø, "Har vi råd?" 10.01.1927, Lavik, "En god avis" 15.12.1931, Ellingsen, "En avis må alle ha", Ukjent, "Folketanken" 14.01.1941, Valvik, "Morgenavisen".

²⁰⁷ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 64, Reppen, *Harstadhistorien: Fra nød til velstand 1904-1964*, 96-97, Prestøy, "Opportunism, Conflict and Chaos", 4-5, Ryeng, Føre og Ravn, *Hemmelig krig i nord*, 31, 116, Steinnes, *Ved egne krefter*, 253-255.

Dette er det jeg vet om ledelsen i HT under okkupasjonen. Jeg har ledd etter, og sendt forespørslar om styreprotokoller, da dette var dratt fram av avisa i etterkant av okkupasjonen som bevisførsel for den antipatien avisa sto for i forhold til NS og okkupant. Slikt materiale har dessverre vært umulig å oppdrive. Henvendelser til HT, Sør-Troms Museum og kommunens arkiver har ikke kunnet kaste lys over styrets vurderinger. Dokumentasjon virker å være borte. Under drar jeg noen sluttsatser, basert på det jeg har funnet av informasjon.

Det ser ikke ut til at styret i avisen har hatt noe å si for hvordan påvirkningen fra NS artet seg gjennom okkupasjonen. Det virker å være slik at de utover den økonomiske og administrative delen av driften ikke har lagt seg opp i redaksjonelle utfordringer avisa måtte ha i forhold til okkupant og NS. Med Hunstad som forretningsfører i avisa, aktivt motarbeidende ordfører, og med i den organiserte motstanden, og Holst som styreleder, begge fengslet for motstand, oppleves dette som merkelig. Det kan hende vedtektene tilsa at styret ikke hadde innflytelse på innholdet i avisa, eller at de forsøkte og ikke fikk gjennomslag. Likevel var det jo nettopp et vedtak i styret som avviste henvendelsen fra kretsfører Olsson om spalteplass for NS senhøsten 1940 (se pkt 5.1).²⁰⁸ Det er ikke synlig på noe vis at deres politiske eller patriotiske innstilling har hatt noe å si for den redaksjonelle driften av avisa. Det kan tenkes at de lot redaktøren ta det vidare ansvaret for å slippe ubehag med myndighetene. Kanskje var det sett på som nødvendig for å ikke dra på seg mer oppmerksomhet, med tanke på deres roller i motstandsbevegelsen. Det finnes imidlertid ingenting i kildene om at ledelsen har påvirket, utover at Holst skal ha overtalt redaktør Berg til å fortsette da han ville fratre høsten 1941.²⁰⁹

5.0 Påvirkning på lokal presse

5.1 Påvirkning fra lokale aktører og instanser

Harstad Tidendes handlinger under okkupasjonen var preget av presset fra sentralt hold. Det tyske Reichskommissariat Presseabteilung (Rikskommisariatets Presseavdeling), og NS' norske Pressedirektorat forsøkte å styre informasjonsflyten gjennom avisene med daglige direktiv. Sett under ett framstår det totale bildet av disse to organenes krav til innhold i avisene, sammenstilt med papirrasjonering som årsak til få ukentlige utgivelser med få sider, som den største faktoren for hvordan HT handlet underveis i okkupasjonen.

Vi kan likevel anta at det opplevde presset på redaksjonene i Harstad ikke var så stort i månedene mellom nedleggelsen av våpnene på sommeren 1940, og fram til nyordningen trådte i kraft senere samme høst. Heller ikke umiddelbart etter forbudet mot andre politiske

²⁰⁸ Iversen, "Harstad Tidendes standpunkt var klart", 12.09.1945.

²⁰⁹ Lofoten og Vesterålen politikammer. RA/S-3138-45/D/Db/L004/0079.

partier, kan opplevd press ha vært like stort som senere. Styrevedtaket i HT angående kretsfører²¹⁰ Andreas Olssøns henvendelse om spalteplass til NS vitner om dette. Andreas Olssøn stilte til valg for NS i 1936.²¹¹ Han ble også involvert i styringen av byen i 1941, sammen med ordfører Hans Methi (NS). Etter hvert fungerte han i en periode som rådmann, frem til Methi også overtok denne rollen i februar 1942.²¹² Mange slike midlertidige løsninger ble NS nødt til å komme opp med gjennom okkupasjonen, da det ikke var lett å få kompetente folk med erfaring til å stille opp for partiet.²¹³

Paradokset er at samme dag som vedtaket skal ha blitt gjort, gis NS relativt stor spalteplass i avisa. Styrevedtaket som ble gjort 02.10.1940. lød slik i HTs leder av 12.09.1945; ""Midlertidig forespørsel fra Disponent Olssøn til formannen grosserer Kr. Holst om Harstad Tidende vil stille sine spalter til disposisjon for artikler fra Nasjonal Samling". Beslutning: "Disponent Olssøn tilskrives at Harstad Tidende med sin nuværende ledelse ikke kan stille sine spalter til disposisjon for Nasjonal Samling".²¹⁴

Utover det vi vet om forholdene på nasjonalt nivå, for alle aviser som ble utgitt fram til frigjøringen, er det nærliggende å se til hovedpersonene rundt avisa for å finne svar på hvordan HT handlet under okkupasjonen. Disse hovedpersonene må vi anta er redaktør Ola Berg og presseleder for NS' pressedirektorat, Peder Lind-Solstad, som også er ansatt i redaksjonen i HT.

5.1.1 Lind-Solstad presset redaktør Berg

Det kan virke som at det på grunn av presselederens ansettelsesforhold i avisa, samt mangeårige samarbeid med redaktøren, kan ha gjort det vanskelig for redaktør Berg å stå imot krav og press fra Lind-Solstad, om dette var noe han ønsket å gjøre. Berg viste i avhør i egen landssviksak til at han opplevde et press fra Lind-Solstad for å melde seg inn i NS, for ikke å miste jobben. Det oppsto etter alt å dømme en tvangssituasjon. Redaktøren sa også opp med virkning fra 01.11.1941, men ble overtalt til å fortsette av styreleder i avisa, Kristian Holst. Også presseleder Lind-Solstad bekreftet at han selv ikke regnet redaktør Berg som NS-mann, ei heller at han bidro aktivt til fordel for NS, tyskere eller nazismen. Ifølge Bergs vitneforklaring i egen landssviksak, var det som ble publisert av NS-, eller tyskvennlig stoff i avisa, tvunget inn. Ofte saboterte han. Berg kommer ikke med konkrete eksempler til

²¹⁰ Jønsson, "Møte i Nasjonal Samling i Harstad – Kretsstyre konstituert og kretskontor åpnet", 14.11.1940.

²¹¹ NOS.IX.57, 28. NOS.IX.133, 58. NOS.IX.026, 116-121. NOS.IX.107, 23.

²¹² Prestøy, "Opportunism, Conflict and Chaos", 7.

²¹³ Prestøy, "Opportunism, Conflict and Chaos", 8-9.

²¹⁴ Iversen, "Harstad Tidendes standpunkt var klart", 12.09.1945.

forklaringen.²¹⁵ Det er usikkert hvor mye presseleder faktisk styrte innholdet i avisa, utover at Lind-Solstad ble i anklaget for å fungere som også redaktør i HT i sin landssviksak.²¹⁶ Bevisførsel for press, samarbeid eller sabotasje er det i utgangspunktet lite av, utover Bergs og Lind-Solstads vitneutsagn i forbindelse med deres respektive landssviksaker. Berg uttalte at han følte seg presset. Lind-Solstad avviste at Berg var nazist, og hevdet han saboterte ved å ikke ta inn stoff som han var påbudt å ta inn.

I desember 1942 skrev Lind-Solstad til redaktøren Ola Berg i HT. Han beklager seg over at avisa har unnlatt å ta inn NS-stoff, da Berg var borte og faktor Heyerdal Berthung sa avisen var sprengt med stoff. Det ble gitt beskjed om å rydde plass, noe som bare delvis ble gjennomført. Videre ble Berg også irettesatt fordi det over tid hadde vært lite NS-vennlig innstilling å spore blant avisas egenproduserte stoff. Det hadde vært ivrig redaksjonell omtale av "jøssing-stoff". Til slutt ga Lind-Solstad beskjed om at dette ikke ville tåles lenger, og tydelige kriterier ble satt opp. Lind-Solstad skrev at han fikk kritikk for ikke å ha grepet inn ovenfor HT tidligere, på grunn av hans forhold til redaktøren og avisen, men at han ikke kunne ta slike hensyn lenger.²¹⁷ Denne delen av landssviksaken mot Lind-Solstad, bekrefter at redaktør Berg, og dermed HT, har unnlatt å følge direktiver Lind-Solstad har hatt ansvar for å følge opp. Det bekrefter at Berg, og andre medarbeidere i hans fravær i noen grad har motarbeidet NS i Lind-Solstads øyne.

Senere samme måned fortalte Lind-Solstad at han nå har fått kontroll på redaktør Berg. I et skriv til redaktør i Lofotposten og presseleder i Nordland, Alfred Syverud²¹⁸ datert 21.12.42, skrev Lind-Solstad om sin utøvelse av rollen som presseleder ovenfor Harstad Tidende, der han hadde forbudt redaksjonelle omtaler av "jøssingers" nyheter. Disse kunne fra da, kun i særlige tilfeller redaktøren få publisere i avisa, men da skulle innhold og lengde bestemmes av Lind-Solstad. I forlengelsen av dette skrev han; "Redaktør Berg som er blitt meget passiv, har intet å innvende mot det."²¹⁹ Skal vi ta Lind-Solstads ord for sanne, må dette ses på som en slags maktovertakelse av HT, der den reelle makten på dette tidspunkt har blitt overdratt presselederen.

Dette kan tyde på at Lind-Solstad på dette tidspunkt hadde den reelle makten over innholdet i HT, mens Berg bare fløt med. Teksten kan også være et eksempel på at Lind-Solstad skrøt litt

²¹⁵ Lofoten og Vesterålen politikammer, RA/S-3138-45/D/Db/L004/0079.

²¹⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 9.

²¹⁷ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 299-300.

²¹⁸ Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør", 90.

²¹⁹ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 266.

over egen innflytelse til en meningsfelle og kollega med samme jobb i Nordland fylke. Det kan ses på som et eksempel på Kershaws teori, "Working towards the Führer".²²⁰ Reiertsen finner også spor av dette i sine undersøkelser av Vesteraalens Avis om kommunikasjon mellom Syverud, og Presseabteilung i Narvik²²¹ (se også pkt. 6.1). Maktstrukturene innenfor det nasjonalsosialistiske styret, både det norske og det tyske styret i Norge, var preget av innbyrdes konkurranse og kniving om posisjoner (se pkt. 3.1.1). Det kan tenkes at det dermed var viktig å påpeke ovenfor andre i organisasjonen hvor godt man selv utførte sin jobb, for å opprettholde status eller vise styrke. Imidlertid står Lind-Solstads påstand om at Berg er blitt passiv, uimotsagt i kildene jeg har hatt tilgang til i undersøkelsen.

I et skriv til pressedirektoratet 26.02.1943, angående en sak som gjaldt politiets beslag av tobakk og kundeliste hos en av byens butikker, opplyste Lind-Solstad om forholdene slik han så dem. Beslaget ble gjort på bakgrunn av at butikken nektet å selge tobakk til NS-folk. Prislagsmannsretten hadde tilsynelatende bestemt i favør av eierne av butikken, og ikke politiet, og Lind-Solstad ba sin redaktør i HT om å nekte å trykke et innlegg av butikkens eiere. Dette på bakgrunn av at innlegget ifølge Lind-Solstad angrep politiet, og at det kunne føre til "slemme konsekvenser for de av våre kampfeller der sitter i ledende stillinger, særlig innen politiet."²²² Han skrev også at han tilfeldigvis var til stede under denne politiaksjonen. Videre skrev Lind-Solstad at butikkeierne, som sammen med sin advokat, "...en av våre verste motstandere, ikke får komme til orde i Harstad Tidende"²²³ I stedet for å la innlegget komme på trykk i HT, skrev han videre at han har skrevet en artikkel i HT der han adresserte denne handlemåten.²²⁴ Her gikk Lind-Solstad direkte inn og påvirket avisas innhold ved å nekte innlegget som var ufordelaktig for NS, og samtidig skrev han en sak for å forsvare partifellers handlinger rundt samme hendelse.

Det kan ikke sies med sikkerhet, men det er en viss sannsynlighet for at alle artikler som positivt omtaler NS lokalt som trykkes i HT, har blitt presset, eller valgt tatt inn av Lind-Solstad. Han kan også ha fått støtte av kretsfører Olsson. Mengden lokalt NS-vennlig stoff

²²⁰ Kershaw, *Hitler*, overs. Carlsen, 343-344, 346, Kershaw, "Working Towards the Führer", 117.

²²¹ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 71-72.

²²² Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 249.

²²³ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 250.

²²⁴ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 251

varierer gjennom okkupasjonen, men det må kunne slås fast at det meste NS foretar seg i Harstad under okkupasjonen, blir presentert i HT, i positive ordelag.²²⁵

Lind-Solstad hadde en trippelrolle i forholdet til HT. Dette var en maktfaktor i forholdet til avisa. Han var ansatt som redaksjonssekretær i avisa, i tillegg til å være presseleder for Pressedirektoratet. Utover dette var han også skribent, og skrev saker til inntak i aviser. Lind-Solstad fungerte også som journalist i HT. Saker som helt sikkert er skrevet av han, og publisert i avisa, kan vi finne gjennom hvem som har "signert" artiklene. Redaksjonen regnes som forfatter av saken dersom den ikke er underskrevet. Det virker å ha vært få saker i HT som kom fra presseleders egen penn direkte, sammenstilt med mengden annet materiale i NS, tyskvennlig eller okkupasjonsstyrevennlig retning.²²⁶ Lind-Solstad beskrev i avhør i landssviksaken at han brukte pseudonymer som journalist; P.L.S. og Peliso. Utover disse og eget fullt navn nevnte han ingen andre, og benektet å ha hatt dekknavn.²²⁷

En sak fra 19.12.1944, "Et 5 års minne." forfattet Lind-Solstad selv. Den beskrev forholdene før jul i 1939, under Sovjets angrep på Finland. Lind-Solstad kritiserte Arbeiderpartiet og Nygaardsvold for nedrustningen, eller mangelen på opprustning av det norske forsvaret og passiviteten under britenes angrep på tyske Altmark i Jøssingfjorden. Han kom også med karakteristikk av bolsjevikene og britene, om enn noe fordekt.²²⁸

Under pseudonymet Peliso fant jeg ingen saker. Med initialene til presselederen i ulike former; med punktum, uten, og med bindestrek, fant jeg bare fem underskrevne saker i løpet av okkupasjonstiden, etter at Lind-Solstad ble ansatt i rollen. En av artiklene kan ikke sies å ha vært NS-materiale.²²⁹ To av de fem var nekrologer over falne i tjeneste for rett side, det vil si SS, ifølge Lind-Solstad.²³⁰ En artikkel omhandlet Nord-Norge messen, eller Hålogalandsutstillingen. Heimbeck var som nevnt tidligere pressesjef for utstillingen, og det er dermed ikke utenkelig at han kan ha hatt et ord med i laget når det gjaldt å få publisert artikler i sakens anledning i pressen, ikke minst i de områdene han kjente godt til selv. Artikkelen framhevet den nye tid, hvor bra det var, og framover kom til å bli, for Nord-Norge at landet nå hadde fått et nytt styre. Dette var absolutt en artikkel som må sies å ha vært et

²²⁵ Eksempler på artikler; Berg, *Harstad Tidende*, 13.11.1940, 15.01.1941, 30.05.1941, 03.10.1941, 06.02.1942, 22.02.1942, 07.08.1942, 19.02.1943, 02.04.1943, 16.11.1943, 19.05.1944

²²⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 113.

²²⁷ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 113.

²²⁸ P. Lind-Solstad, "Et 5 års minne.", 19.12.1944.

²²⁹ P.L.S., "Bare til faste kunder", 09.12.1940.

²³⁰ P.L.S., "Falt for sitt land", 12.03.1943, P.L.S. "Kaptein Andreas Liland", 31.03.1944.

bidrag til propagandaen for NS. Likevel vites det ikke om denne er tvunget inn i avisen, eller om redaktør Berg så på det som en artikkel som fortjente plass på grunnlag av framsnakking av regionen.²³¹

Den femte artikkelen var den av artiklene som viste Lind-Solstads utgangspunkt i NS-politikk med alvorligst grad. Denne inneholdt både utslørt og kraftig jødekritikk, i tillegg til en fordømmelse over jøssingers svik av landet. Den virker å være skrevet i sterk affekt, og Lind-Solstad skrev; "Jeg følte blodet koke i årene."²³², om å observere to finere fruer på hotellfrokost som tilsynelatende hadde overflod av varer vanlige folk hadde streng rasjonering på. Han mente at slike bør fratas både borgerskap og beskyttelse fra samfunnet, og ryddes unna så fort det lar seg gjøre.²³³ Her viste Lind-Solstad at han var villig til å handle i tråd med Griffins teori om fascisme, vilje til handling og drastiske virkemidler for å omvandle samfunnet.²³⁴

I "Nasjonal Samling i Harstad tar fatt på oppgavene.", en ikke-signert artikkel fra 13.11.1940, ble konstitueringen av kretstinget i NS-Harstad beskrevet. Her ble Lind-Solstad nevnt i det som må kalles et referat fra det første møtet på hotellet, der han skal ha holdt foredrag om den nye tiden og de oppgaver som lå foran dem. Det er ikke usannsynlig at artikkelen var Lind-Solstads verk, men ansvaret for den må i utgangspunktet bli tilskrevet redaktør Berg, da den ikke hadde signatur.²³⁵ Det var imidlertid et ikke-datert skriv i Lind-Solstads landssviksmappe, som virket å være en tale til de frammøtte på et møte i Harstad rett i etterkant av etableringen av nyordningen. Her sto det; "Og det gjelder derfor om at man fra første stund er med i det store arbeide som må til for å gjenoppbygge det tapte og sikre vår eksistens som en fri og selvstendig nasjon. Vår sak i dag gjelder nemlig intet mindre enn å gjenvinne vår frihet, eller også bli en provins eller protektorat under et annet land."²³⁶ Dette skrevet var sannsynligvis en del av forsøket på å få med seg byens viktige eller dyktige menn i denne tidlige starten for NS Harstad etter at nyordning var meddelt landet, og dermed passer det godt med møtene på hotellet og kinoen. Uansett hvem som måtte ha forfattet artikkelen, så omhandlet den NS lokalt, og var dermed trolig en del av de lokale aktørenes påvirkning av pressen.

²³¹ P.L.S., "Nord-Norge skal endelig få den plass landsdelen har krav på", 06.06.1941.

²³² P.L.-S., "Jøssingene "kroer" seg i krigs- og rasjoneringstider", 19.06.1942.

²³³ P.L.-S., "Jøssingene "kroer" seg i krigs- og rasjoneringstider", 19.06.1942.

²³⁴ Griffin, *The Nature of Fascism.*, 22, 26, 32-37.

²³⁵ Berg, "Nasjonal Samling tar fatt på oppgavene." 13.11.1940.

²³⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 448.

15.11.1940 tryktes første i en serie på tre store artikler av advokat Christian Selmer, Tromsø. Den første artikkelen "Sannheten om 9. april - Forspillet", var Selmers forklaring på hva som skjedde rundt den tyske invasjonen. I korte trekk ønsket Selmer å flytte skylden for invasjonen fra det tyske riket til Vestmaktene.²³⁷ I de påfølgende utgivelsene kom de to andre artiklene på trykk, "De mislykkede engelske angrep", og "Vårt eget ansvar". Den første fortalte om feilslått og feig engelsk krigføringsstrategi og tysk djervhet og mot. Den andre bebreidet daværende regjering for vårt eget forsvars utilstrekkelighet og tok til slutt til orde for Nasjonal Samling, og en oppreisning for Quisling.²³⁸ Det mest interessante med artiklene fra Selmer, er at alle tre først ble publisert i Folkeviljen, før HT trykket artiklene. Var Lind-Solstad mer opptatt av å kue Folkeviljen med en gang, eller kan dette ha vært direktiver fra andre aktører enn den lokale/regionale presselederen? Man skulle kunne tro at dersom det var Lind-Solstads verk, burde kanskje veien til papiret være kortere i HT, der Lind-Solstad hadde sitt daglige virke. Jeg heller derfor mot at denne artikkelen har blitt forlangt inn i avisa fra annet hold. Men igjen, dette har jeg ingen bevis for.

09.12.1940 ble en sak om Arbeidstjenesten publisert i forbindelse med at Harstad krets av NS har hatt møte og eksterne forelesere om temaet. Denne leses som en orientering om fenomenet, men også en hyllest og promotering av Arbeidstjenesten, dens effektivitet og bidrag til det gode for nasjonen.²³⁹ Denne artikkelen ble sannsynligvis presset inn av lokale NS-folk, da den omhandler lokale forhold. Vi vet at nyordningen også ordnet Arbeidstjenesten under NS.²⁴⁰ 15.01.1941 publiserte HT en ny sak uten underskrift, som omhandlet et møte i lokale NS. Det sto at oppmøtet kunne vært bedre. Tema var "som vanlig" demokratiet og det liberalistiske systems, samt forrige regjeringens tilkortkommenhet. I tillegg ga saken leserne en påminnelse om at alle krefter måtte trå til i det nye samfunnet.²⁴¹

I landssvikmappa til Lind-Solstad lå det et utklipp av en artikkel i HT, fra 11.01.1944. Artikkelen omhandlet et møte den 06.12.1943, i Harstad, Sandtorg og Trondenes lag av N.S. Omtalen inneholdt en voldsom agitasjon for NS' "gode" sak, uten signatur, antatt dermed som redaksjonelt ansvar, fra redaktør Berg. Saken var likevel delvis skrevet som Lind-Solstads tale i introduksjonen av fylkesfører Hoff.²⁴² I og med at saken lå i landssvikmappa til Lind-

²³⁷ Selmer, "Sannheten om 9. april – Forspillet", 15.11.1940.

²³⁸ Selmer, "Sannheten om 9. april - De mislykkede engelske angrep", 18.11.1940, Selmer, "Sannheten om 9.april - Vårt eget ansvar", 20.11.1940.

²³⁹ Olsson, "Arbeidstjenesten har store oppgaver.", 09.12.1940.

²⁴⁰ Larsen, *Jeg vil dø for mitt land*, 287-288.

²⁴¹ Berg, "Nyordningen i Norge", 15.01.1941.

²⁴² Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 187,188, Berg, "Vi går mot lysere tider", 11.01.1944.

Solstad, kan dette bety at påtalemyndigheten mente at dette var skrevet av Lind-Solstad, og førte det som bevis for hans landssvik. Eller var det fordi denne saken nevner Lind-Solstad som deltaker og taler på møtet? Det er i alle fall trolig at den talen Lind-Solstad holdt, med utsagn som; "... , men takket være det bunnråtne demokratiske system, ble disse lyse og gode tider forkvaklet."²⁴³, ble brukt mot han i landssviksaken for å vise hans fiendtlighet ovenfor demokratiet. Demokrati er en del av den norske grunnloven, og dermed kunne det vises at han sviktet landet. En del av de påfølgende utklippede artiklene i landssviksaken var underskrevet med Sd. I og med at disse beskrev lokale hendelser og agiterte på samme vis som i den nevnte talen, kunne det bety at påtalemyndigheten mente at Lind-Solstad var forfatter av disse.²⁴⁴

I et konfidensielt brev til stedfortredende fylkesfører skriver Lind-Solstad at han hadde tjenstlige anliggender hos Sicherheitsdienst (Sikkerhetstjenesten). Han ble dømt for angiveri, uten at denne kommunikasjonen nødvendigvis var utslagsgivende for dommen. I andre artikler skrev Lind-Solstad varmt om NS, og kanskje spesielt varmt om Tyskland, Hitler og den tyske nasjonalsosialismen.²⁴⁵

Etter hvert som tiden gikk, virket Lind-Solstad som NS-mann og presseleder å ha fått større innflytelse over Harstad Tidende. Tidligere har kildene vist at Lind-Solstad har utøvd press på redaktøren Ola Berg. I et skriv fra direktør Beggerud i Kultur- og folkeopplysningsdepartementet 13.03.43, får Lind-Solstad i tillegg tillatelse til å ordne styresammensetningen, slik at NS får majoritet. Bakgrunnen for denne tillatelsen er et skriv fra Lind-Solstad til direktoratet, der han skal ha satt opp retningslinjer for å sørge for at HTs styre stiller seg positiv.²⁴⁶ Jeg har ikke kjennskap til om styret faktisk ble endret etter denne tillatelsen ble gitt.

Som nevnt i pkt. 4.4.2, fortalte Lind-Solstad i avhør i landssviksaken mot Berg at redaktøren aldri ble ansett som nazist, selv om han ble medlem. Berg hverken hjalp eller ga fordeler for hverken tyskere, nazismen, Hitler eller NS ifølge Lind-Solstad. Medlemskapet beskrev Berg som en tvunget nødvendighet for å beholde jobben som redaktør, noe han selv mente han måtte for levebrødet skyld, og for at ingen med verre intensjoner skulle ta over avisa. Berg beskrev også sin helsesituasjon som et argument, da han selv mente at han ikke dugde til annet arbeid enn dette. Selv hadde han ingen sympatier i retning av hvordan landet, og avisa

²⁴³ Berg, "Vi går mot lysere tider", 11.01.1944.

²⁴⁴ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 189-196.

²⁴⁵ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 197, 230, 944, 945.

²⁴⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 220, 461-462.

ble styrt, eller nazismen. Han var også redd for represalier dersom han skulle velge å fratse. Han pekte også på at presset for å følge direktiver fra alle hold som en grunn til at han egentlig ikke ville fortsette, sammen med det han beskrev som en utstøting av samfunnet på grunn av at han gikk okkupasjonsmaktens ærend i avisa. Likevel ble han overtalt til å fortsette, også av styreformann i avisa, Kristian Holst. Avisen ble holdt i et jerngrep av både NS og tyskere, som vi har sett. Med direktiver, trusler og kritikk dersom han trykte noe disse sensurorganene ikke hadde bedt inntatt i avisa. Han gjorde så godt han kunne under forholdene, men det var ikke lett å gi ut avis under forholdene som rådde. Lind-Solstad fortalte i avhøret at Berg ofte saboterte direktivene som ble tilsendt, og bare fulgte de direktivene han absolutt måtte.²⁴⁷

5.1.2 Kretsfører Olssøns bidrag

I egenskap av å være leder for kretsen, hadde Andreas Olsson en stemme som kunne målbæres da NS ble eneste tillatte parti. I kommunikasjon i brev form med ikke navngitt redaktør i en Harstad-avis, datert 06.01.1941, kritiserte Olsson redaktøren for innholdet i en artikkel. Saken gjaldt en innstilling til ansettelse av kemner. I samme brev kritiserte Olsson Harstad bystyres politiske ståsted ved utgangen av 1940, der deres negative holdning til NS og nyordningen kom fram gjennom nevnte sak.²⁴⁸ Det er personlig underskrevne innlegg man i størst grad kan knytte Olsson til, når det gjelder påvirkning på pressen i byen. Olsson bidro allerede fra første stund etter nyordningen. Mellom de to nevnte møtene på hotellet og kinoen, skrev Olsson innlegget "Uvisshet – orientering" som ble inntatt i HT 11.10.1940, rett over annonsen for møtet som fant sted på kinoen 13.10. Her rettet Olsson kritikk mot de deler av befolkningen som ikke vil vite av NS. Han kalte dem vår tids analfabeter, og henstilte alle som så sitt ansvar for å bygge for framtiden om å komme på møtet.²⁴⁹ Olsson kan likegodt ha vært forfatter av saken "Nasjonal Samling i Harstad tar fatt på oppgavene".²⁵⁰ Artikkelen kan ha blitt godkjent og innsatt i avisen av Lind-Solstad. Det finnes også samtidig en mulighet for at denne saken ikke behøvde å presses inn i avisa. Dette ser jeg på som litt mindre sannsynlig, av den grunn at språket er såpass farget politisk. I lys av HTs angivelige vedtak om å nekte NS spalteplass i styret 02.10.1940 som de selv framholder i en artikkel²⁵¹ i HT etter frigjøringen, er det enda mindre sannsynlig at dette skulle passere som nyhetssak. Jeg tenker

²⁴⁷ Lofoten og Vesterålen politikammer. RA/S-3138-45/D/Db/L004/0079.

²⁴⁸ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 94.

²⁴⁹ Olsson, "Uvisshet – orientering", 11.10.1940.

²⁵⁰ Berg, "Nasjonal Samling tar fatt på oppgavene." 13.11.1940.

²⁵¹ Iversen, "Harstad Tidendes standpunkt var klart", 12. 09.1945.

at dersom det hadde vært en rent refererende sak, kunne publiseringen vært av nyhetens interesse for publikum.

02.12.1940 kom et nytt innlegg fra Olssøn, "Friheten på borg." Innlegget bar preg av framtidstro. Ikke unaturlig, da forventningen til den nye ordningen må ha vært stor hos de som har stått med partiet siden oppstarten. Vinklingen var at Norge igjen skulle bli fritt, gjennom hard jobbing fra folket og i samarbeid med okkupanten, ifølge Olssøn, våre venner og folk av samme kultur.²⁵²

Det drøydde med neste innlegg som ble publisert i HT fra Olssøn. 17.03.1941 kom det neste. Dette innlegget omhandlet det vi kjenner som det første Lofot-raidet²⁵³. Olssøn fordømte raidet, og først og fremst det han omtalte som svikefulle nordmenn på britisk side, mot det nye Norge. Han brukte sterk retorikk; "De er avskum og søppel fra det samfund som har gått i oppløsning, og de skal vite at som sådant skal de også behandles"²⁵⁴ Etter dette kom jeg ikke over flere innlegg fra Olssøn, men registrerer at han kanskje var såpass travelt opptatt på andre områder i administrasjonen av byen at han ikke hadde tid til å kommentere i avisen, og dermed overlot dette til andre instanser. Det er tydelig i alle rollene Olssøn etter hvert hadde, at NS strevde med rekrutteringen til partiet, og til administrative oppgaver i byen.²⁵⁵

5.1.3 Andre lokale aktører

I innleggene "Nord-Norges stilling under det nye styre." 26.03.1941, og "Norge i ord og toner." 19.05.1941²⁵⁶, i HT, blir det referert til nok et møte i regi av NS lokalt. Det fulgte samme form som tidligere referater, men var nå underskrevet av to så langt ukjente; "S." og "Dix." Disse har ikke latt seg identifisere, men at innleggene i alle tilfeller var bestemt inn av presselederen er nok sannsynlig. Det var også i disse møtene innhentet attraksjoner fra sentralt hold, og innleggene bar preg av å reklamere for framtidige møter.

Et nytt fenomen oppsto 20.06.1941 med artikkelen, eller innlegget, "Hverken aktiv motstand eller passivitet skal stoppe Nasjonal Samlings framgang". Dette var en stor artikkel som opptok mange spalter i avisa. Denne var underskrevet med "Sd." Dette kan ha vært Sicherheitsdienst. En annen mulighet er at Sd. var et pseudonym Lind-Solstad ikke opplyste

²⁵² Olssøn, Friheten på borg.", 02.12.1940.

²⁵³ Haarr, "Britisk-norske raid mot Nord-Norge i 1941", 144-149.

²⁵⁴ Olssøn, "Skampletten.", 17.03.1941.

²⁵⁵ Som eksempler på Olssøns mange oppgaver for NS; Han søker etter sekretær for kretsen, sitter i kinostyret, som fungerende rådmann, og i representantskapet. Olssøn, "Kretssekretærstilling", 23.05.1941, Berg, "Som nytt kinostyre", 01.08.1941, Berg, "Harstad Byting." 04.03.1942, Berg, "Forskjellige saker fra Harstad byting."

²⁵⁶ S., "Nord-Norges stilling under det nye styre.", 26.03.1941, Dix., "Norge i ord og toner." 19.05.1941.

om i avhør, og at han dermed var forfatter av disse artiklene. Hvis en av disse teoriene er rett, kunne det med denne artikkelen virke som om Sicherheitsdienst eller Lind-Solstad hadde overtatt å lage reportasjer eller referat fra NS lokale møter.²⁵⁷ Dette ble bekreftet ved senere omtaler av møter.²⁵⁸ I "Sovjet på nært hold – russiske krigsfanger på gjennommarsj i Harstad" kom forakten for bolsjevismen tydelig fram.²⁵⁹ "Sd." virket ikke å kun skrive lokale saker for Harstad. 30.07.1941 ble en stor sak om NS' sommerleir i Målselv trykket i HT.²⁶⁰ I tillegg kan det virke som om "Sd." også brydde seg om større saker og kommenterte hendelser utover regionen, som i "Albions sønner på erobringstokt i Ishavet" og "Myrderier"²⁶¹ Var det likevel én lokal aktør, eller var det flere som skrev under samme initialer? I neste kommentar 22.10.1941, kommenterte "Sd." et innlegg hentet fra et annet sted i landet, men trykket i HT i samme spalte; "Sjalt ham ut!"²⁶² Dette innlegget kritiserte nordmenn som spilte på begge sider, og Sd.s kommentar støttet innlegget og mente det var en aktuell kritikk også for "vår by".²⁶³ Så var det brått slutt, og Sd. som initialer forsvant fra HTs spalter. Selv om vi ikke kan identifisere hvem som sto bak innleggene med initialene "Sd.", kan vi anta at dette også har vært en lokal aktør, som trolig har vært tilknyttet Sicherheitsdienst (SD), eller som i alle fall har skrevet på vegne av SD lokalt.

5.2 Påvirkning fra ikke lokale aktører. Fra NTB og NAT

Reiertsen forteller om kommunikasjon mellom Presseabteilungs Dr. Teschen, Narvik, Lind-Solstad, pressesjef Troms og Finnmark, og Syverud i Nordland. Kommunikasjonen handlet om innblanding i hverandres arbeidsområder, og er et godt eksempel på den rivaliserende maktstrukturen som preget okkupanten og deres norske samarbeidspartnere. Reiertsen skriver;

Her kommer det tydelig frem at det totalitære regimet som hersket i det okkuperte Norge, manglet et systemisk preg. I stedet utviklet det seg konkurransesituasjoner der ulike ledertyper på ulike felt blandet seg opp i hverandres oppgaver og bidro til det som virker å ha vært et lite effektivt system. I dette tilfellet kan det se ut som at denne

²⁵⁷ Sd., "Hverken aktiv motstand eller passivitet kan stoppe Nasjonal Samlings fremgang." 20.06.1941.

²⁵⁸ Sd., "Veien fram for Norge", 15.09.1941.

²⁵⁹ Sd., "Sovjet på nært hold – russiske krigsfanger på gjennommarsj i Harstad", 25.08.1941.

²⁶⁰ Sd., "Nasjonal Samlings sommerleir i Målselv.", 30.07.1941.

²⁶¹ Sd., "Albions sønner på erobringstokt i Ishavet.", 12.09.1941, Sd., "Myrderier", 17.09.1941.

²⁶² Landsnes, "Sjalt han ut!" 22.10.1941.

²⁶³ Sd., "." 22.10.1941.

jakten på personlig anerkjennelse førte til gnisninger og press, usikkerhet rundt hvem som hadde hvilke oppgaver og dobbeltarbeid som førte til ineffektivitet.²⁶⁴

Anmodninger og befalinger kom allestedsfra, til frustrasjon for både NS-aktørene og avisredaktører.

Nevnte artikkelserie, "Sannheten om 9. april" av advokat Selmer fra Tromsø (se pkt 5.1.1),²⁶⁵ er et eksempel på at det er vanskelig å nærmere plassere ansvaret for hva som ble publisert i HT. Det kan ikke utelukkes at det er Lind-Solstad som har presset den inn, i og med at han er presseleder for Troms og Finnmark. Første del av artikkelserien fikk innpass i avisa "Tromsø", 08.11.1940.²⁶⁶ Allerede dagen etter ble første del trykt i Folkeviljen. Hvorfor kom hele artikkelserien da på trykk i Folkeviljen, før den ble publisert i HT? Skulle det bety at uviljen fra redaktør Berg var større enn hos redaksjonen i Folkeviljen? Eller at Lind-Solstad, for gammelt vennskaps skyld, ikke presset like hardt på for å få Berg til å ta inn artikkelserien? Dette forblir nok ubesvart.

Det er noe uklart hvor mye de andre instansene i okkupasjonsstyret presset HT. Det er å anta at det presset som ble utøvd, ikke skilte seg nevneverdig fra andre deler av landet. Etter nyordningen sto store mengder av nasjonale og internasjonale saker på trykk i HT, fra NTB som var overtatt av okkupasjonsstyret, og fra NS egen artikkeltjeneste NAT. De utallige sakene som ikke har underskrift, men som snakket NS' og okkupantens sak, utenom lokale saker, har jeg ikke tallfestet.

På nasjonalbibliotekets digitale arkiv kan jeg finne at fra 27.09.1940, datoen for nazifiseringen av nyordningen²⁶⁷, til frigjøringsdagen er det registrert 548 utgivelser av HT, hvorav 518 treff på saker fra NTB. HT-utgaven fra 16.07.1941 inneholder for eksempel 16 saker fra NTB. 03.09.1941 er det 20 saker, mens det 03.11.1941 er 25 saker. 02.03.1942 er det 26 saker, 02.02.1943, 32 saker. Altså, en anseelig mengde saker i denne perioden i en avis som har fire til seks sider og to til tre utgivelser i uka.

Det er 218 treff på saker fra NAT fra oppstarten i januar 1941. 31.01.1941 er det for eksempel tre saker fra NAT i HT. Nyttårsaften 1942 er det tre saker, mens det 19.03.1943 er to saker. Oftere var det bare én sak fra NAT i hver utgivelse av HT gjennom okkupasjonen, selv om en

²⁶⁴ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 71.

²⁶⁵ Selmer, "Sannheten om 9. april – Forspillet", 15.11.1940, Selmer, "Sannheten om 9. april - De mislykkede engelske angrep", 18.11.1940, Selmer, "Sannheten om 9.april - Vårt eget ansvar", 20.11.1940.

²⁶⁶ Selmer, "Sannheten om 9. april – Forspillet", 08.11.1940.

²⁶⁷ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 315.

del utgaver har flere. Aas skriver at dette også var vanlig i Nordland, der Alfred Syverud var presseleder. Her var det Syverud som sendte NAT-artikler til avisene, et par i slengen, sammen med etterlysninger av mer vennligsinnet stoff om den nye tid.²⁶⁸ Vi kan anta at det samme skjedde i regionen Lind-Solstad hadde ansvar for. Det virker å være slutt på sakene fra NAT i HT fra begynnelsen av mai 1943, til neste, og siste sak underskrevet NAT kom på trykk 29.08.1944. Hva som er årsaken til at NAT ikke ble publisert mellom mai -43 og august -44, og ikke publiseres mer etter det, har jeg ikke funnet noe godt svar på. At NTB fortsatte å ta plass i HT fram til slutten av april 1945, tegner trolig for at okkupasjonsmaktens grep om pressen i Harstad, som nå bare var HT, fortsatt var sterkt. Det er imidlertid interessant at NS' egen artikkeltjeneste har det lange oppholdet, samt opphører helt å publiseres i august -44.

En sammenligning med andre aviser kan være passende. Lofotposten, som fikk presseleder i Nordland, Alfred Syverud som redaktør fra 1942²⁶⁹ kan passe godt i så måte. Begge aviser med presselederne for de respektive regionene som ansatte, begge kom ut helt til frigjøringen, i tillegg til at begge hadde et stort nedslagsfelt. Lofotposten hadde litt over dobbelt så mange utgivelser som HT i perioden. Her skilte det stort, i forhold til at NTB-stoffet i Lofotposten stoppet opp i 1944, mens HT fortsatte med NTBs saker fram til frigjøringen. I tillegg skilte det på mengden NAT-saker i forhold til totalt antall utgivelser. Her hadde HT publisert forholdsvis mange flere. Nå er ikke Lofotposten eller Syverud gjenstand for min undersøkelse, men dette er et interessant aspekt som kanskje kan ses på ved en senere anledning. Dersom vi ser på Vesteraalens Avis (VA), som ellers undersøkes grundigere i kap. 6, så fulgte den omtrent samme mønster når det gjaldt tidspunkter for NAT som HT og Lofotposten. Også i VA kom siste NTB-artikkel ut høsten 1944. I tillegg kan det bemerkes at det var merkbart færre utgivelser med både NAT- og NTB-merkede saker i VA på omtrent samme mengde utgivelser som HT.²⁷⁰ Periodevis færre sider i hver utgivelse av VA kontra HT kan ha vært en del av årsaken til dette.

Om dette samsvarte med andre aviser rundt om i landet har jeg ikke undersøkt, men for HTs del stemmer det godt med totalbildet om at NS og okkupasjonsmakten med alle deres instanser tilnærmet totalt gjennomsyret lokal presse med deres valgte stoff. Kanskje har det tilsynelatende bortfallet av artikler fra disse to tjenestene fra okkupasjonsmakten og Nasjonal Samling sammenheng med det Hjeltnes beskriver som at målsetningen til okkupanten var

²⁶⁸ Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør", 98.

²⁶⁹ Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør", 94.

²⁷⁰ Nasjonalbibliotekets digitale arkiv – nb.no.

nådd i 1943 ved at "all" presse var innordnet. De aviser som kom ut i Norge etter dette var definitivt NS' og okkupasjonsmaktens talerør.²⁷¹ Da var kanskje ikke behovet for å merke artiklene på samme måte, til stede lenger. Kanskje var det slik at merkingen av artiklene var avisenes siste markering av at dette ikke sto for avisens regning, men var okkupasjonsmaktens og NS' verk. At redaktør Berg opprettholdt merkingen av artikler med NTB helt til frigjøringen, kan kanskje ha vært hans siste mulighet til å opponere. At presseleder Syverud var redaktør i Lofotposten tyder vel på at merkingen kunne opphørt på et tidligere tidspunkt, dersom det ikke var direktiver ovenfra som bestemte at saker skulle merkes. Reiertsen skriver at Syverud kun sendte én henvendelse til redaktøren av VA som kan dokumenteres i perioden 30.03.1943 til samme tid året etter.²⁷² Reiertsen peker på at krigslykken for tyskerne snudde og at nederlaget etter hvert syntes uunngåelig, som en mulig årsak. En annen mulig årsaksforklaring Reiertsen lanserer, er at det faktisk kan være sann at NS, med underorganer, ble tilsidesatt av okkupasjonsmaktens etter hvert som okkupasjonsmaktens strammere grepet om styringen av Norge.²⁷³ Dette synes plausibelt, gitt at organiseringen av pressen var fullført, og oppslutningen rundt partiet var vedvarende lav, og til og med på retur i takt med tysk tilbakegang og tilsynelatende uunngåelige ferd mot nederlag.

5.3 En alternativ måte å vurdere påvirkningen av HT på

En annen måte å vurdere presset på HT etter nyordningen, er å se til virkemidler eller hendelser som ikke ble gjennomført mot HT, men som de andre avisene i byen ble utsatt for. Det er mulig å se den påvirkningen NS og Lind-Solstad utøvde på HT, gjennom å se på den påvirkning partiet, presseleder og okkupasjonsmakt hadde på de andre avisene i byen. Både Folkeviljen og Haalogaland ble tvunget i kne av NS og Lind-Solstad. For Folkeviljens del startet det med at avisa blir underlagt forhåndssensur av Lind-Solstad i januar 1941, der trykket måtte godkjennes av presselederen før utgivelse. Samtidig anga Lind-Solstad Folkeviljens uvilje til Kultur- og folkeopplysningsdepartementet. Direktør Beggerud skal deretter ha gitt fungerende redaktør Frederiksen beskjed i brev form 28.01.1941 om at denne motstanden ikke ville bli tålt. I etterkant av dette ble Folkeviljen fratatt offentlige annonser og de inntekter disse førte med seg. Lind-Solstad anklages av Frederiksen for å stå bak, og i

²⁷¹ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 44-45.

²⁷² Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 81, 84.

²⁷³ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 84.

domspapirene ble han også dømt for dette.²⁷⁴ Forhåndssensuren ble opphevet 06.02.1941, meddelt skriftlig av presseleder Lind-Solstad.²⁷⁵

Likeledes sto presseleder Lind-Solstad også for formaninger og videreformidling av krav om innhold fra sentralt hold hos okkupasjonsmakten, altså fra tysk styre. Frederiksen fikk beskjed om inntak av en ferdig skrevet eller diktet sak i forbindelse med Svolve-raidet inneholdende tysk misvisende propaganda, noe redaktøren ikke ville gjøre. Da ga Lind-Solstad beskjed om at konsekvensene fra tysk hold måtte Frederiksen bære selv. Lind-Solstad skal også ha framsatt trusler om utenforskap eller fengsling dersom Frederiksen ikke ville ta inn annonser for SS-regiment Nordland i avisa.²⁷⁶

Frederiksen fortalte om sin avtale med LO, arbeiderbevegelsens fagorganisasjon, i *Harstads faglige historie*. Avtalen med LO og nord-norgessekretær Bråthen, var at han skulle fortsette avisdriften så lenge organisasjonen var intakt, og ikke nazifisert. Sommeren 1941 ble organisasjonen overtatt av nazistiske kommissariske formenn. Avtalen med LO var at avisa da skulle stoppes med en gang for å unngå å være et talerør for NS. En måned etter dette fikk endelig Frederiksen et påskudd for å legge ned driften. Sikkerhetspolitiet nektet han å stanse utgivelsene før dette, men han fikk provosert fram den situasjonen som omtales under, som sørget for at avisen ble stanset.²⁷⁷

At Sikkerhetspolitiet (Sipo) "nektet" Frederiksen å la avisen gå inn, er et aspekt som kan oppfattes noe underlig. Da vi vet at okkupanten jobbet med å ta ned mengden aviser i landet, og også primært ønsket én avis på hvert sted, synes det rart at Sipo forsøkte å presse Frederiksen til å fortsette å utgi Folkeviljen. Skulle det ikke heller vært slik at de bare lot det skje, og dermed fulgte den store planen? Kanskje kan det ha noe å gjøre med oppslutningen arbeiderbevegelsen hadde lokalt, og at okkupasjonsmakta så seg tjent med å nå ut til flere gjennom å beholde både HT og Folkeviljen. Men arbeiderbevegelsen sto sterkt andre steder i landet også, uten at det førte til at okkupanten presset på for å få dem til å fortsette. Et annet aspekt kan ha vært at Folkeviljen tilsynelatende ble til et politisk nøytralt fagblad. Systemet til okkupanten, og NS, var i aller høyeste grad avhengig av at arbeiderne ville arbeide, også for okkupanten, eller deres stråmenn, for eksempel i den storstilte byggevirksomheten som ble satt i gang for å gjøre Norge rustet for framtiden med tanke på forsvar av riket, men også av

²⁷⁴ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 941-951.

²⁷⁵ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 75-83.

²⁷⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 75-81.

²⁷⁷ Bygdnes, *Harstads faglige historie*, 52.

kommunikasjoner.²⁷⁸ Steinar Aas peker på at NS-minister Gulbrand Lunde, sjefen for departementet over pressedirektoratet, kjempet for å holde arbeideravisa NF i gang i Bodø, sannsynligvis for å implementere samme plan som NS hadde for Narvik, å gjøre arbeideravisa gradvis om til NS-avis. Dette kan ha vært gjeldende for Harstad også.²⁷⁹

Fredriksen forklarte; "Preset fra nazistene og tyskerne ble i de kommende dager helt uutholdelig. Russerne var kommet med i krigen og dette gjorde at de forannevnte ble helt desperat."²⁸⁰ Han selv lette etter en mulighet for å få stanset utgivelsen av avisa. Det var vanskelig å få stanset utgivelsene på bakgrunn av at sjefen for det lokale tyske sikkerhetspolitiet under stadige forhør av Fredriksen krevde at avisa fortsatt skulle utgis.²⁸¹ Den siste utgaven av Folkeviljen i microfilmarkivet på Harstad bibliotek fra okkupasjonsårene kom 09.08.1941. På lederplass beklagde redaktørene Jønsson og Frederiksen at det ikke lenger kunne refereres til saker fra radio, da denne var beslågt. Dette som en del av forordningen for hele landet fra 01.08.1941, om at radioapparater skulle leveres inn.²⁸²

I forbindelse med inndragningen av radioapparater krevde redaktør Fredriksen 08.08.41 å få radioen tilbake uten betingelser hvis det skulle bli trykt noe tysk propaganda i Folkeviljen.²⁸³ Frederiksen viste både til det tyske Ortskommandanturet og Lind-Solstad, da han nektet å publisere flere krigskommunikeer før radioen var tilbake.²⁸⁴ Mandag 11. august skal Lind-Solstad ha vært tilbake på redaktør Frederiksens kontor. Frederiksen sto fast på tidligere krav. Ifølge Frederiksen inntok her Lind-Solstad en litt annen posisjon, da han forsto at redaktøren, sammen med produksjonsavdelingen, aktet å legge ned driften. Lind-Solstad må ha hatt ordre om å sørge for at Folkeviljen fortsatte sine utgivelser. Presselederen skal ha ringt redaktøren på kvelden den 11.08.1941, etter at det ble klart at siste utgave skulle komme dagen etter. Frederiksen opplyste om at han hadde skrevet en avskjedsartikkel. Denne ville presselederen forhåndssensurere. Dette nektet Frederiksen, da forhåndssensuren tidligere var blitt opphevet fra sentralt hold, og formidlet i brev form fra Lind-Solstad til Frederiksen.²⁸⁵

²⁷⁸ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, 196-198.

²⁷⁹ Aas, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør", 92.

²⁸⁰ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 78.

²⁸¹ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 75-81, Tyskerne angrep Sovjetunionen 22. Juni 1941.

²⁸² Jønsson/Fredriksen, 09.08.1941.

²⁸³ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 75-81.

²⁸⁴ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 75-81.

²⁸⁵ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 75-81.

Lind-Solstad kom igjen til Folkeviljen mens siste utgave var under trykking, og forlangte stans. Frederiksen nektet, og Lind-Solstad tok med seg to aviser og sprang til det tyske sikkerhetspolitiet med disse. Lind-Solstad refererte til sikkerhetspolitiet som SD i sin forklaring i landssviksaken.²⁸⁶ Sikkerhetspolitiet skal så ha ringt redaktøren og forlangt umiddelbart oppmøte hos dem. Frederiksens møte med det tyske sikkerhetspolitiet og gestaposjefen Thomas, ble ifølge redaktøren en skikkelig skyllebøtte både på tysk og norsk. Presselederen fikk ordre fra Thomas om å gå til avisa og fortelle det øvrige personalet i Folkeviljen om hva som videre skulle skje. Gjennom aksjon fra medhjelpere fra tysk sikkerhetspoliti og det norske lokale politiet, ble Folkeviljen stoppet. Utgaver av avisa ble imidlertid solgt på gata av avisgutter, selv om presseleder, okkupanten og lokalt politi forsøkte å hindre dette. Alle disse aktørene forsøkte å gripe inn i den redaksjonelle driften av avisa. Det skal likevel ikke ha ført til videre konsekvenser for redaktør Frederiksen, selv om Lind-Solstad iherdig forsøkte å utnytte sine forbindelser med stedlig tysk administrasjon og norsk politi.²⁸⁷ Igjen kom Kershaws beskrivelse av maktapparatet som kjennetegnet nasjonalsosialismen til syne. I dette tilfellet kan det være at Lind-Solstad dro i gang aktørene, men det vitner om at mange aktører skulle ha sin del i et uoversiktlig system knyttet til håndhevingen av pressesensuren. Reiertsen refererer til fenomenet med Kershaws uttrykk; "et føydalt anarki"²⁸⁸. Hun poengterer innslaget av det som virker som tilfeldigheter i styringen. Det er svært tydelig her.²⁸⁹

Reppen beskrev lederartikkelen fra den siste utgaven av Folkeviljen. Fungerende redaktør Frederiksen skal ha skrevet klart og tydelig hva han mente om å publisere stoff fra nazistenes presse- og propagandakontor.²⁹⁰ Dette skal ikke ha falt i god jord, og sensurapparatet var fysisk til stede og beordret at avisen skulle stanses umiddelbart. Likevel lyktes det Folkeviljen å få denne dagens opplag i salg, skriver Reppen.²⁹¹ Utgaven ligger i mappa til Lind-Solstad, med lederen fra Frederiksen.²⁹² Bygdnes og Lockert, lokale historikere har presentert deler av innholdet. I artikkelen "*Meldungen aus Norwegen*" i Harstads Årbok fra 2015, er noe av innholdet referert;

²⁸⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 120, 162-164.

²⁸⁷ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 75-81.

²⁸⁸ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 94.

²⁸⁹ Kershaw, *Hitler*, overs. Carlsen, 343-344, 346, Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 93-94.

²⁹⁰ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 100.

²⁹¹ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 100-101.

²⁹² Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 525.

Enhver må forstå at i den siste tiden var det ingen dans på roser å redigere en arbeideravis. Mitt arbeide har vært under tredobbelt ild. Okkupasjonsmyndigheten ville ha et ord med i laget, likeså departement og pressesjef og ikke minst har mine egne innstillinger og krav meldt seg. Jeg vil minne om at ikke bare er landet i krig. Okkupasjonen har også medført et politisk systemskifte, hvis følger vi umulig kan unndra oss. En av disse følgene er at krav blir stilt til redaktørene av avisene, krav som jeg med mine holdninger ikke kan imøtekomme. Mange må gjøre tilpasninger og ofre mye av det som tidligere for dem var kjær og dyrebart. For meg som journalist har denne tilpasningsprosessen en grense.²⁹³

Frederiksens leder presenterte det å drive avis under okkupasjonen på en god måte. Lederen må med dagens briller kunne sies å ha vært svært lite aggressiv, selv om Frederiksen uttrykte motstand mot situasjonen avisen, og ikke minst situasjonen han selv sto i, i tiden etter nyordningen. Han poengterte at han på grunn av egen innstilling ikke lenger kunne fortsette, med det presset som ble lagt på han og avisa; "Okkupasjonsmyndighetene vil ha et ord med i laget, departementet og pressesjefen likeså, men fram for alt har min egen innstilling meldt seg med sine krav. Resultatet: - Ingen har vært fornøyd."²⁹⁴

I referatet fra hendelsesforløpet denne dagen da Frederiksens artikkel kom på trykk, er det tydelig at denne formen for protest mot situasjonen pressen var satt i, slett ikke ville bli tålt av okkupant, departement og presseleder. Selv om Frederiksen i denne teksten ikke var konkret, hverken når det gjaldt sensuren eller egne holdninger, er dette et eksempel på at all åpenbar kritikk av gjeldende regime ikke kunne forekomme i det system som i denne tiden styrte Norge.

Avskrifter av kommunikasjon fra Lind-Solstad og den nasjonale pressedirektøren Beggerud til Fredriksen, støtter også Fredriksens beskrivelser av presset fra Lind-Solstad og okkupasjonsmakten.²⁹⁵ Samtidig viser disse også den utstrakte kontrollen over den norske pressen som okkupasjonsmakten førte fra sentralt hold, altså på nasjonalt nivå.²⁹⁶ Til og med med propagandaleder i Harstad krets av NS, Leonard Nilsen, forsøkte å utøve press på

²⁹³ Bygdnes, Lockert: "Meldungen aus Norwegen", 10.

²⁹⁴ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 525.

²⁹⁵ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 82-87, 89.

²⁹⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 88, 91, 99.

Folkeviljens redaksjon. Det er lite å oppdrive om Leonard Nilsens virke i NS, utover dette fragmentet, som ber Frederiksen å trykke slagord for NS.²⁹⁷

I etterkant av stoppen i Folkeviljen, ble trykkeriet taksert av faktor Heyerdal Berthung i HT. Utstyret ble satt på lager og senere flyttet til et annet lagringssted. I løpet av lagringen skal mye av trykkeriutstyret ha blitt ødelagt, noe som ifølge Reppen ikke var unaturlig da ukyndig håndtering av slikt utstyr lett kunne skade det.²⁹⁸ Videre ble en del av utstyret sendt til aviser i Finnmark og Tromsø, samt noe av boet solgt til Sandtorg kommune. Lind-Solstad skal ifølge Magne Jønsson (redaktør Folkeviljen) ha vært oppnevnt til å forvalte boet da Folkeviljen gikk inn. Lind-Solstad bekreftet i avhør å ha vært økonomisk overvåker av samtlige av arbeiderpressens aviser i Troms og Finnmark. Om Lind-Solstad har fått ordre om, eller avgjort selv hva som skulle skje med trykkeriutstyret til Folkeviljen, vites ikke. Det som i alle fall er sikkert, er at det ikke var mulig å starte produksjon av Folkeviljen etter frigjøringen med eget trykkeriutstyr, da dette var ødelagt eller avhendet til andre. I så måte satte denne prosessen Folkeviljen i en posisjon etter okkupasjonen var over, som gjorde det umulig å gjenoppta driften av avisen uten store investeringer.²⁹⁹

I utgavene til alle de tre avisene vises tydelig det sterke presset fra tyske og norske sensurorganer. Folkeviljen stoppet, og Haalogaland ble stoppet, i 1941. For bladet Haalogalands del, stoppet utgivelsene etter at redaktøren fikk skriveforbud etter gjentatte advarsler. Aas nektet å samarbeide med okkupasjonsmakta. Haalogalands utgivelser stoppet med påskebudskapet (se pkt. 4.3). Folkeviljen og Haalogaland var begge medlemmer i Arbeidsutvalget for de stansede aviser etter frigjøringen, men bare Folkeviljen ble tildelt erstatning (til sammen 65.000).³⁰⁰ Harstad Tidende ble ikke forsøkt stoppet under okkupasjonen. Lind-Solstad fortalte at han har gitt redaktør Berg advarsler, men også at Berg blir passiv. Aviser ble heller ikke fratatt annonsene, slik som Folkeviljen ble. På et vis holder okkupanten, NS og Lind-Solstad hånden over HT og utøver dermed påvirkning på avisenes stilling etter krigen, der HT vandrer videre som tilnærmet enerådende avis i byen i mange år etter Fellesavisens utgaver opphørte ved inngangen til august 1945. De to andre avisene startet opp igjen etter okkupasjonen, men klarte ikke å ta igjen forspranget HT opparbeidet seg, og måtte legge ned.

²⁹⁷ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 90.

²⁹⁸ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 110-120.

²⁹⁹ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 162-165.

³⁰⁰ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 341, 345.

6.0 Harstad Tidende og andre undersøkelser av pressen

6.1 Sammenligning med *Vesteraalens Avis*

En annen avis det er naturlig å sammenligne HT med, er *Vesteraalens Avis* (VA). Ann-Julie Reiertsen har sett på avisas virke i sin masteroppgave fra 2020. Temaet er hvordan avisa forholdt seg til okkupant og NS i perioden 1939-1945.³⁰¹ Avisa er ganske lik HT på mange områder, i antall utgivelser, antall sider, dekningsområde, geografisk plassering i nord, og med borgerlig tilknytning. Reiertsen sammenligner også med tidligere studier når hun presenterer sine funn. Hun refererer til Foss' *Den undertrykte presse: Bergenspressen og sensurapparatet 1940-1945* som forteller hvordan Bergens Tidende (BT) forholdt seg til NS. BT fikk innsatt en NS-redaktør, og da forandret avisa seg til et propagandamiddel for NS. I VA virket tre ulike redaktører gjennom okkupasjonen. Reiertsen påpeker at VA ikke fikk innsatt NS-redaktør. På denne måten var VA mer lik HT, der redaktørens ideologiske overbevisning etter sigende ikke personlig støttet opp under nazismen. To av tre var NS-medlemmer, uten å være overbeviste nazister, ifølge Reiertsens undersøkelse.³⁰² Reiertsen beskriver VAs linje som endret allerede etter kapitulasjonen til Norges hjemlige styrker. Redaktøren manet til samarbeid med okkupanten, uten å hylle tyskerne.³⁰³

Sammenligningen med VA vil dreie seg om avisenes stilling etter nyordningen. De første utgivelsene fra begge aviser etter Terbovens tale 25. september 1940, ga naturlig nok stor plass til den nye ordningen. Ingen av avisene ga dette førstesideplass, men god dekning på side to. HT kommenterte også saken fra lederplass, og skilte seg dermed tydelig ut fra VAs dekning. Denne inneholdt et budskap om samhold, og om å bidra for Norge. Den var relativt nøytral og poengterte realitetene i nyordningen, og at nordmenn måtte gjøre det beste ut av situasjonen. Denne lederen kan ses som relativt lik VA-redaktørens oppfordring til samarbeid på et tidligere tidspunkt.³⁰⁴

I oktober 1940, der VA ikke forandret stort på innholdet, gjorde HT et markant steg i retning av å publisere mer NS-stoff. Likevel virket ikke HT å ta stilling i særlig grad. Det ser ut til at det i hovedsak var stoff produsert av andre som fikk plass, selv om ikke alle disse var merket med for eksempel NTB. Det handlet ofte om Quisling, NS sentralt, og inntak fra det lokale NS, ved kretsleder Olssøn. VA havnet på samme linje i november. Reiertsen påpeker at

³⁰¹ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*.

³⁰² Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 1, 89-90.

³⁰³ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 38.

³⁰⁴ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 39, Berg, *Harstad Tidende*, 27.09.1940, Berg, "Vår vei fremover", 27.10.1940.

presseleder Syverud i november må ha kommet godt i gang med sitt arbeid som presseleder for Nordland, og at dette kan ha påvirket innholdet i avisa.³⁰⁵ Lind-Solstad begynte sin gjerning som presseleder for Troms og Finnmark 3. oktober samme år, og med hans direkte tilgang til redaksjonen i HT, var det kanskje det som utgjorde forskjellen i tid for dreiningen i retning NS for disse to avisene. Et annet poeng i forhold til mengde NS-stoff må nevnes. I denne perioden kom begge aviser ut tre ganger i uka, men der VA trykte fire sider, kom HT ut med seks sider. Dette kan også ha påvirket innholdet i avisene i noen grad. Man kan se for seg at avisene utelukkende inneholdt ferdig stoff på grunn av plassmangelen. Trolig ville ikke sensurorganene det, i alle fall ikke på dette tidspunktet, da dette kunne medført abonnentflukt.

Svolværraidet 4. mars 1941 får stor oppmerksomhet i Reiertsens undersøkelse av VA. Det kan virke som om det som skjedde der påvirket redaktøren til å melde seg ut av NS, og i etterkant presentere en avis som var mer nøytral. VAs redaktør hadde også et uttalt ønske om å slutte i avisa, og påpekte dette ovenfor presseleder Syverud. I HT virket det som om Berg sto støtt, enn så lenge. Der Syverud melder om misnøye med VAs nøytralitet, virker ikke Lind-Solstad like opptatt av HTs ikke så sterke NS-profil i første halvdel av 1941. HT publiserer jevnlig artikler fra NTB, og en del NS-stoff uten å framvise en særlig NS- eller okkupantvennlig holdning. Kanskje var det nok i denne perioden, så lenge det ikke ble uttrykt motstand mot hverken NS eller okkupant.

Sommeren 1941 ble det meldt om stabilitet i VA. Særlig fornøyd var presselederen med bruken av NAT-artikler.³⁰⁶ I HT vises en økning i NTB-merkede artikler mot høsten 1941. Også NAT-artikler får plass. Utover høsten ser det ut til at tendensen er tiltakende, samtidig som at propagandaen mot Sovjetunionen og bolsjevikene øker.³⁰⁷ Redaktøren i VA sluttet 23.10.1941, men for å gå over til å jobbe i en annen stilling NS, noe underlig med tanke på hans tidligere utmeldelse av partiet. I HT prøvde redaktør Berg å slutte i samme tidsrom. Han ba om avløsning fra 01.11.1941, men blir overtalt til å fortsette av styreformann Kristian Holst. Selv om dette virker iøynefallende nå, ser det ut til at begge redaktørers oppsigelser var et sammentreff uten sammenheng.³⁰⁸

Tendensen i VA i 1942 under ny redaktør, var økende mengde stoff med antibritisk, protysk eller NS-vennlig innhold. Det samme gjaldt HT, med samme redaktør som før. Det at det ikke

³⁰⁵ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 40, Berg, *Harstad Tidende*, 30.09-30.10.1940.

³⁰⁶ Berg, *Harstad Tidende* 07.03.1941, 10.03.1941, Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 48.

³⁰⁷ Som eksempel, se Berg, *Harstad Tidende* 15.08.1941 og 06.10.1941.

³⁰⁸ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 53, Lofoten og Vesterålen politikammer, RA/S-3138-45/D/Db/L004/0079 85/45-46.

utgjorde noe større forskjell på innholdet i VA og HT etter redaktørbyttet i VA, kan tyde på at redaktørene ikke hadde så stor betydning for innholdet i avisene på dette tidspunktet. Trolig tok sensurapparatet stadig mer over valg av innhold. I Reiertsens undersøkelse av VA kom redaktørskiftet mot slutten av 1941, mens ny presseleder kom på plass sommeren 1942. Det har blitt vektlagt som mulige faktorer for tendensen i VA. Reiertsen er også innom endringen i krigslykke, der det for første gang kan se ut som om tyskernes framganger sakker av og kanskje snur.³⁰⁹ Dette passer godt sammen med hvordan nasjonalsosialistene oppfattet effektene av propaganda, både i Tyskland og Norge. De var overbevist om at propagandaen kunne styre folket (se pkt. 3.1.1). Behovet for å opprettholde, og kanskje øke trykket av propaganda som fortalte om tyske framganger, og motstandernes tilkortkommenhet, ble trolig større når ryktene om problemer meldte seg. I tillegg kom statsakten der Quisling skulle danne norsk regjering vinteren 1942, som en spore for den norske siden av pressesensuren. Dermed økte trolig NS' behov for å skru opp trykket på propagandaen, på grunn av relativt lav oppslutning i befolkningen. Både tyske og norske sensurorganer presset trolig hardere, slik at flere, i henhold til propagandateorien, kunne komme på linje.

I Reiertsens undersøkelse er det en passasje om 1942 om Tysklands stadig større vansker i krigføringen. NS' mislykkede grep i etterkant av statsakten, der lærer- og kirkestriden ble trukket fram som medvirkende årsaker til enda større motstand mot NS i befolkningen. Samarbeid mellom okkupant og det nye NS-styret fungerte ikke godt. Tyskerne strammet grepet om de okkuperte områdene, i Norge med tvangsutskrivning til arbeid, bygging av festnings- og forsvarsverk, og en generelt mer hardhendt behandling av motstand. I tillegg økte de trykket på pressen.³¹⁰ Et godt eksempel på dette fantes i den direkte kommunikasjonen dr. Teschen opprettet med Lind-Solstad i februar 1942, angående avisene som sorterte under Presseabteilung lokalt i Narvik. Her virket det som om avisene ble sortert ulikt mellom Rikskommissariatet ved Presseabteilung, og Kultur- og folkeopplysningsdepartementet ved Pressedirektoratet. Dr. Teschen ville at Lind-Solstad skulle ta hand om aviser for Presseabteilung, som under Pressedirektoratet sorterte under presseleder Syverud.³¹¹ Med andre ord, Presseabteilung krevde sterkere kontroll med innholdet i avisene. Dette virket å gjelde for alle. I tillegg var denne trekantkommunikasjonen der linjene og organiseringen var uklare for de enkelte aktørene, kanskje et eksempel på det

³⁰⁹ Reiertsen, *Avidrift under føydalt anarki*, 55-66.

³¹⁰ Reiertsen, *Avidrift under føydalt anarki*, 66-69.

³¹¹ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 99

tidligere nevnte kjennetegnet på Hitlers personlige styringsform med "Working towards der Führer", der det oppsto kniving og konkurranse (Se pkt. 3.1.1).

Jeg tar her et lite sidesteg og kommer med en betraktning gjeldende undersøkelser som den Reiertsen har gjort, og jeg har brukt til sammenligning. Reiertsen skrev i sin undersøkelse at det kan virke som om rapporteringen fra Syverud opphørte våren 1942. Hun foreslo noen teorier om hvorfor dette eventuelt skjedde; at rapporteringen fortsatte, men dokumenter har blitt borte, at Syverud valgte å prioritere rapportering til dr. Teschen og Presseabteilung i Narvik, eller at Syveruds nye jobb som redaktør i Lofotposten, i tillegg til redaktørjobben i avisa Nordland, samt presselederjobben, ble for mye, slik at han ikke rakk over alle arbeidsoppgaver.³¹² Et element som ikke ble nevnt i Reiertsens undersøkelse som en mulig faktor til manglende dokumentasjon, var at dokumentasjonen på denne kommunikasjonen var hentet fra Syveruds landsviksmappe. Formålet med innholdet i landsviksmappene var å bevise skyld i spørsmålet knyttet til aktørens mulige landssvik. Jeg finner det sannsynlig at når etterforskerne mente de hadde nok bevis for å avgjøre skyldspørsmålet i dokumentasjonen av enkelthendelser, eller enkeltdeler av tiltalen, var det ikke nødvendig med mer dokumentasjon om det samme. Det kunne godt være det som var grunnen til at videre bevis for Syveruds rapportering ikke lå i mappa. Det som slår meg når jeg ser på Lind-Solstads mappe, at det samme trolig er tilfelle der. Bevis for tiltalepunkter var med, men det totale bildet for de som søker å lage en historisk framstilling av dette i ettertid, blir fragmentert, og vi blir hensatt til å spekulere.

Reiertsen viste til et klart overtramp av gjeldende direktiver fra tysk hold i februar 1942. Saken gjaldt sjøkabellegging i Finnmark, utført sommeren 1941. Saken inneholdt kart, og detaljer som ble regnet som sensitive militære opplysninger. Her går VA og redaktøren langt over streken og blir irettesatt på det sterkeste, inkludert påstand om landsforræderi, av ovennevnte dr. Teschen. Motivene til redaktøren var ikke klare, og dr. Teschen lot han slippe med en kraftig advarsel. Det syntes vanskelig for Reiertsen, i likhet med dr. Teschen, å sette dette i sammenheng med bevisst motstand.³¹³ Det som imidlertid er sikkert, er at samme artikkel ikke kom på trykk i HT, og at redaktøren i så måte ikke utviste motstand på noe vis i denne sammenhengen.

³¹² Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 72..

³¹³ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 73-74.

Reiertsen skrev om en dramatisk endring i VAs publikasjoner i andre halvdel av 1942. Redaktøren fikk gjentatte påpakninger og advarsler, både fra Presseabteilung ved dr. Teschen, og presseleder Syverud. Det gjaldt både antall rapporter publisert fra Presseabteilung, tidspunkt for publisering av slike, og at prioriteringen av disse dersom det måtte prioriteres, ikke var i henhold til kravene. I tillegg skal redaktøren ha trykket sensitive opplysninger. For presseleder Syveruds del handlet det om at redaktøren ikke fulgte direktiver gjennom å publisere på feil sted, komprimere saker, og ikke gi redaksjonell omtale når det var påkrevd. Videre utviklet situasjonen seg rundt redaktøren i VA, der han ble angitt av NS-medlemmer for ikke å inneha rett aktiv politisk innstilling. Han skal også ha fortsatt å ikke publisere eller å publisere på feil plass, fram til han etter mye korrespondanse og kritikk fra flere hold, også lokale NS, sa opp stillingen som redaktør i slutten av november 1942. Det var vanskelig å finne en erstatter, så redaktøren satt til mars 1943. Reiertsen antydte en tendens i retning av flere unnlatelser i perioden fram til han gikk av.³¹⁴

Dette bildet sto i sterk kontrast til det jeg har funnet i samme periode for HTs vedkommende. Den eneste beviste påpakningen mot HT og redaktør Berg jeg har funnet, er et skriv datert 08.12.1942. Det kom fra presseleder Lind-Solstad, og kritiserte avisens utgave samme dag. Unnlatsene kan ha blitt begått av faktoren, da Berg ikke hadde vært til stede på det tidspunkt Lind-Solstad krevde sine direktiver gjennomført. Ett av to innlegg ble ikke publisert, mens det var gjort feil i det publiserte innlegget. Det ble påpekt hvilket annet stoff som kunne ha vært tatt ut for å få disse på plass på skikkelig vis. I tillegg skrev Lind-Solstad om at den siste tids utgivelser har vært preget av mager produksjon av eget "positivt stoff", samt at "jøssingstoff" fikk for stor plass. Han skrev også at han hadde fått kritikk fra forskjellig hold for ikke å ha strammet til ovenfor HT tidligere, og framholdt at dette hadde han latt være på grunn av forholdet mellom han, redaktøren og HT. Til sist skrev han at dette ikke kunne tas hensyn til i fortsettelsen og listet opp tre generelle direktiver gjeldende fra da.³¹⁵ Hvis vi i tillegg tar med Lind-Solstads brev til Syverud litt senere samme måned som påpekte at redaktøren i HT på dette tidspunktet var blitt "meget passiv", og saken der Lind-Solstad ga redaktør Berg beskjed om å ikke trykke et leserinnlegg som kunne skade lokale medløpere,³¹⁶ ser vi at denne perioden er veldig ulik i VA og HT. Indikasjoner på motstand i VA må karakteriseres som mye sterkere enn i HT i denne perioden, sett i lys av tilgjengelige kilder.

³¹⁴ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 75-79.

³¹⁵ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 299-300.

³¹⁶ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 249-250.

Etter at ny redaktør Gudmund Brede kom på plass i VA, viser Reiertsens undersøkelse at VA innordnet seg presset fra okkupant og NS. Reiertsen påpeker at tysk krigslykke igjen var avgjørende for hvordan okkupanten håndterte styringen av Norge. Tyskerne opplevde en negativ utvikling og framgangene hadde stoppet opp. I løpet av 1943 var tyskerne på vikende front i Europa. I Norge ble det løst med sterkere styring, og en tilsidesettelse av NS, som Terboven ikke hadde tillit til. Forberedelsene til Nazi-Tysklands kamp for å overleve kom til å bli viktigst for okkupanten. Problemene med flere maktinstanser uten avklart øverste ansvar i Norge (Wehrmacht, Rikskommissariat) førte til at de ulike instansene kjempet for sitt. Dermed ble strukturen for sensuren opprettholdt fram til frigjøringen. I perioden fram til sommeren 1944 virket HT og VA å følge samme linje. De virket å følge direktiver og pålegg så godt de kunne. Reiertsen holdt muligheten åpen for at mengden spalteplass kan ha blitt brukt til passiv sabotasje gjennom at det nødvendigvis ikke var plass til å følge alle pålegg. Jeg vurderer HTs stilling som tilsvarende. Konsekvensen for innholdet i begge aviser virket å være en radikaliserings av sakene som kom fra sentralt hold. Etersom tyske seirer etter hvert ble færre, og tapene flere, skiftet stoffet karakter til å i større grad handle om å skape frykt for motstanderen. I Norge gjaldt det i denne perioden å skremme med at bolsjevismen ville ta over ved alliert suksess. Tilsendt propaganda virket å øke med nederlagene for det tredje riket. Både VA og HT måtte i tillegg utgis over færre spalter. Det som muligens skiller dem fra hverandre, er at ifølge Reiertsen ville ikke denne redaktøren i VA, personlig uttrykke støtte i retning okkupant eller NS.³¹⁷ Dersom dette gjelder skrevne ledere uten signatur, så setter Berg i HT inn mange slike med støtte til NS eller okkupanten øverst til venstre på andre side, uten å merke disse med NAT, NTB eller annet.³¹⁸ At Berg har forfattet mange av disse uten stramme direktiver som dikterte innhold, er likevel tvilsomt. De fulgte i størst mulig grad samme mal som andre artikler fra sensurorganene med tanke på innholdet.

I denne perioden finner Reiertsen ingen kommunikasjon fra Syverud til redaktøren i VA angående innholdet i avisa. Det samme gjelder for egen undersøkelse om HT. En årsak til dette kan være at det ikke er noe å utsette på det redaktørene gjør i perioden sett fra sensurmyndighetenes hold. En annen forklaring kan være at presselederne konsentrerte seg mindre om disse avisene. For HTs del kan i alle fall det være en delforklaring. Vinteren 1942/1943 kan det se ut som om Lind-Solstad jobbet iherdig med å skifte redaktør i Råfisklagets meddelesesblad, mens han våren 1943 jobber med forvaltning av arbeideravisa

³¹⁷ Reiertsen, *Avisdrift under føydalt anarki*, 81-88.

³¹⁸ Berg, "Harstad Tidende" 09.03, 12.03, 16.03, 23.03, 06.04.

Nordlys' eiendom.³¹⁹ Det kan også ha vært et tegn på resignasjon, i forbindelse med at krigslykken har snudd. Det er også i denne sammenhengen vanskelig å komme utenom det faktum at både Reiertsen og jeg finner informasjonen i Syveruds og Lind-Solstads landssviksmapper, og at mappenes egentlige funksjon kan ha noe å si for hva vi finner, og ikke minst, hva vi ikke finner.

Fram mot frigjøringen peker Reiertsen på noe korrespondanse fra presseleder Syverud til redaktøren i VA. Mellom mars og mai i 1945 gir Syverud uttrykk for misnøye med redaktør Bredes oppfølging av direktiver og mangel på støtte til den politiske kampen. Dette var også tidligere påpekt. Reiertsen pekte på at dette var et tegn på at Syverud nå ville vise at han sto last og brast med Nasjonal Samlings politikk, selv om han måtte vite at det gikk mot slutten. For HTs vedkommende viser kildene jeg har hatt tilgang til, ingen videre korrespondanse angående innholdet i avisa.

Hovedinntrykket er at HT i større grad enn VA samarbeider med sensurmyndighetene totalt sett gjennom hele okkupasjonen. Forskjellene er imidlertid i perioder lite markante, og redaktørskiftene i VA har nok i noen grad påvirket innholdet, mens HT hadde den samme redaktøren gjennom hele perioden. Min forståelse av funn som hittil er presentert, er at Harstad Tidende nesten uten motstand lar seg styre av okkupanten og NS. I denne sammenhengen må det nevnes at presseleder Lind-Solstad hadde vist at han både truet de som ikke fulgte ordre, og sørget for å få fjernet redaktører og ledelser i aviser som ikke ville innordne seg etter irettesettelser.³²⁰ Dette koblet med Lind-Solstads nærhet til HT, kan forklare hvorfor redaktør, og avisas ledelse ikke opponerte i større grad. Lind-Solstads tilstedeværelse som presseleder, men også som en del av redaksjonen, virker å passivisere redaktøren, og innordne HT som et instrument for disses forsøk på å påvirke folk i Harstadområdet gjennom propaganda. Flere vinklinger har så langt blitt gjennomgått, og tendensen er etter min mening tydelig. En siste vinkling kan forhåpentlig gjøre bildet klarere. For å se om dette kan bekreftes eller avkreftes, gjør jeg en siste sammenligning ved å ta for meg Camilla Wernersens analyse.

6.2 Sammenligning med Camilla Wernersens analyse

Direktiver fra de to sensurinstansene, og noen avisers etterlevelse av disse, brukes her som sammenligningsgrunnlag med HTs utgivelser. Camilla Wernersen har skrevet en masteravhandling om sensuren av norsk presse under okkupasjonen. Hun sammenligner tre

³¹⁹ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 308-309.

³²⁰ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 942, 943, 947

aviser, Aftenposten, Morgenbladet og lokalavisen Møre, for å se hvordan sensur og kontroll fungerte etter intensjonene makthaverne hadde. Wernersens grunnlag for undersøkelsen er de daglige "Privat til red"-direktiver som kom til redaktørene av avisene, fra det tyske Presseabteilung, og Pressedirektoratet, underlagt NS. Kan Wernersens undersøkelse kaste ytterligere lys over handlingene til HT underveis i okkupasjonen? Kan jeg gjennom å se til hennes analyse, si noe om hvordan HT reagerte på de samme direktivene?³²¹

Kort oppsummert konkluderer Wernersen med at Aftenposten i svært stor grad fulgte direktivene fra Presseabteilung og Pressedirektoratet, og i tillegg trykte propaganda med tyskvennlig innhold og for den nye tid, uten at dette var beordret i direktivene. Morgenbladet hadde færre slike ikke-beordrede artikler på trykk, i tillegg til at ordlyden i Morgenbladets beordrede artikler var mindre aggressive enn i Aftenposten. Den lokale avisa Møre, hadde i langt mindre grad fulgt direktivene, sammenlignet med hovedstadsavisene.³²² Hvor havner HT i dette landskapet, dersom vi ser på de samme utvalgte direktivene fra Wernersens kvalitative undersøkelse? Det har jeg gjort. Det fører for langt å liste opp alle de studerte direktivene og hvordan HT har forholdt seg til disse. Jeg har valgt å presentere noen direktiver som eksempler. Jeg kommer ikke til å gå i detalj om hvert enkelt direktiv, men forsøke å sammenstille Wernersens vurderinger med egne vurderinger om HTs grad av etterlevelse av direktivene. Wernersen analyserer både språklige virkemidler, som for eksempel pathos, logos, metaforer, besjeling og allusjon, og fenomener spesielt for denne kommunikasjonen, eksempelvis hvit og grå propaganda og volksgenossen. Min sammenligning går mer på overflaten, og ser først og fremst etter hvordan HT forholder seg til å følge direktivene sammenlignet med avisene i Wernersens undersøkelse.

Et moment i undersøkelsen som jeg vektlegger tyngre enn Wernersen har gjort i sin vurdering av avisene, er tilgangen på spalteplass. Wernersen beskriver holdningen til avisa Møre slik; "Sist, men slettes ikke av minst betydning, utviste avisa Møre en til tider trassig motstandslinje under jernhælen."³²³ Wernersen skrev at mangel på spalteplass kan ha blitt brukt som unnskyldning for å slippe å følge direktivene. Jeg mener at det må være en sammenheng mellom antallet utgivelser og antall sider i disse utgivelsene, og mulighetsrommet for å følge direktivene. Den lokale avisen Møre har, i likhet med HT, svært begrenset spalteplass sammenlignet med de større avisene i undersøkelsen. I perioden

³²¹ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*.

³²² Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 103-106.

³²³ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 107.

direktivene er fra, har HT stort sett to ukentlige utgaver, innimellom 3. Svært ofte består avisa av kun fire sider, i mindre utstrekning seks sider. Når vi i tillegg vet at direktivene som er plukket ut i Wernersens undersøkelse bare er enkeltdirektiver, med andre direktiver fra dagene før og dagene etter som også skulle følges, mener jeg at det skulle svært godt gjøres å få plass til alt. Dermed måtte trolig enkelte direktiver, eller deler av disse, nedprioriteres.

Wernersen har valgt ut noen direktiver fra Presseabteilung og Pressedirektoratet fra 1942 og 1943. De er valgt med tanke på å vise maktforhold, opplevd press for redaksjonen i avisen, grader av påbud, forbud og anmodninger, der graderingen kan si noe om avisens ønsker om å tilfredsstille sensurinstansen. Wernersen har ønsket at direktivene skal være typiske, altså slik de ofte framsto, men også visse variasjoner. Wernersen har sammenlignet de tre avisenes respons på disse direktivene, og sett etter forskjeller. Videre har direktiver med flere anmodninger eller krav blitt prioritert.

Direktivet fra Presseabteilung 13.1.1942 (1)³²⁴ som krevde sentral dekning av NTB-artikkel og kommentar, fulgte Aftenposten tilnærmet til punkt og prikke, med anti-britisk brodd som direktivet ba om. Hverken Morgenbladet eller Møre skrev kommentar.³²⁵ HT fulgte Aftenpostens linje, anti-britisk og med brodd til London-regjeringen, bred dekning og kommentar.³²⁶ Overskriften; "Hvad øienvitner beretter om det siste britiske overfall i Nord-Norge.", er ladet med ordet "overfall", og ellers nøytralt og opplysende om hva saken handler om. Ingressen er så definitivt ladet, med forakt for den norske regjeringen i London. "den rømte regjering lever i sus og dus i London" kontrasteres med "De norske soldater og sjømenn i England går for lut og kaldt vann".³²⁷

21.01.1942 kom det et direktiv (2)³²⁸ fra Pressedirektoratet som krevde inntak av en artikkel om frivillig krigstjeneste, og en anmodning om redaksjonell kommentar. Ingen av avisene, hverken Wernersens eller HT, fulgte anmodningen. HT publiserte artikkelen senere enn de andre, men den kom på trykk. Anmodningen om redaksjonell omtale ignoreres, så her kan det ligge et element av stille protest mot direktivet.³²⁹

³²⁴ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 48, 116.

³²⁵ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 49-50.

³²⁶ Berg, N.T.B., "Hvad øienvitner beretter om det siste britiske overfall i Nord-Norge." Berg, N.T.B., "Det blir tatt represalier i anledning engelskmennenes siste overfall på norskekysten.", Berg, "Et svar.", Berg, N.T.B., "Det blir tatt represalier i anledning engelskmennenes siste overfall på norskekysten."

³²⁷ Berg, N.T.B., "Hvad øienvitner beretter om det siste britiske overfall i Nord-Norge."

³²⁸ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 116.

³²⁹ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 50-51, Berg, N.T.B., "Forordning om visse spørsmål som gjelder krigstjeneste".

Det neste direktivet Wernersen har sett på, er fra Presseabteilung 30.01.1942 (3) og handler om innsettelse av Quisling som ministerpresident; statsakten av 1. februar 1942. Direktivet var svært spesifikt med tanke på plassering av tekst og bilder, og layout. I tillegg krevde den utgave lørdag, og ekstra utgave søndag for en tale av Hitler.³³⁰ HT kom ikke ut lørdag 31.01.1942, ei heller påfølgende søndag. Neste utgave er tirsdag 03.02.1942. Omtrent hele denne utgaven var dedikert statsakten, ifølge HT en av de aller største begivenhetene i norsk historie, sammen med en tale av Hitler.³³¹ Mandag 09.02.1942 oppfylte delvis HT direktivet, selv om det både kom sent på trykk, og hadde noen mangler.³³² Også et direktiv til Osloavisene om trykk av fotokopi av "Biskop Berggravs optegnelser"³³³ kom etter noe tid til å bli oppfylt av HT. 13. februar fant Berg plass til dette på siste side.

Selv om HT ikke oppfylder direktivet, først ved å ikke utgi avis lørdag eller søndag, og dernest ikke fulgte opp alt av innhold, vil min påstand være at redaksjonen i aller høyeste grad framviser sitt ønske om å publisere støttende stoff i retning av det Presseabteilung ønsker, men ikke får dette til i rett tid. Fra Wernersens undersøkelse kan vi se at heller ikke avisa Møre ble trykt før 3. februar, men der fikk statsakten enda mindre sentral plass, selv om den var behørig omtalt over flere sider.³³⁴

03.02.1942 (4) kom det et direktiv fra Presseabteilung angående den nye norske regjeringen. Kommentarer fra Berlin angående ny norsk regjering gjennom en NTB-artikkel, anmodes "god plass", samt en lederartikkel om samme tema. Hovedstadsavisene fulgte direktivet ifølge Wernersen. HT, som avisa Møre, kom ikke ut 4. februar. Igjen er det visse likheter mellom disse to, da begge i neste utgave, Møre 5. februar og HT 6. februar, ga stor plass til taler i forbindelse med statsakten. Wernersen har vist at Møre ikke fulgte direktivet, men skrev at taler av Terboven og Quisling fikk plass på førstesiden, med fortsettelse på siste side gjennom en NTB-tekst.³³⁵ Heller ikke HT fulgte direktivet. Mens Møre ga talene to spalter på førstesiden, ga HT nesten hele førstesiden. Saken utkom over 6 spalter, med overskriften "En ny epoke ble søndag innledet i Norges historie".³³⁶ Den var ikke merket, altså redaksjonenes ansvar. HT og Berg fulgte opp med en leder; "Klar tale."³³⁷ Denne brukte Berg til gjentakelser

³³⁰ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 53.

³³¹ Berg, "Quisling har overtatt embetet som ministerpresident, og vil straks danne en nasjonal, norsk regjering", Berg, N.T.B., "Den som gikk foran den store statsakt søndag".

³³² Berg/N.T.B., "Den tyske næringspolitikk i Norge."

³³³ Berg, "Biskop Berggravs optegnelser", Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 54-56.

³³⁴ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 53-54.

³³⁵ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 56-58.

³³⁶ Berg, "En ny epoke blev søndag innledet i Norges historie".

³³⁷ Berg, "Klar tale."

av Terbovens tale, samt et avsnitt med legitimering av Terbovens varme, hjertelige, gode intensjoner for Norge, og at framtiden er lys. Mens Møre bare velger å trykke de nevnte talene, publiserer altså HT i tillegg en leder som bekrefter avisas støtte til Terbovens tale, selv om de ikke følger direktivet fullt ut.

I tillegg til en oppfølging av sentrale saker som Presseabteilung ville ha omtalt og kommentert, om enn på et tidligere tidspunkt, fulgte også en sak om lokale tilstelninger i forbindelse med statsakten med i denne utgaven. Dette viser at også NS lokalt ble fulgt opp. Her refereres det til hvordan en høytaler ble satt opp på torget, slik at de som ikke hadde radio kunne høre selve innsettelsen, samt NS' lokallags arrangement i kinolokalet i forbindelse med festtalene fra Oslo senere på kvelden. Kretsfører Olsson talte kort til de fram møtte om den lange veien som var gått, takket være Quisling og Hitler, milepælen uten sidestykke i norsk historie, "større i vår historie enn 17. mai 1814 og 7. juni 1905"³³⁸, samt et blikk på veien videre, der motstand ikke vil bli tålt. Som vanlig ble det store bifallet fra forsamlingen og det gode oppmøtet, framholdt i teksten. I en utgave over 4 sider, tok de nevnte sakene nesten all plass.³³⁹

Direktiv fra Presseabteilung 09.02.1942 (5) som gjaldt Amnesti for politiske overtredelser ble fulgt opp av Osloavisene. Det skulle publiseres på førstesiden i ramme, og en leder skulle følge, der momenter som skulle med ble beskrevet i detalj i direktivet. Møre trykte rammen i neste utgivelse, men fulgte ikke opp med leder. HT trykte rammen i første utgave etter direktivet kom, 11. februar, og fulgte opp med leder 13. februar, med alt presisert innhold fra direktivet publisert som om det var forfatterens mening. Igjen er det tidspunktet for publisering som avviker for HTs del.³⁴⁰

I 1942 kan det virke som om at selv om direktivene fra Presseabteilung og Pressedirektoratet ikke blir fulgt til punkt og prikke, så gjøres det forsøk på å kompensere for dette i utgivelser i etterkant. At HT ble utgitt bare 3 ganger i uka kan virke å være et hinder. Det samme gjelder papirrasjonering, da 4 sider er vanlig størrelse, noen ganger 6 sider. Dette kan være, og har blitt brukt, som et mulig forsvar for redaktør Berg og andre redaktører av aviser som fikk sine ressurser redusert underveis. Det at sidene har blitt så vidt få, og direktivene så vidt mange, har ført til at ikke alt har kunnet få plass. Dette har blitt brukt som bevis for sabotasje av

³³⁸ Berg, "1. februar 1942".

³³⁹ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 58, Berg, "En ny epoke blev søndag innledet i Norges historie", Berg, "Klar tale.", Berg, "1. februar 1942".

³⁴⁰ Berg, "Amnesti utstedt av Reichskommissar Terboven."

direktivene. På meg virker det som at det faktisk har vært plassmangel som har ført til en seleksjon av direktivene, og ikke motstand mot innholdet. I forbindelse med statsakten kommer det en hel mengde direktiver. Dersom alle disse skulle blitt fulgt opp av HT, synes det klart at det hadde krevd både flere utgivelser, og flere sider i hver avis. Som helhet virker det som om de direktivene som Wernersen har gjennomgått fra 1942, har vært forsøkt fulgt.

I 1943 kom Harstad Tidende ut to ganger i uka over fire sider, altså med enda mindre spalteplass enn året før. Wernersens undersøkelse i 1943 startet med et direktiv fra 01.01.1943 (6). Her ble nyttårstale av minister Fuglesang bedt tatt inn på første side, samt at Quislings nyttårstelegrammer skulle inntas på framtrødende plass i samme utgave, 2. januar.³⁴¹ Alle tre avisene i hennes undersøkelse fulgte direktivet, men Møre hadde kun utdrag på trykk.³⁴² For HTs vedkommende kom første utgave etter årsskiftet først 5.januar, og i denne utgaven trykkes Quislings telegrammer i ramme på første side, mens Fuglesangs nyttårstale ikke fikk plass i denne utgaven. Det gjorde heller ikke alle telegrammene. Nyttårstalen til Fuglesang kom på trykk fredag 08.01.1943. Ikke på førstesiden, men på fjerde og siste side. I tillegg er den noe avkortet.³⁴³ Direktivet blir igjen fulgt, men sent, og med noen tilpasninger.

Direktivet fra Presseabteilung 04.01.1943 (7) var tredelt. Første del omhandlet Roosevelts Hvitbok, "Krig og fred". Denne skulle fordømmes i en kommentar. Andre del omhandlet meldinger om nytt direktorium for det fascistiske parti, som skulle "gis god akt på"³⁴⁴. Det tredje punktet var at meldinger om nedskytning av 16 britiske bombefly skulle presenteres på god plass. Morgenbladet og Aftenposten fulgte opp direktivet, mens Møre bare fulgte tredje punkt om nedskytningen, i en kort NTB-notis på førstesiden.³⁴⁵ HT fulgte delvis direktivet. Saken om Roosevelts bok ble plassert på første side 8. januar og besto av en samling av andres synspunkter på saken, fra tysk, spansk og italiensk hold, med tydelige henvisninger til NTB fra respektive land. Her unnlot HT å mene noe.³⁴⁶ To NTB-artikler i sakens anledning kom også på trykk 12. januar. Disse var også tydelig merket NTB.³⁴⁷ Utover det finner jeg ingenting fra direktivet i HTs publiseringer på nærliggende datoer. Er det her snakk om en bevisst unnvikelse av direktivene, eller plassmangel?

³⁴¹ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 122.

³⁴² Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 68.

³⁴³ Berg, "Et nederlag for Europa vil bety Norges bolsjevisering og undergang".

³⁴⁴ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 68.

³⁴⁵ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 72.

³⁴⁶ Berg, "Den amerikanske hvitboka kan ikke male Roosevelt hvitere enn han i virkeligheten er".

³⁴⁷ Berg, N.T.B., "Roosevelts hvitbok påstår, kjennsgjerningene sier noe annet.", Berg, N.T.B. "Alt i 1937 motarbeidet Roosevelt en ordning i EUROPA".

Fra 30.01.1943 (8) har Wernersen hentet fram et direktiv fra Pressedirektoratet, med seks punkter angående ettårsjubileet for Quislings nasjonale regjering.³⁴⁸ Direktivet dikterte innhold i en leder, men direkte avskrift var ikke tillatt. I tillegg skulle avisa som helhet være viet 1. februar året før. HTs leder i første utgave etter direktivet omhandler statsakten og regjeringsdannelsen og følger direktivets alle punkter. Utgaven 2. februar er ikke viet i sin helhet til statsakten, men tar inn mye stoff om 10-årsdagen for nasjonalsosialismens maktovertakelse i Tyskland.³⁴⁹

Direktivet av 24.02.1943 (9) fra Presseabteilung i fem punkter, beordret publisering av telegramkommunikasjon mellom Quisling og Terboven i fellesskap og Hitler, på første side.³⁵⁰ HT fulgte denne delen av direktivet, kommunikasjonen ble innrammet og plassert midt på første side. Videre skulle en proklamasjon av Hitler til sine gamle partifeller presenteres med godt utstyr. HT publiserte også denne på første side. Om senkninger i tredje punkt fulgte HT både et forbud om omtale av værforhold, og et påbud om at det skulle slås godt opp. Punkt fire omhandlet at det skulle påpekes at det ikke måtte slakkes av på hardt arbeid, og å kjempe til det ytterste. I denne utgaven fylte en lederartikkel; "Nasjonal innsats"³⁵¹ denne funksjonen, samt førstesidesaken om talene av Quisling og Terboven. Punkt 5 omhandlet en NTB-artikkel som skulle inntas. Dette punktet fulgte ikke HT, heller ikke i påfølgende utgivelser.³⁵² Møre fulgte bare delvis opp punkt ett og to.³⁵³

Det siste direktivet Wernersen har plukket ut, var fra Presseabteilung datert 08.03.1943 (10). Dette direktivet omhandlet to ønsker om kommentarer eller ledere, samt en framheving av en NTB-melding. Første punkt som krevde kommentar/leder, var meldinger om britisk bombing av kvinner og barn. Det andre punktet ville ha kommentarer inneholdende uttalelser fra Sumner Welles, eller Senator Tyding om støtte i Sør-Amerika. Det tredje punktet omhandler Svenska Dagbladets melding om luftstøttepunkter for de allierte i Saudi-Arabia. Hovedstadsavisene følger direktivene. Det gjør verken Møre eller HT. Jeg klarer heller ikke å finne noe om de tre punktene nevnt over i utgivelsene i etterkant av direktivet. Årsakene til at

³⁴⁸ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 78-81.

³⁴⁹ Berg, "Harstad Tidende" 02.02.1943.

³⁵⁰ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 89-90, 123-130.

³⁵¹ Berg, "Nasjonal innsats" 26.02.1943.

³⁵² Berg, "Harstad Tidende" 26.02.1943.

³⁵³ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 89-90, 123-130.

HT ikke følger dette direktivet, er uklare. Utgivelsene i perioden er i stor grad fylt av aksepropaganda, med NTB som leverandør.³⁵⁴

I HTs manglende etterlevelse av sistnevnte direktiv, kunne man kanskje se for seg en endring i HTs innstilling til å følge direktivene. For å sjekke dette har jeg sett på de påfølgende utgavene av HT. Det er ikke noe i senere utgaver som viser en klar endring i så måte. Hvis jeg ser til sammenligningen med Reiertsen (pkt 6.1) har jeg der påpekt at en forskjell mellom HT og VA kan ha vært at redaktøren som overtok i VA i mars 1943, ikke ville uttrykke "egne" meninger i ledere som støttet okkupasjonsmakten eller NS. Dette finnes det en del eksempler på i HT.³⁵⁵

Etter hvert viser de daglige direktivene Wernersen har plukket ut fra 1943³⁵⁶, at avisene ble satt under et voldsomt press for å publisere saker som tjente okkupasjonsmakten. Noen av direktivene var så lange, og så mange, at det må ha vært nesten umulig for eksempelvis HT å følge alt i hvert direktiv, med stort sett fire sider til rådighet, og bare to utgivelser i uka i perioden av 1943 som Wernersen har valgt direktiver fra. Her kan man se for seg at direktivene må ha hopet seg opp mellom hver utgivelse, og det rett og slett har vært helt nødvendig å velge mellom disse. Hvis også noe lokalt stoff skulle få plass, heriblant også referater fra NS-arrangement, måtte noe vike. Hva som kan ha vært redaksjonens kriterier for slike valg, kan jeg ikke mene noe om, da jeg ikke har kilder som kan si noe om dette spesielt.

Totalt sett i sammenligningen med Wernersens undersøkelse, oppfatter jeg at HT lå nær hovedstadsavisene i oppfyllingen av direktivene, det være seg fra Presseabteilung eller Pressedirektoratet. Den mest direkte sammenlignbare avisen Møre, i forhold til antall publikasjoner i perioden, samt antall sider, har så vidt jeg kan se, forholdt seg mye mer avvisende ovenfor direktivene enn HT. Likevel kan man se at HT ikke fulgte Aftenpostens ofte voldsomme agitering og heller la seg språkmessig nærmere Morgenbladet, i en noe mer nøktern og saklig, framfor følelsesmessig, språkdrakt. Jeg mener at spaltemeter var en direkte årsak til at HT ikke fulgte direktivene fullt ut. Sammenlignet med avisene Wernersen har undersøkt, la HT seg mye nærmere oppfyllelse av direktivene enn Møre, men utfordringene med få sider tilgjengelig og flere direktiver som motstred hverandre, har trolig gjort at deler av direktivene ikke ble oppfylt.

³⁵⁴ Berg, "Harstad Tidende" 09.03, 12.03, 16.03, 19.03, 23.03, 26.03, 30.03.1943

³⁵⁵ Berg, "Harstad Tidende" 09.03, 12.03, 16.03, 23.03, 06.04.1943

³⁵⁶ Wernersen, *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter*, 123-130.

Det at Harstad Tidende var en konservativ avis, har trolig hatt betydning for hvordan HT forholdt seg til direktivene, og dermed sensuren. Ifølge Hjeltnes kom konservative aviser mye bedre ut av okkupasjonstiden, enn eksempelvis arbeiderbevegelsens aviser.³⁵⁷ Det er sannsynlig at den ansvarlige for sensuren lokalt, Lind-Solstad, hverken trengte eller ønsket å utøve et hardt press på HT. Dette trolig både på grunn av hans nære forhold til avisa og de som jobbet der, men også på grunn av HTs vilje til å tilpasse seg sensuren som vi har sett bevisførsel for gjennom komparasjonsdelen. Etter sommeren 1941 fantes det heller ingen alternativ til HT, og det å være uten avis i Harstad var det ingen av partene som så seg tjent med, hverken befolkning, NS, tyskere eller Harstad Tidenes ledelse og ansatte. Det kan likevel ikke utelukkes at redaktør Berg har drevet med en slags stille protest, og utnyttet mulighetene som lå i at direktivene hopet seg opp og "konkurrerte" med hverandre mellom hver utgivelse. Dette sett i lys av både Lind-Solstad og Bergs utsagn i forbindelse med redaktørens landssviksak.³⁵⁸

7.0 Avisoppgjøret

Dette er ikke hovedsaken i undersøkelsen, og fortjener en grundigere analyse enn den korte oppsummeringen som kommer her. Det har likevel fått plass i oppgaven, da jeg mener at konsekvensene av avisenes valg under okkupasjonen bør omtales. Det som skjedde med avisbransjen under okkupasjonen var gjenstand for undersøkelse etter at Norge var fri fra okkupanten. Dette kulminerte i en rettsprosess, som i hovedtrekk gikk ut på å straffe aviser som hadde tjent på at andre aviser hadde blitt lagt ned, og på utilbørlig samarbeid med okkupasjonsmakten. Dette ble kalt for avisoppgjøret, eller presseoppgjøret. Oppgjøret var todelt. Det handlet om hvilken kompensasjon eller erstatning de stansede avisene skulle få, og behandling av erstatningskrav fra disse. Den andre delen handlet om hva slags straff som skulle gis de som hadde fortsatt avisdriften, under samarbeid med, eller etter tillatelse fra okkupanten. Dette dreide seg i hovedsak om drøfting av størrelse på beløp som skulle inndras av inntektene de hadde hatt under okkupasjonen. Denne prosessen foregikk mellom 1945 og 1952, med noen få unntak etter dette. Hjeltnes skriver at dagsavisene som kom ut gjennom hele okkupasjonen måtte betale inn rett under 1,5 millioner til statskassen mellom 1945 og 1954. Dagsavisene som stoppet underveis fikk utbetalt 6,6 mill. Differansen ble dekt av staten, eller skattebetalerne.³⁵⁹

³⁵⁷ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 44-45.

³⁵⁸ Lofoten og Vesterålen politikammer. RA/S-3138-45/D/Db/L004/0079 Berg.

³⁵⁹ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 15-16.

Avisoppgjøret er behandlet av Hjeltnes (se pkt. 2.3). Dette var den første studien av oppgjøret. På tiden den ble utgitt, var dette en publikasjon med tidligere helt ukjente detaljer om hvordan oppgjøret kom i stand og til slutt fikk sin konklusjon. Hemmeligholdet av oppgjøret, der en avtale mellom en felles organisasjon av de avisene som fortsatte driften gjennom okkupasjonen (Avisutvalget av 1945) og Erstatningsdirektoratet, sørget for at alle resultat var ukjent fram til Hjeltnes avdekte forholdene 45 år senere.³⁶⁰ Hemmeligholdet ble da opphevet, og Hjeltnes undersøkte fenomenet i *Avisoppgjøret etter 1945*. Presedensen som ble skapt ved prøvesaken mot Morgenposten³⁶¹ fikk effekt også i Harstad. Der het det at; "en eller flere ansvarlige i avisen måtte straffes for sin virksomhet i *selskapet* før inndragning kunne finne sted."³⁶² Enigheten mellom Erstatningsdirektoratet og Norges største avis, Aftenposten, ble også styrende for oppgjøret. Under hemmelighold, veltet dette i realiteten hele oppgjøret rundt avisenes stilling. Aftenposten ble dømt skyldig 100.000 kr, mot en omsetning på 60,9 millioner. I forhandlingene skal alle avsetninger som Aftenpostens representanter foreslo, nå blitt tatt til følge,³⁶³ og presedens for resten av oppgjøret var satt.

I *Samarbeid i 50 år: Norsk Høyrepressen 1935-1985* ble Harstad Tidende nevnt som en av avisene i Høyre. Her beskrev forfatteren hvordan organisasjonen for Høyrepressen ordnet seg i forhold til Riksadvokatens Aviskomite, som skulle undersøke de avisene som fortsatte utgivelsene gjennom hele okkupasjonen. De dannet eller ble med i et utvalg kalt Avisutvalget av 1945. Dette skulle være et samarbeidsorgan som hadde felles front mot oppgjøret. Dersom noen aviser skulle stå til ansvar, skulle dette gjelde alle aviser i utvalget, da de prinsipielt sto i samme stilling, uavhengig av hvor lenge de hadde kommet ut under okkupasjonen.³⁶⁴ Avisutvalget av 1945 krevde full konfidensialitet rundt ansvarsbeløpene, og fikk dette innvilget av Erstatningsdirektoratet.³⁶⁵ Hjeltnes hevder; "Hadde resultatet av avisoppgjøret blitt kjent sist på 1940-tallet, ja, da ville nok helvete vært løs. Men historien om avisoppgjøret... .. skulle bli kjent for offentligheten først i 1990..."³⁶⁶

Når det gjaldt ikke-økonomiske og -juridiske tiltak, havnet regjeringen sammen med hjemmefronten på følgende hovedtanke for overgangstiden rett i etterkant av frigjøringen; Det var om å gjøre å gi stansede og ikke-stansede aviser like vilkår for oppstarten. Dette skulle

³⁶⁰ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 199.

³⁶¹ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 125-148.

³⁶² Steinnes, *Ved egne krefter*, 262.

³⁶³ Hjeltnes, "Nordisk presse under andre verdenskrigen", 57-59, Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 201-204.

³⁶⁴ Mathisen, *Samarbeid i 50 år: Norsk Høyrepressen 1935-1985*, Norsk Høyrepressen, 1985, 13-15, 46.

³⁶⁵ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 205, Hjeltnes, "Nordisk presse under andre verdenskrigen", 57-59.

³⁶⁶ Hjeltnes, "Nordisk presse under andre verdenskrigen", 59.

løses ved hjelp av at avisene som hadde fortsatt gjennom hele okkupasjonen, fikk begrenset sine opplag, slik at disse var lik opplagene de stansede avisene hadde i de siste tre månedene før okkupasjonen (januar, februar og mars i 1940). For de sistnevnte skulle opplaget få stige fritt i overgangsperioden, så lenge det var papir til det. Et maks antall på 12 sider pr utgave skulle gjelde for alle aviser i perioden.³⁶⁷

Da overgangsperioden kom, var det likevel fellesaviser og papirrasjonerings for de avisene som ikke stoppet, som ble de merkbare tiltakene. Tiltakene gjaldt først og fremst Oslo-pressen, men spredte seg rundt om i landet. Redaksjonene i fellesavisene skulle godkjennes av Hjemmefronten, ha nøytrale navn, og strengt politisk nøytralt innhold. De skulle først og fremst ivareta behov for saklig og nøkternt innhold, og sikkerhetshensyn i overgangen. I Oslo ble Fellesavisen trykket i Aftenpostens trykkeri, en av avisene som kom ut gjennom hele okkupasjonen. Her skulle i tillegg utstyret som ble brukt i produksjonen, skille Fellesavisen fra Aftenposten med størst mulig margin.³⁶⁸ Hjeltnes skriver; "Overgangsperiodene med fellesaviser varierte fra tre-fire dager til to uker. Papirrasjoneringsen varte fram til 15. juli.³⁶⁹

For mange av avisene som utkom gjennom hele okkupasjonen ble det ingen konsekvenser. Totalt ble 76 aviser gjennomgått for vurdering av ansvar, som det nå het etter forhandlinger mellom Avisutvalget og Erstatningsdirektoratet.³⁷⁰ Avisoppgjøret har senere blitt omtalt som skandaløst. Avtalen som ble inngått under valgkampen i 1949, der arbeiderpartiet ikke kunne se seg tjent med å skape en kløft mot de borgerlige gjennom avisoppgjøret på bakgrunn av forsoningspolitikken, førte til at oppgjøret totalt sett fikk en mild karakter. Dersom den største avisa i landet som samarbeidet med okkupanten slapp så billig unna, kunne ikke andre aviser i samme stilling straffes hardere. Dette førte til at 53 av 76 saker ble henlagt, og HTs rolle kom ikke engang opp som sak.³⁷¹

7.1 Harstad Tidende og Harstads del av oppgjøret

Som i resten av landet kom det også i Harstad ut en samarbeidsavis under navnet Fellesavisen i etterkant av frigjøringen i 1945.³⁷² Den normale driftstiden for disse avisene ble oppgitt til 3-4 dager, opptil et par uker.³⁷³ I dag kan vi slå fast at Fellesavisen ble utgitt i Harstad helt fram til utgangen av juli, altså i underkant av tre måneder. Om dette er

³⁶⁷ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 25.

³⁶⁸ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 27.

³⁶⁹ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 27.

³⁷⁰ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 199.

³⁷¹ Hjeltnes, "Etter freden kom krigen" 16.11.97, Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 985.

³⁷² Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 27.

³⁷³ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 27.

enestående for Harstad, eller om Hjeltnes kan ha manglet en del opplysninger om aviser rundt om, får være opp til andre å undersøke. Det er i alle fall på det rene at avisene i Harstad samarbeidet mye lenger enn det som ellers var vanlig. Reppen skriver om samarbeidet avisene imellom i Harstads felles avis. Det var et samarbeid mellom de tre større avisene i byen, Folkeviljen, Haalogaland og HT, og het som i mange andre byer; *Fellesavisen*. "Første nummer kom ut den 9. mai 1945..." og "Samarbeidet fortsatte helt til utgangen av juli måned, noe som var lengre enn noe annet sted i landet der man også ga ut fellesaviser."³⁷⁴ Disse utgivelsene bekreftes av Nasjonalbiblioteket (NB), som har dem i sitt arkiv.³⁷⁵ Jeg har fått bekreftet mulighet for tilgang til disse ved at NB sender meg en fil med fotokopier, under forutsetning av at HTs redaksjon godkjenner tilgangen. Forespørsel ble sendt til HT 17.03.23. Denne forespørselen er fortsatt ubesvart, til tross for gjentatte forsøk på oppfølging, og kommunikasjon med andre redaksjonelt ansatte i avisa som har forsøkt å følge opp forespørselen. Enn så lenge foreligger ingen godkjenning fra HTs side. Det skal legges til at HT har stått i en utfordrende situasjon, med flytting til nye lokaler som ikke var klare i det de måtte ut fra de gamle. Det kan være en årsak til at forespørselen har blitt liggende. Nå er det slett ikke sikkert at Fellesavisens utgaver fra Harstad kunne bidratt til å kaste lys over spørsmålene jeg søker svar på. Men denne muligheten har i alle fall blitt heftet av kommunikasjonsutfordringer.

Avisoppgjøret er nevnt i innledningen, og en del av min undersøkelse ser etter å belyse oppgjøret rundt avisene i Harstad, og da med et særlig blikk på Harstad Tidende (HT). HT kjempet for livets rett i konkurranse med flere andre aviser i førkrigsårene. Blant andre mindre publikasjoner, var *Haalogaland* og *Folkeviljen* de sterkeste konkurrentene lokalt før okkupasjonen og fram til Haalogaland ble stoppet etter påske, mens Folkeviljen valgte å gå inn på sommeren, begge i 1941. Også etter frigjøringen er Folkeviljen og Haalogaland beskrevet som HTs konkurrenter. HT hadde på det meste fire ukentlige utgivelser før okkupasjonen.³⁷⁶ Opplaget til HT var 4.500 i 1939, 5.600 i 1944 og 9.000 i 1947.³⁷⁷ Her viser tallene en betydelig økning fra før okkupasjonen, mens de andre avisene forsøkte å komme på banen igjen etter å ha vært ute av drift i størstedelen av okkupasjonstiden.

³⁷⁴ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 68-69.

³⁷⁵ Personlig kommunikasjon i e-post fra T. Giskeødegård hos veiledningen ved Nasjonalbiblioteket, 13.02.2023.

³⁷⁶ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 63-64.

³⁷⁷ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 84.

Harstad Tidende hadde økonomiske utfordringer før okkupasjonen. Avisa hadde en vesentlig gjeldsbyrde³⁷⁸, og eksemplene på usikkerheten rundt videre drift gjennom varslene om oppsigelse forteller om hvor uviss framtiden må ha sett ut for ledelsen i avisa (se pkt. 4.7). Gjennom okkupasjonen styrket HT sin økonomi, og selvsagt også sin posisjon, gjennom å være den eneste legale avisa som kom ut i Harstad fra sommeren 1941. Tallene fra avisas redegjørelse i forbindelse med rundskrivet fra riksadvokatens aviskomité, datert 10.10.1945, og underskrevet av styreformannen under deler av okkupasjonen, Kristian Holst, viser en betydelig økning i inntekter. De gikk omtrent i balanse regnskapsmessig i 1939 med inntekter og utgifter rundt 58.000, og de første årene av okkupasjonen viser også regnskapet resultater omkring balanse. I 1943 øker inntektene sterkt, mens utgiftene ikke øker tilsvarende. Solide overskudd på 36.000 og 43.000 for 1943 og 1944³⁷⁹ viser at HT fikk et solid økonomisk fundament avisa kunne bygge videre på i framtiden.

Da avisoppgjøret endelig var over utpå 50-tallet, hadde Harstad Tidende gått klar av de offisielle organers vurdering angående villig tjeneste for okkupant og NS. Dette kan synes merkelig for noen og enhver som tar en titt på utgaver av HT fra okkupasjonstiden. Det var helt spesielle trekk ved avisoppgjøret som avgjorde dette for HTs vedkommende. HT var under vurdering for inndragning i den første delen av oppgjøret, mens riksadvokatens aviskomité hadde saken på sitt bord i 1945-1946. Summen foreslått derfra var på 40.000 kr.³⁸⁰ Bare 15 av landets 114 utgitte aviser under okkupasjonen hadde høyere foreslåtte beløp.³⁸¹ Forslaget om inndragning ble forkastet av Erstatningsdirektoratet; "da man ikke kan regne med at et slikt krav vil føre frem om det innbringes for domstolene til prøvelse"³⁸².

Både Gunnar Reppen og Kristian Steinnes viser til Høyesteretts kriterier for potensiell inndragning av verdier opptjent gjennom okkupasjonen for å forklare hvorfor HT gikk fri. De peker på det faktum at ansvarlige i avisa måtte være straffedømt for sin virksomhet i avisa for at det skulle være mulig med inndragning av inntjente midler. Begge skriver at styremedlemmene i HT ikke var medlemmer av NS, og at redaksjonssekretær Peder Lind-Solstad var, sammen med redaktør Berg, de eneste med NS-tilknytning i avisa.³⁸³ Berg var kun ilagt forelegg for sitt NS-medlemsskap. Med dette som bakgrunn, samt presedens i andre

³⁷⁸ Steinnes, *Ved egne krefter*, 525.

³⁷⁹ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 980.

³⁸⁰ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 983.

³⁸¹ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 332, 337.

³⁸² Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 985.

³⁸³ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 68, Steinnes, *Ved egne krefter*, 263.

rettsprosesser, ble det ingen inndragelse for HTs vedkommende, eller betaling av ansvar som det het etter at Erstatningsdirektoratet tok over vurderingene.³⁸⁴ Redaktøren måtte fratre på dagen da okkupasjonen var over.³⁸⁵ Lind-Solstad, som var presse og propagandasjef for tyskerne under okkupasjonen, ble dømt til 15 års tvangsarbeid, 10 års rettighetstap og 40.000 kr i inndragning. Lind-Solstad slapp videre straff fra 1951, og jobbet som korrekturleser i avisa på 50 og 60-tallet.³⁸⁶ Foreslåtte beløp fra Riksadvokatens aviskomité, og avtalt ansvar til slutt for andre nord-norske aviser var som følger: Lofotposten 100.000, avtalt ansvar: 19.500, Nordlandsposten 15.000, henlagt. Vesteraalens Avis, henlagt.³⁸⁷ Som nevnt foran, kom ikke HTs rolle engang opp som sak hos Erstatningsdirektoratet.³⁸⁸

Det kan ha vært slik at ledelsens samlede personlige motstand mot regimet, uavhengig av avisen, hadde noe å si for vurderingen. De samme personene var en del av driften av HT i lang tid, noen fra 20-tallet, og tilnærmet hele NS' tid. Kristian Holst (styreformann 1933-1942), John Heyerdal Berthung (faktor fra 1918 til 1944), Ola Berg (redaktør fra 1923 til 1945), og ikke minst major og ordfører Nils J. Hunstad (forretningsfører fra 1925 til 1942).³⁸⁹ Hans framtrede rolle på norsk side i Narvik i 1940, og at han var kjent som motstandsmann, kan ha spilt inn.³⁹⁰ Det siste gjaldt også formann Kristian Holst. Banksjef Kulseng, som også har blitt nevnt som et styremedlem, var med i Sivorg (se pkt. 4.7). Det er sannsynlig at disse motstandsmenn og deres posisjoner i avisa hadde positiv effekt på Harstad Tidendes renommé i tiden etter frigjøringen. De representerte en moralsk kapital som kan ha vært viktig for avisa.

Folkeviljen i august 1945, og i særdeleshet Haalogaland i 1949, startet opp etter frigjøringen med et helt annet økonomisk grunnlag, og mange vil kanskje si et umulig utgangspunkt for drift sammenlignet med den største aktøren, som nå definitivt var Harstad Tidende. Fellesavisen i Harstad representerte starten på oppgjøret for å søke en utjevning av konkurransen i etterkant av den åpenbare skjeve stillingen mellom aviser som gikk inn, og aviser som fortsatte til frigjøringen. Folkeviljen forsøkte seg allerede rett i etterkant av siste utgivelse av Fellesavisen (juli 1945), hjulpet av kompensasjonen fra avisoppgjøret. Erstatning ble utmålt til Folkeviljen som følge av stopp i utgivelsene under okkupasjonen.

³⁸⁴ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 68, Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 985.

³⁸⁵ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 68.

³⁸⁶ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 68.

³⁸⁷ Hjeltnes, *Avisoppgjøret etter 1945*, 377, 347-348.

³⁸⁸ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, s. 985.

³⁸⁹ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 64.

³⁹⁰ Ryeng, Føre og Ravn, *Hemmelig krig i nord*, 31, 116, Steinnes, *Ved egne krefter*, 253-255.

Justisdepartementet bevilget en kompensasjon på 65.000 kr.³⁹¹ Likevel skulle det vise seg at dette ikke var bærekraftig, og Folkeviljen kom seg aldri opp på samme nivå som før avisa gikk inn. Et samarbeid med Nordlys i Tromsø ble forsøkt som siste utvei i 1956, uten at dette bar frukter i konkurransen med HT.

Haalogaland forsøkte seg i perioden 1949 til 1954. Da var det slutt. Samtidig som Haalogaland gikk inn for siste gang, ble HT dagsavis med 6 ukentlige utgaver. Fram til 80-tallet fortsatte HTs vekst betydelig, og avisa er nå en av de største avistitlene i mediekonsernet Polaris Media, som i 2021 hadde en total andel i det norske avisopplaget på 14,2%.³⁹²

Beslutningen som ble tatt i forbindelse med prøvesaken mot Morgenposten la grunnlag for avgjørelsen om å ikke stille HT til ansvar i oppgjøret. Med dette som bakgrunn kunne dermed ikke sak opprettes mot HT. Da bevilgningene til Riksadvokatens aviskomité ble stoppet, og oppgjøret havnet på Erstatningsdirektoratets bord og endelige avgjørelser skulle tas, ble forslaget stoppet. Ingen av de involverte ble dømt for sin virksomhet i selskapet. Styret gikk fri. De hadde ingen tilknytning til NS eller okkupanten. Redaktør Berg, som satt som offisiell redaktør gjennom hele okkupasjonstiden, ble kun dømt for å være medlem av NS, ikke for sine gjerninger, eller mangel på gjerninger, i avisa. Den siste muligheten, som kanskje forsvant gjennom at hans stilling i redaksjonen ikke offisielt var tilknyttet ansvar, var presseleder i NS for Troms og Finnmark, og redaksjonssekretær i avisa, Peder Lind-Solstad. I landssviksaken mot han var det også et punkt om at han skal ha fungert som redaktør i HT. Denne delen ble frafalt. Det står ingenting om dette i domsavsigelsen.³⁹³

Konsekvenser av oppgjøret etter frigjøringen ble for Harstad Tidende i stort, ingen. Aviser ble ikke idømt erstatningsansvar, da ingen i ledelsen i aviser ble funnet straffbar for sin virksomhet i selskapet. Etter frigjøringen sto HT i en mye bedre stilling enn før okkupasjonen. Bedriften hadde gjennom fortsatt drift i okkupasjonstiden, opparbeidet seg en soliditet de ikke hadde mens de enda hadde konkurrenter lokalt.

7.2 Kritikk av HT etter okkupasjonen

Etter at Fellesavisen, angivelig på HTs initiativ, stoppet utgivelsene sist i juli 1945, skal det ha kommet lovnader fra HT om hjelp til Folkeviljen, som ville starte opp egen drift igjen. Folkeviljen skrev i en leder at de protesterte mot opphøret av Fellesavisen i møte med HT, men at protestene ikke førte fram. De ble lovet støtte fra HT, med bruk av HTs trykkeri

³⁹¹ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 101.

³⁹² Steinnes, *Ved egne krefter*, 525-526, snl.no/norsk_presses_historie.

³⁹³ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001, 941-951.

straks Folkeviljen fikk på plass noe eget utstyr de trengte.³⁹⁴ De tekniske trykkeridetaljene utelater jeg. Ifølge Folkeviljen gikk HT senere tilbake på sitt løfte og brøt avtaler i sakens anledning. HT svarte på dette gjennom en egen leder³⁹⁵, med at de både hadde tilbudt og gitt hjelp, samt at utstyret Folkeviljen til da hadde framskaffet, ikke kunne brukes i HTs trykkeri uten å ødelegge HTs utstyr. I tillegg ble det framhevet at hjelp til Folkeviljen ikke kunne gå på bekostning av avis til egne tilhengere. Gjennom polemikken som foregikk mellom avisene den nærmeste måneden, kan man sett utenfra se at begge sider hadde valide argumenter og på sett og vis utlignet hverandres argumentasjon. Dette uten å vite helt sikkert hva som har foregått og på hvilken måte, i detalj.

Likevel er det ingen tvil om at den stillingen HT kom ut av okkupasjonen med, både i forhold til opplag og utstyr til trykking, var noe helt annet enn det konkurrenten kunne klare å få til i nystarten. Solidariteten og samarbeidet fra den første tiden etter frigjøringen, virker å ha tatt slutt i det HT tok initiativ til å stoppe utgivelsen av Fellesavisen. Påstanden fra Folkeviljen om at initiativet for avviklingen kom fra HT, står uimotsagt. Vi kan dermed gå utfra at den er korrekt, sett i lys av de øvrige detaljerte tilsvarene som blir gitt i diskusjonen avisene imellom. I det Folkeviljen, og Haalogaland, ikke hadde utstyr på plass til å håndtere egne utgivelser alene, kan HTs initiativ om å avslutte samarbeidet ses på som et ankepunkt mot HTs framferd. Så er det jo også slik at Fellesavisen i Harstad ble utgitt mye lenger enn noe annet sted i Norge, og dermed kan kanskje ikke HT lastes likevel. Det var kanskje for mye forlangt at HT skulle ta ned antall utgaver, eller størrelsen på disse, og erstatte dem med utgaver av Folkeviljen, da det ikke forelå bestemmelser fra høyere hold om dette. Kanskje var det heller arbeiderbevegelsens ansvar å sette opp de enkelte steders lokalaviser med adekvat utstyr, slik at de kunne komme i gang igjen? HT viser blant annet til at arbeiderpartiavisen Nordlys i Tromsø hadde mye utstyr, og at det dermed var logisk at de kunne avse deler av dette utstyret til Folkeviljen, istedenfor at HT, som politisk motstander, skulle gjøre det.³⁹⁶

Harstad Tidende har i etterkant av frigjøringen fått kritikk for sin holdning under okkupasjonen. Kritiske røster som har ment at HTs fortsatte utgivelser var samarbeid med okkupanten, like mye som en tvunget handling. Naturlig nok kom kritikken også fra de i

³⁹⁴ Jønsson, "Egeninteressen dominerer" 12.09.1945.

³⁹⁵ Iversen, "Publikum kan dømme." 14.09.1945.

³⁹⁶ Iversen, "Publikum kan dømme." 14.09.1945.

samme bransje som sto på bar bakke etter frigjøringen. Kritikken mot forhold rundt samarbeid nevnt over, er én side av saken.³⁹⁷

Redaktør Jønsson skrev i ovennevnte leder også om urimeligheten i at HTs handlinger med nazistene under okkupasjonen, skulle få påvirke framtidige muligheter for de andre avisene i byen. Framtidig monopol ble nevnt som en konsekvens.³⁹⁸ HT svarte på disse "anklagene" fra Folkeviljen, med styrevedtaket fra høsten 1940 om å ikke akseptere NS' forespørsel om spalteplass. Folkeviljen svarte igjen, og det ble etter hvert til en diskusjon mellom HT og Folkeviljen som foregikk i respektive aviser. 03.10.1945 opplyste Folkeviljen leserne om at de har anmeldt HT for kjøp av trykkeriutstyr fra Folkeviljens trykkeri. HT "anklagde" Folkeviljen for skittent spill, at de prøvde å slå politisk mynt på saken i anledning valget. Polemikken fortsatte i utgavene fra begge aviser fram til at Folkeviljen trykte deler av tidligere redaktør Frederiksens politiforklaring 20.10.³⁹⁹

I tillegg kommer kritikken for HTs handlinger underveis i okkupasjonen fra fagorganiserte i Harstad. I Folkeviljen 12.09.1945, sto å lese:

"Fellesstyremøtet av fagorganiserte i Harstad vil på det sterkeste protestere mot at den nedsatte komite for undersøkelse av de aviser som fortsatte under krigen, i Harstad "H.T." ennå ikke er begynt sin virksomhet. Fellesstyret vil sterkt framheve det urimelige i at "Harstad Tidende" som utkom som ren naziavis under hele krigen, idag kommer ut 3 ganger ukentlig i stort format, mens f. eks. "Folkevilje" Harstad, som fikk sine maskiner totalt ødelagt av nazistene og tyskerne, idag meget vanskelig kan få avisen ut 2 ganger ukentlig i 2. sider"⁴⁰⁰

Dette var et eksempel på at kritikk ikke bare kom fra Folkeviljens redaksjon, men at også fagorganisasjonene sto bak kritikken av Harstad Tidende.

Lind-Solstad skal også ha vært lokal bobestyrer for eiendommen til Folkeviljen, etter at denne sluttet å gi ut avis i august 1941. Redaktøren av Folkeviljen, Magne Jønsson, som tok permisjon fra stillingen tidlig under okkupasjonen, ba 30.05.45 om at politimesteren avhører Lind-Solstad i denne sammenhengen, da trykkeriets utstyr ikke var å finne. Han pekte også i

³⁹⁷ Reppen, *Trykkerier og aviser i Harstad*, 68.

³⁹⁸ Jønsson, "Egeninteressen dominerer" 12.09.1945.

³⁹⁹ Jønsson, "Folkeviljen", 12.09, 15.09, 19.09, 03.10, 06.10, 20.10.1945, Iversen, "Harstad Tidende", 12.09, 14.09, 17.09, 28.09, 05.10, 08.10.1945

⁴⁰⁰ Jønsson, "De fagorganiserte går inn for arbeiderflertall", 12.09.1945.

retning av faktor i HT, Heyerdahl Berthung, som angivelig skal ha fjernet noe av utstyret, samt en kontorskrivemaskin. Han bes også avhørt.⁴⁰¹

I avhøret i sakens anledning fortalte Lind-Solstad hvor utstyret hadde tatt veien. En del av det ble oppbevart hos han selv, noe byttet til HT, mens mye ble angivelig solgt til andre aviser i nord, og pengene overført til Folkeviljens konto i banken. Heyerdahl Berthung (faktor i HT) ble av Lind-Solstad beskrevet som svigerbror, som hjalp med oppbevaring, og rydding av Folkeviljens lokaler som skulle brukes av fungerende redaktør i Folkeviljen Freder Fredriksens nye geskjeft, en møbelforretning. Som betaling for ryddehjelp fikk H. Berthung en defekt skrivemaskin. Dette bekreftet Heyerdal Berthung i et avhør.⁴⁰²

Folkeviljens styre anklaget Lind-Solstad, Harstad Tidendes styre og Heyerdahl Berthung for landssvik på bakgrunn av deres befatning med boet til Folkeviljen. De mente at de må ha visst at dette var rettstridig, og at hensikten var å sette en stopper for Folkeviljen for "...å svekke den nasjonale motstandskraft og derved støtte tyskerne som fiendtlig krigsmakt..."⁴⁰³ Videre i sakens anledning avhøres også Freder Fredriksen. Han fortalte at han har hatt del i demontering og oppbevaring av utstyr, men beskyldte likevel Heyerdahl Berthung og Lind-Solstad for tyveri.⁴⁰⁴ Heller ikke disse beskyldningene synes å ha fått noen konsekvenser for HT, som samlet sett må sies å ha kommet godt ut av det med sine disposisjoner under okkupasjonen, både økonomisk og markedsmessig.

8.0 Oppsummering

Okkupasjonsmakten hadde et massivt apparat som de tok i bruk for å drive propaganda og sensur av norsk presse. Apparatet besto av det tyske Presseabteilung som bestemte innhold i avisene på vegne av Wehrmacht i Tyskland og Norge, samt Rikskommissariatet. Den norske delen av apparatet besto av Pressedirektoratet underlagt Folke- og Opplysningsdepartementet, med sine lokale presseledere. Presseledernes oppgave var å følge opp både tysk og norsk propaganda og sensur på lokalt nivå hos avisene. Presset fra sentralt hold var stort. I avisene var dette særlig synlig gjennom mengden artikler fra NTB og NAT. Daglige direktiver ble sendt til avisene for hva som skulle publiseres, og på hvilken måte. Presselederne fulgte opp, i noen tilfeller førte dette til at lokale aviser måtte godkjennes av presseledere før de fikk lov å trykke. I størst utstrekning ble kontroll utført i etterkant, der

⁴⁰¹ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001 s. 162

⁴⁰² Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001 s. 162-169.

⁴⁰³ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001 s. 170.

⁴⁰⁴ Senja politikammer, RA/S-3138-46/D/Db/L0014/0001 s. 173-176.

overtramp ble håndtert med trusler om stans, eller personlige følger for redaktørene. Gjennom okkupasjonen ble avismangfoldet som hadde vært gjeldende før krigen, med stor diversitet i meningsytringer gjennom avisenes tilknytning til politiske partier og retninger, tilnærmet borte på grunn av sensuren. Papirrasjonering var en nødvendighet på grunn av knapphet, men også et virkemiddel sensurorganene brukte for å styre innhold. Over halvparten av avisene gikk inn, det gikk verst utover arbeiderbevegelsens aviser, som omtrent ble radert ut.

Dette gjaldt også i Harstad. Spalteplass ble krympet på grunn av papirrasjonering. Avisene i Harstad måtte forholde seg til presseleder Peder Lind-Solstad, som også var redaksjonssekretær i Harstad Tidende (HT). I Harstad førte sensuren til at Haalogaland (V) og Folkeviljen (A), to av de tre store avisene, gikk inn i løpet av okkupasjonen. Harstad Tidende (H) fortsatte til frigjøringen. Harstad Tidende var en konservativ borgerlig avis, også omtalt som Høyreavis. Det politiske ståstedet til HT hadde betydning for at de fortsatte gjennom okkupasjonen. HT ble propaganda- og sensurorganenes talerør til befolkningen i Harstad. Mitt inntrykk etter å ha vurdert alt kildemateriale, er at Harstad Tidende totalt sett under okkupasjonen var en lojal medløper. Redaksjonen i HT gjorde stort sett så godt den kunne med tanke på å følge ordre fra de som krevde plass i avisa. Selv om styret i avisa i etterkant av nyordningen vedtok å ikke bistå i propaganda for okkupasjonsmakten, var det nettopp det redaksjonen gjorde gjennom okkupasjonstiden sett under ett.

Spennende dualiteter har blitt avdekket gjennom undersøkelsen. Det var flere arresterte motstandsmenn i HTs ledelse/styre, men likevel få spor etter redaksjonell motstand i utgivelsene. Pressedirektoratets presseleder for Troms og Finnmark var ansatt i HTs redaksjon, uten at han offisielt tok over redaksjonelt ansvar i avisa. Hans langvarige og nære relasjon til avisa må ha hatt betydning for hans innflytelse internt. Hans formelle posisjon har trolig medført at den reelle makten over innholdet i avisa var hans, og ikke redaktør Bergs. Mitt inntrykk er at Lind-Solstad beskyttet Harstad Tidende mot andre sensurinstanser gjennom krigen, samtidig som redaksjonen underordner seg sensuren. Ellers kan han umulig ha fått jobb i avisa igjen etter fengselsoppholdet.

Komparasjonsdelene av undersøkelsen viser at HT følger en samarbeidslinje. De andre avisene jeg har sammenlignet med, har ikke vært like pliktoppfyllende som HT til å følge intensjonene for pressesensuren underveis, med unntak av hovedstadsavisene i Wernersens undersøkelse. Sett under ett, er den redaksjonelle linjen HT følger under okkupasjonen som helhet, klart vennligere innstilt ovenfor NS og okkupanten, enn de andre sammenlignbare

avisene som Vesteraalens Avis og Møre. Opp mot Folkeviljen som jeg også har sammenlignet med, virker det klart at som de utøvde press på avisene i Harstad, var mer tilfreds med HTs linje, mens Folkeviljen blant annet ble satt under forhåndssensur.

Jeg har ikke funnet bevis for hvorfor ledelsen i avisa "valgte" denne linjen. Med ledelsen mener jeg her styre, administrasjon og redaksjon. Det er ikke tvil om at Lind-Solstads makt, og villighet til å utøve denne, kan ha vært passiviserende på ledelsen. De ville ikke at avisa skulle overtas av NS. Kildenes utilstrekkelighet sammen med utfordringer med tilgang til potensielle kilder må nevnes her. Jeg har ikke fått tilgang på styreprotokoller i HT.

Landssvikmappenes funksjon gjør at de ikke berører slike forhold dersom det ikke er relevant for dom i saken. Litteraturen berører heller ikke motiv for valgene til ledelsen i avisa, utover at de ble presset. Derfor er dette fortsatt et åpent spørsmål.

"Valgene" de tok under okkupasjonen førte til at Harstad Tidende opparbeidet seg et solid fundament for framtiden, mens Folkeviljen og Haalogaland måtte starte på nytt da krigen var over. Folkeviljen ble tilkjent erstatning, men manglet utstyr etter at dette var blitt flyttet eller ødelagt. HT ble undersøkt og foreslått for inndragning på grunn av utilbørlig samarbeid med okkupant og NS. Til sist ble avisoppgjørets karakter avgjørende for at HT ikke ble idømt ansvar. HT kunne gå inn i etterkrigstiden med solid økonomi. HT bygde videre på dette i etterkrigsårene, og ble etter hvert enerådende avis i Harstad, tross Folkeviljens og Haalogalands forsøk på å gjenoppta konkurransen. Både Haalogaland og Folkeviljen måtte sette strek i henholdsvis 1954 og 1956.

Den kritikken som Harstad Tidende ble møtt med i etterkant av okkupasjonen ble framsatt av arbeiderbevegelsen, gjennom Folkeviljen. Kritikken gikk ut på at HT ikke viste motstand mot regimet, og som følge av det fikk fordeler gjennom forspranget etablert under okkupasjonen. Harstad Tidende har beholdt den markedsledende posisjonen de oppnådde i Harstad, gjennom de siste okkupasjonsårene og de første etterkrigsårene, helt fram til i dag.

Gjennom oppgaven har jeg også funnet spor av at styringsformen tyskerne antok under Hitler med en intern kniving om posisjonene, også er til stede mellom aktørene i pressesensuren i Norge.

Litteraturliste

Litteratur

- Aas, Steinar, Bård Herman Borge, Kjetil Ansgar Jakobsen "Krigen i nord og Nasjonal Samling". I *Andre verdenskrig i nord. Bind 1: Overfall og okkupasjon*, redigert av Fredrik Fagerthun, 335-400. Stamsund: Orkana, 2022.
- Aas, Steinar, "Motstand, ruin, okkupasjon og oppgjør (1940-1945)". I *Start pressen! Avisene i Bodø gjennom 150 år*, redigert av Wilhelm Karlsen og Svein Lundestad, 85-105. Trondheim: Arkana Forlag, 2012.
- Andresen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin, Svein Atle skålevåg. (red.). 2. utg. *Å gripe fortida*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2017
- Arntsen, Jan Magne, Thor Geir Harestad. *Triumf og tragedie – Historien om NS-Minister Gulbrand Lunde*. Sandnes: Commentum, Sandnes, 2012
- Borge, Baard Herman. "Hvem var NS-medlemmene i Harstad-området?", *Årbok for Harstad* 2013, Vol 26: 33-36
- Brevig, Hans Olaf, Ivo de Figureido, *Den norske fascismen: Nasjonal Samling 1933-1940*, Oslo: Pax, 2002
- Brevig, Hans Olaf. *NS - fra parti til sekt 1933-37*. Oslo: Pax, 1979
- Bygdnes, Frode. *Harstads faglige historie Samorganisasjonen 80 år 1913-1993* Harstad, Harstad faglige Samorganisasjon, 1994
- Bygdnes Frode, oversettelse fra tysk av Einar Lockert: "'Meldungen aus Norwegen' Meldinger fra Harstad til Berlin", *Årbok for Harstad* 2015, Vol 28: 10-14
- Dahl, Hans Fredrik. *En fører blir til*. Oslo: Aschehoug, 1991.
- Dahl, Hans Fredrik, Henrik G. Bastiansen. *Hvor fritt et land? Sensur og meningstvang i Norge i det 20. århundre*. Gjøvik: Cappelen, 2000.
- Dahl, Hans Fredrik. "Innledning: Oppgjøret som rystet Norge". I *Et rettferdig oppgjør? Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*, redigert av Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen, 9-29 Oslo: Pax Forlag A/S, 2004.
- Dahl, Hans Fredrik, Tor Arne Johansen, Rune Ottosen, Guri Hjeltnes, Henrik G. Bastiansen. "Pressen under krig og nazisme". I *Norsk presses historie, Bind B: Parti, presse og publikum*. Redigert av Rune Ottosen, Oslo: Universitetsforlaget, 2010, 359-411
- Dahl, Hans Fredrik. *Vidkun Quisling*, bind 7 av *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Jon Gunnar Arntzen. Oslo: Kunnskapsforlaget, 2003.
- Frøland, Lundemo, "Tysk bygging av militær og sivil infrastruktur i Nord-Norge og Nord-Finland", *Andre verdenskrig i Nord* bind 1
- Griffin, Roger. *The Nature of Fascism*. London: Taylor & Francis Group, 1993. Accessed April 19, 2023. ProQuest Ebook Central.
- Grimnes, Ole Kristian. *Norge under andre verdenskrig*. Oslo: Aschehoug, 2018.
- Haarr, Geir. "Britisk-norske raid mot Nord-Norge i 1941". I *Andre verdenskrig i nord. Bind 1: Overfall og okkupasjon*, redigert av Fredrik Fagerthun, 143-168. Stamsund: Orkana, 2022.
- Hjeltnes, Guri. *Avisoppgjøret etter 1945*. Oslo: Aschehoug, 1990.
- Hjeltnes, Guri. "Etter freden kom krigen – i avisenes spalter". *Nordisk presse under andre verdenskrigen. Pressehistorisk tidsskrift* 2010, Nr 13 (Juni 2010): 53-59
- Hroch, Miroslav, "Europeisk historieskriving" i *Jakten på det norske – Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. , redigert av Øystein Sørensen, 217-228. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 2007
- Holst, Anette. *Harstad under okkupasjon – Den sivile og militære motstandsbevegelsen i Harstad 1940-1945*. Masteroppgave. Universitetet i Tromsø. 2019.
- Isachsen, Harald. *Bilder fra krigsårene Hålogaland 1940-1945*. Harstad: Vågsfjord krigshistorie, 2015.

- Jakobsen, Bergmann, Sindt og Evjen, "Kulturlivet: forbud og motstand, sensur og propaganda" i *Andre verdenskrig i nord. Bind 2: En annerledes hverdag*, redigert av Bjørg Evjen, 143-168. Stamsund: Orkana, 2022269-314
- Jowett, Garth S., Victoria O'Donell. *Propaganda and Persuasion*. Thousand Oaks: Sage, 1999.
- Kershaw, Ian. *Hitler*. Oversatt av Carsten Carlsen. Oslo: Forlaget Historie og Kultur, 2010.
- Kershaw, Ian. "Working Towards the Führer: Reflections on the Nature of the Hitler Dictatorship," *Contemporary European History* 2, no. 2 (July 1993)
- Larsen, Ugelvik, Stein. Larsen, *Jeg vil dø for mitt land*. Oslo: Forlaget historie og kultur AS, 2022.
- Lundestad, Svein, "Klassekamp og aviskamp (1920-1940)" i *I Start pressen! Avisene i Bodø gjennom 150 år*, redigert av Wilhelm Karlsen og Svein Lundestad, 61-84. Trondheim: Arkana Forlag, 2012.
- Maerz, Susanne. *Okkupasjonstidens lange skygger – Fortidsbearbeidelse i Norge som identitetsdiskurs*. Unipub, 2010
- Mathisen, Ola Matti. *Samarbeid i 50 år: Norsk Høyrepresse 1935-1985*, Norsk Høyrepresse, 1985.
- Norman, Bendiks. "Sandtorg kommune under krig og okkupasjon" *Årbok for Harstad 2008*, Vol 21: 50-52
- Nøkleby, Berit. *Gestapo: Tysk politi i Norge 1940-1945*, Oslo: Aschehoug, 2017
- Nøkleby, Berit. *Hitlers Norge: okkupasjonsmakten 1940-1945*, Trondheim: Cappelen Damm, 2016.
- Nøkleby, Berit, *Nyordning*, bind 2 av *Norge i krig*, redigert av Magne Skodvin, Oslo: Aschehoug, 6. opplag 2007.
- Ottosen, Rune. "Den moderne pressa tek form (1920-1940)." I *Norsk Pressehistorie*, redigert av Rune Ottosen, Lars Arve Røssland, Helge Østbye, 75-100. Oslo: Det Norske Samlaget, 2012.
- Ottosen, Rune. "Krig og okkupasjon 1940-1945" I *Norsk Pressehistorie*, redigert av Rune Ottosen, Rune, Lars Arve Røssland, Helge Østbye, 101-110. Oslo: Det Norske Samlaget, 2012.
- Ottosen, Rune. "Jernhælen inn i redaksjonen Pressen i det okkuperte Norge 1940-45". *Nordisk presse under andre verdenskrigen. Pressehistorisk tidsskrift* 2010, Nr 13 (Juni 2010): 60-83
- Reiertsen, Ann Julie. *Avisdrift under føydalt anarki – Vesteraalens Avis under krig og okkupasjon 1939-1945*. Masteroppgave. Nord Universitet. 2020
- Reppen, Gunnar. *Harstads historien: Fra nød til velstand 1904-1964*. Harstad: Reppen, 2018.
- Reppen, Gunnar. *Trykkerier og aviser i Harstad i medierevolusjonens tidsalder*. Harstad: Gunnar Reppen, 2007.
- Ryeng Nils, Ole Chr. Førre og Olav Ravn, *Hemmelig krig i nord – Historien om XU i Nord-Norge*. Oslo: Orion Forlag, 2009
- Saxe, Ludvig. *Pressefolk: biografiske opplysninger om Norsk presseforbunds medlemmer 1938*. Oslo: A.W. Brøggers boktrykkeri A/S, 1939
- Steinnes, Kristian. *Ved egne krefter - Harstads historie 1904-2004*, Harstad: Harstad kommune, 2003.
- Terboven, Josef. *Nyordningen i Norge*, I kommisjon hos: J.M. Stenersens forlag, Oslo, 1940
- Tjelmeland, Halvard 2004. "Aviser som historisk kilde". *Pressehistoriske tidsskrifter* 2004, nr 3; 114-130.
- Waldahl, Ragnar. *Mediepåvirkning*. (Oslo, Gyldendal, 1999)
- Wernersen, Camilla. *Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter : norsk presse under nazistisk sensur*. Masteravhandling. Universitetet i Oslo. 2006
- Westlie, Bjørn. *Det norske jødehatet*. Oslo: Res Publica, 2019.

1942 NS årbok, Rikspropagandaledelsen.
1944 NS årbok, Rikspropagandaledelsen.
Hundstad, Dag. "Komparasjon i historieforskning – metodiske og teoretiske utfordringer" Prøveforelesning for PhD-graden i historie, Universitetet i Bergen 21.02.2013.
Prestøy, Arild Vaag. "Oppportunism, Conflict and Chaos – Harstad Municipality". Upublisert avhandling. Nord Universitet. 2023.

Aviser

Aftenposten:

Vatne, Hans. Lunde, Reidar. "Dødsfall" *Aftenposten* 02.09.1975. Oslo. s 19
Hjeltnes, "Etter freden kom krigen" *Aftenposten* 16.11.1997. Oslo.

Folketanken:

Ukjent, "Folketanken" 14.01.1941 Risør

Folkeviljen:

Johansen, Alfons, "Benekter sitt opphav" *Folkeviljen*. 10.05.1937 Harstad.
Johansen, Alfons, "Ekteskap" *Folkeviljen*. 12.08.1937 Harstad.
Johansen, Alfons, *Folkeviljen*, 29-31. årg. 1939-1941 Harstad. Harstad bibliotek, microfilm.
Johansen Alfons, "Folkeviljen" *Folkeviljen*. 02.04.1940 Harstad.
Johansen Alfons, "Folkeviljen" *Folkeviljen*. 27.04.1940 Harstad.
Johansen Alfons, "Harstadavisene" *Folkeviljen*. 01.05.1940 Harstad.
Jønsson, Magne, "De fagorganiserte går inn for arbeiderflertall" *Folkeviljen* 12.09.1945 Harstad.
Jønsson, Magne, "Egeninteressen dominerer" *Folkeviljen* 12.09.1945 Harstad.
Jønsson, Magne, *Folkeviljen* 12.09, 15.09, 19.09, 03.10, 06.10, 20.10.1945 Harstad.

Harstad Tidende:

Berg, Ola, *Harstad Tidende*, 27.09.1940.
Berg, Ola, *Harstad Tidende* 07.03.1941, 10.03.1941
Berg, Ola, "Vår vei fremover", *Harstad Tidende*, 27.10.1940 Harstad.
Berg, Ola, "Vår Vilje" *Harstad Tidende* 19.07.1937. Harstad.
Berg, Ola, "Pressen." *Harstad Tidende* 29.10.1928. Harstad.
Berg, Ola, "Vår vilje" *Harstad Tidende* 12.07.1936. Harstad.
Berg, Ola, "Norges politiske nyreisning", *Harstad Tidende* 16.10.1940. Harstad.
Berg, Ola, "Nasjonal Samling i Harstad tar fatt på oppgavene." *Harstad Tidende* 13.11.1940. Harstad
Berg, Ola, "Nasjonal Samling i Harstad tar fatt på oppgavene." *Harstad Tidende* 13.11.1940. Harstad.
Berg, Ola, "Arbeidstjenesten har store oppgaver.", *Harstad Tidende* 02.12.1940 Harstad.
Berg, "Nyordningen i Norge", *Harstad Tidende* 15.01.1941 Harstad
Berg, Ola, "Som nytt kinostyre", *Harstad Tidende* 01.08.1941. Harstad.
Berg, Ola, "Vi går mot lysere tider" *Harstad Tidende* 11.01.1944. Harstad.
Berg, Ola, "Harstad Byting." *Harstad Tidende* 04.03.1942. Harstad.
Berg, Ola, "Forskjellige saker fra Harstad byting." *Harstad Tidende* 11.05.1941. Harstad.
Berg, Ola, *Harstad Tidende* 29.01.1943 Harstad.
Berg, Ola, *Harstad Tidende* 02.02.1943 Harstad.
Berg, Ola, *Harstad Tidende* 02.02.1943 Harstad.
Berg, Ola, "1. februar 1942" *Harstad Tidende* 06.02.1942 Harstad.
Berg, Ola, "Amnesti utstedt av Reichskommisar Terboven." *Harstad Tidende* 11.02.1942 Harstad.
Berg, Ola, "Biskop Berggravs optegnelser." *Harstad Tidende* 13.02.1942 Harstad.
Berg, Ola, "En ny epoke blev søndag innledet i Norges historie." *Harstad Tidende* 06.02.1942 Harstad.

Berg, Ola, "En toårsdag" *Harstad Tidende* 20.02.1942 Harstad.

Berg, Ola, "Et nederlag for Europa vil bety Norges bolsjevisering og undergang." *Harstad Tidende* 08.01.1943. Harstad.

Berg, Ola, "Ministerpresidenten lykkeønsker og lykkeønskes" *Harstad Tidende* 05.01.1943. Harstad.

Berg, Ola, "Telegram-utvekslinger i anledning nyåret" *Harstad Tidende* 08.01.1943. Harstad.

Berg, Ola, "Et svar." *Harstad Tidende* 14.01.1942. Harstad.

Berg, Ola, "Ministerpresident Quislings tale." *Harstad Tidende* 03.02.1942 Harstad.

Berg, Ola, "Statsakten." *Harstad Tidende* 03.02.1942 Harstad.

Berg, Ola, N.T.B., "Den amerikanske hvitboka kan ikke male Roosevelt hvitere enn han i virkeligheten er." *Harstad Tidende* 08.01.1943. Harstad.

Berg, N.T.B., "Roosevelts hvitbok påstår, kjennsgjerningene sier noe annet." *Harstad Tidende* 12.01.1943. Harstad.

Berg, N.T.B. "Alt i 1937 motarbeidet Roosevelt en ordning i EUROPA" *Harstad Tidende* 12.01.1943. Harstad.

Berg, Ola, N.T.B., "Den tyske næringspolitikk i Norge." 09.02.1942. *Harstad Tidende* Harstad.

Berg, Ola, N.T.B., "Det blir tatt represalier i anledning engelskmennenes siste overfall på norskekysten." 14.01.1942. *Harstad Tidende* Harstad.

Berg, Ola, N.T.B., "Det som gikk foran den store statsakt søndag." *Harstad Tidende* 03.02.1942. Harstad.

Berg, Ola, N.T.B., "Der Führer talte på 9-årsdagen, 30. januar, for maktovertakelsen i Tyskland." *Harstad Tidende* 03.02.1942. Harstad.

Berg, Ola, N.T.B., "Forordning om visse spørsmål som gjelder krigstjeneste." *Harstad Tidende* 28.01.1942. Harstad.

Berg, Ola, N.T.B., "Hvad øienvitner beretter om det siste britiske overfall i Nord-Norge." *Harstad Tidende* 14.01.1942 Harstad.

Berg, Ola, N.T.B., "Ministerpresident Quisling avlegger offisielt besøk i BERLIN." *Harstad Tidende* 16.02.1942 Harstad.

Berg, Ola, N.T.B., "Ministerpresident Quisling kommet tilbake fra TYSKLAND" *Harstad Tidende* 25.01.1942 Harstad.

Berg, Ola, N.T.B., "Ministerpresident Quislings besøk i BERLIN." *Harstad Tidende* 20.02.1942 Harstad

Berg, Ola, N.T.B., "Vidkun Quisling har overtatt embetet som ministerpresident, og vil straks danne en nasjonal norsk regjering." *Harstad Tidende* 03.02.1942 Harstad.

Conradi, Thor C. "Avisoppgjøret som kokte bort", *Harstad Tidende* 13.12.1990 Harstad.

Conradi, Thor C, "Da påskeevangeliet stanset Haalogaland" *Harstad Tidende*. 27.03.1991 Harstad.

Iversen, Johan A. "Harstad Tidendes standpunkt var klart", *Harstad Tidende* 12.09.1945 Harstad.

Dix., "Norge i ord og toner." *Harstad Tidende* 19.05.1941 Harstad

Iversen, Johan A, *Harstad Tidende*, 12.09, 14.09, 17.09, 28.09, 05.10, 08.10.1945 Harstad.

Landsnes, "Sjalt han ut!", *Harstad Tidende* 22.10.1941 Harstad.

Lillegaard, Leif B, "«Presseleder» Peder Lind-Solstad «søkte dekning i NS!»" *Harstad Tidende*. 31.05.1946 Harstad.

Olsson, Andreas, "Friheten på borg.", *Harstad Tidende* 02.12.1940 Harstad.

Olsson, Andreas, "Kretssekretærstilling", *Harstad Tidende* 23.05.1941 Harstad.

Olsson, Andreas, "Skampletten", *Harstad Tidende* 17.03.1941 Harstad.

Olsson, Andreas, "Uvisshet – orientering", *Harstad Tidende* 11.10.1940 Harstad.

P. Lind-Solstad., "Et 5 års minne.", *Harstad Tidende*, 19.12.1944 Harstad.

P.L.S, "Bare til faste kunder" *Harstad Tidende*, 09.12.1940 Harstad.

P.L.S, "Nord-Norge skal endelig få den plass landsdelen har krav på", *Harstad Tidende* 06.06.1941 Harstad.

P.L.-S., "Jøssingene "kroer" seg i krigs- og rasjoneringstider", *Harstad Tidende* 19.06.1942 Harstad.

P.L.S, "Falt for sitt land", *Harstad Tidende* 12.03.1943 Harstad.

P.L.S. "Kaptein Andreas Liland", *Harstad Tidende* 31.03.1944 Harstad.

S., "Nord-Norges stilling under det nye styre.", *Harstad Tidende* 26.03.1941 Harstad.

Sd., "Albions sønner på erobringstokt i Ishavet.", *Harstad Tidende* 12.09.1941 Harstad.

Sd., "Veien fram for Norge", *Harstad Tidende* 15.09.1941 Harstad.

Sd., "Myrderier", *Harstad Tidende* 17.09.1941 Harstad.

Sd., "Hverken aktiv motstand eller passivitet kan stoppe Nasjonal Samlings fremgang." *Harstad Tidende* 20.06.1941 Harstad.

Sd., "Sovjet på nært hold – russiske krigsfanger på gjennommarsj i Harstad", *Harstad Tidende* 25.08.1941 Harstad

Sd., ".", *Harstad Tidende* 22.10.1941 Harstad.

Sd., "Veien fram for Norge", *Harstad Tidende* 10.09.1941 Harstad.

Sd., "Nasjonal Samlings sommerleir i Målselv.", *Harstad Tidende* 30.06.1941 Harstad.

Selmer Christian, "Sannheten om 9. april – Forspillet", *Harstad Tidende* 15.11.1940 Harstad.

Selmer Christian, "Sannheten om 9. april - De mislykkede engelske angrep", *Harstad Tidende* 18.11.1940 Harstad.

Selmer Christian, "Sannheten om 9.april - Vårt eget ansvar", *Harstad Tidende* 20.11.1940 Harstad.

Haugesunds Dagblad:

Valvik, Peter, "Morgenavisen" *Haugesunds Dagblad* 18.11.1940 Haugesund.

Nordlandsposten:

Ellingsen Joh. M. "En avis må alle ha." *Nordlandsposten* 30.12.1940 Bodø.

Ofoten Folkeblad:

Nordsjø, P, "Har vi råd?" *Ofoten Folkeblad* 10.01.1927 Narvik .

Dagen:

Lavik, Johs, "En god avis" *Dagen* 15.12.1931 Bergen.

Tromsø:

Selmer, Christian, "Sannheten om 9. april – Forspillet", *Tromsø* 08.11.1940 Tromsø.

Aftenposten:

Hjeltnes Guri, "Etter freden kom krigen" *Aftenposten* 16.11.1997 Oslo.

Arkiv: Riksarkivet:

Peder Lind-Solstads landssvikmappe.

RA/S-3138-46/D/Db/L0014 Landssvikarkivet, Senja politikammer, Dnr. 28/46 Peder Lind-Solstad, f. 19.7.1904. 14.1 /1945 – 1955

Ola Bergs landssvikmappe.

RA/S-3138-45/D/Db/L004/0079 Landssvikarkivet, Lofoten og Vesterålen politikammer, Ola Berg

Statistikk, Statistisk sentralbyrå:

NOS.IX.26. *Stortingsvalget 1933*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

NOS.IX.57. *Kommunevalgene og ordførervalgene 1934*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

NOS.IX.107. *Stortingsvalget 1936*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

NOS.IX.133. *Kommunevalgene og ordførervalgene 1937*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Arkivverket. "Landssvikarkivet i Digitalarkivet." 03.06.2021.

<https://www.digitalarkivet.no/content/1046/landssvikarkivet-i-digitalarkivet>